

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

CAN DÜNDAR

BELGESEL KİTAPLAR

YÜKSELEN BİR DENİZ

DVD
HEDİYELİ

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

can
belgesel

31 Mart'ta gericilerin üzerine Hareket Ordusu'yla birlikte yürüyen genç yüzbaşı, siyah cilt beziyle kaplı küçük not defterinin kareli sayfalarına sabit kalemle şunları yazdı:

"[...] Faziletli din âlimleri başımızın tacıdır. Fakat şahsi çıkarları ve adi menfaatleri için yalandan âlim kılığına bürünen birtakım hafiyeler ve çıkarıcılar elbette kanun pençesinden kurtulamayacaklardır."

16 Kasım 1916 gecesi Bitlis'te öksürük nöbetinden uyuyamadığı bir gece *Paris Âdetleri* adlı bir aşk romanı okudu. Romanın kahramanı Sappho iki aşk arasında sıkışmış özgür bir kadındı. Romanı bitirdikten sonra günlüğüne şu notu düştü: "Kadınlarla bir arada bulunma, erkeklerin ahlakı, düşünceleri, duyguları üzerinde etki yapar."

Yükselen Bir Deniz, farklı bir Cumhuriyet kitabı...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

🔗 canyayinlari.com 🐦 twitter.com/canyayinlari 📘 facebook.com/canyayinevi

CAN DÜNDAR
YÜKSELEN BİR DENİZ:
CUMHURİYET

© 2015, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır.

1.-7. basım: İmge Yayınları (2002-2011)

Can Yayınları'nda 1. basım: Eylül 2015, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Sırma Köksal

Mizanpaj: M. Atahan Sıralar

Düzeltili: Aylin Samancı

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Tasarım (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6 Kat: 3 Güven İş Merkezi,

Bağcılar, İstanbul

Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-2547-0

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

CAN DÜNDAR

YÜKSELEN BİR DENİZ:
CUMHURİYET

BELGESEL

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Can Dündar'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Lüsyen, 2010

Canım Erdalım Sevgili Babacığım, 2011

Anka Kuşu, 2012

Aşka Veda, 2012

Ben Böyle Veda Etmeliyim, 2012

Benim Gençliğim, 2012

Birand, 2012

Büyülü Fener, 2012

Kırmızı Bisiklet, 2012

Sarı Zeybek, 2012

Savaşta Ne Yaptın Baba?, 2012

Uzaklar, 2012

Yağmurdan Sonra, 2012

Yakamdaki Yüzler, 2012

Yârim Haziran, 2012

Yüzyılın Aşkları, 2012

Ergenekon (Celal Kazdağlı'yla birlikte),
2013

Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor, 2013

Yıldızlar, 2013

Nâzım, 2014

Köy Enstitüleri, 2014

Abim Deniz, 2014

Karaoğlan (Rıdvan Akar'la birlikte), 2015

İsmet Paşa (Bület Çaplı'yla birlikte), 2015

CAN DÜNDAR, 16 Haziran 1961'de Ankara'da doğdu. 1982'de AÜ, SBF Basın Yayın Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. 1986'da İngiltere'de London School of Journalism'i bitirdi. 1988'de, ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Siyaset Bilimi dalında yüksek lisansını tamamladı. 1996'da aynı bölümde doktora derecesi aldı. 1979'dan beri gazetecilik, belgesel yapımcılığı, TV programcılığı, 2015'ten beri Cumhuriyet gazetesinin genel yayın yönetmenidir. Kitapları: *Demirkırat* (M.A. Birand ve B. Çaplı'yla birlikte, 1991), *Sarı Zeybek* (1994), *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi* (M.A. Birand ve B. Çaplı'yla birlikte, 1994), *Gölgedekiler* (1995), *Hayata ve Siyasete Dair* (1995), *Yağmurdan Sonra* (1996), *Ergenekon* (Celal Kazdağlı'yla birlikte, 1997), *Yârim Haziran* (1998), *Benim Gençliğim* (1999), *Köy Enstitüleri* (2000), *Nereye?* (2001), *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor: Salih Bozok'un Anıları* (2001), *Uzaklar* (2002), *Yükselen Bir Deniz* (2002), *Savaşta Ne Yaptın Baba?* (2003), *Bir Yaşam İksiri: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı* (2003), *Mustafa Kemal Aramızda (Ülkem Özge Sevgililer'le birlikte, 2003)*, *Büyülü Fener* (2003), *Duvar* (Ege DüNDAR'la birlikte, 2003), *Yıldızlar* (2004), *Sedat Alp: İlk Türk Hititoloğun Yaşam Öyküsü* (Fatma Sevinç'le birlikte (2004), *Kırmızı Bisiklet* (2005), *Nâzım* (2005), *İlk Durak-İETT* (Nebil Özgentürk'le birlikte, 2005), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç I.* (2006), *Yüzyılın Aşkaları* (2006), *Karaağlan* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2006), *İsmet Paşa* (Bülent Çaplı'yla birlikte, 2006), *Yakamdaki Yüzler* (2007), *Ecevit ve Gizli Arşivi* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2008), *Ben Böyle Veda Etmeliyim: İsmail Cem* (2008), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç II.* (2008), *Mustafa* (2009), *Anka Kuşu* (2009), *Lüsyen* (2010), *Canım Erdalım Sevgili Babacığım* (2011), *Aşka Veda* (2012), *Birand: Bir Ömür, Ardına Bakmadan* (2012), *Abim Deniz* (2014).

İçindekiler

Önsöz	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
“Hürriyetin Kâbesi”	19
Şiir ve İhtilal	23
Yasak Bir Sözcük: “Vatan”	26
“Sarayı Başına Yıkmadıkça Rahat Yok!”	30
Vatan ve Hürriyet	35
Yaşasın Hürriyet!	38
“Sarık Saran Hafiyeler”	44
Devrimin Anavatanında	49
Selanik için Gözyaşları	52
İKİNCİ BÖLÜM	
“Benim İhtiraslarım Var”	57
Cehennem Romanları	62
Çadırdaki Kütüphane	64
“Cumhuriyet... Bir Gün Mutlaka...”	73
“Ruhum İsyan Ediyor”	75
Anadolu Çağırıyor	80
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
“Milli Bir Sır!...”	85

Askerliğe Veda	88
Köprüler Atılıyor	93
“Rousseau gibi...”	95
Toplum Sözleşmesi.....	99
“İsyanla Alınan Egemenlik İade Edilemez”	101
“...Bazı Kafalar Kesilecektir!..”	106
Cumhuriyet’e Doğru	108
“Hükümet Şekli Cumhuriyet’tir!”	110
Satranç Başlıyor	116
Kriz Tırmanıyor	118
Muhalefet Toplanıyor	120
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Kartal Yuvası Bozulacak mı?	127
“Bana Bir Saat İzin Verin, Krizi Çözeyim!..”	131
Meclise Bomba Düşüyor.....	134
“Kelimelerle Oynamayalım? Bu, Cumhuriyet’tir!..”	137
Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal.....	141
Sonra Neler Oldu?.....	144
Sokakta	144
Basında	145
Sarayda	146
Muhalefette	147
Kaynakça.....	149
Atatürk’ün Hazırlattığı	
Türkiye Cumhuriyeti İlk Anayasa Taslağı	
Cumhuriyet’in Kuruluş Senedi.....	157

“Artık bugün demokrasi düşüncesi daima
yükselen bir denizi andırmaktadır.
20. yüzyıl birçok zorba hükümetlerin
bu denizde boğulduğunu göstermiştir.”

Mustafa Kemal Atatürk, 1930

Önsöz

Yükselen Bir Deniz'in çalışmaları Cumhuriyet'in 75. yıldönümü vesilesiyle başladı.

Farklı bir cumhuriyet belgeseli yapmaya çalışıyorduk.

Okul kitaplarında, Atatürk'ün 28 Ekim gecesi Çankaya'daki sofrasında dostlarına, "Yarın Cumhuriyet'i ilan edeceğiz," dediği yazılıydı.

Gerçekten her şey bu kadar basit mi olmuştu?

Aniden ilham mı gelmişti?

Birinden ya da bir şeyden mi etkilenmişti?

Bu sonucu hazırlayan koşullar nelerdi?

Tatillerde tarlada karga kovalaması dışında ayrıntılarını bilmediğimiz çocukluk döneminden onda ne tortu kalmıştı?

Nasıl bir şehirde, ne tür bir çevre içinde büyümüştü?

Mahallede komşuları, okulda en yakın arkadaşları kimlerdi?

Hocaları arasında, "Benim adım da Mustafa, seninki de..." diyen adaşı dışında kayda değer özelliği olan kimse yok muydu?

Hangi kitapları okumuş, hangi yazarları, hangi şairleri beğenmişti?

İstanbul'u ilk kez ne zaman görmüş, yurtdışına ilk kez ne zaman çıkmış, ilk operayı nerede izlemiş, gördüklerinden nasıl hareketlenmiş, imparatorluğun sefil yüzüyle ne zaman, nerede tanışmıştı?

Yaşamında hangi sahneler onun hafızasında derin izler bırakmış, kişiliğine imza atmıştı?

Kadınların özgürleştirilmesinden, tesettürün kaldırılmasına, Latin harflerine geçilmesinden, şapka giyilmesine dek sonradan yapacağı reformların tohumlarını atan olaylar nelerdi?

Bu birikimler dışında düşünce serüveninin Cumhuriyet'e doğru yönelmesinde tesadüflerin, ihtirasların, rekabetin payı var mıydı?

Bu yolda her şeyden umudu kestiği, çaresizliğe düştüğü, yıldı, kızdı, ağladığı, korktuğu anlar olmuş muydu?

En kanlı savaş meydanlarında bile yanından ayırmadığı kitaplarda neler yazıyordu?

Bu kitapları okuduktan sonra gece not defterine neler karalıyordu?

Cumhuriyet fikriyle ne zaman karşılaşmıştı?

Nasıl olmuş da kendisinden önce Cumhuriyet'e gönül verenlerin ya da Anadolu'ya geçenlerin bir adım önüne çıkabilmiş; sonra nasıl olmuş da yakın çevresinde saltanata bağlı bunca insana rağmen Cumhuriyet'i ilan edebilmişti?

Cumhuriyet'i anlayabilmek, biraz da bu sorulara cevap bulmaktan ve Mustafa Kemal'in düşünce serüvenini kavrayabilmekten geçiyordu.

* * *

Kapsamlı bir araştırmaya giriştik.

Halen müze olan Cumhurbaşkanlığı Köşkü Kütüphanesi'ne ve Anıtkabir Kitaplığı'na girdik.

Genelkurmay'daki, ATASE'deki, Türk Tarih Kurumu'ndaki not defterlerine, günlüklerine, mektuplarına ulaştık.

Hangi kitabı ne gün okuduğunu, okurken hangi satırların altını çizdiğini, yanına ne gibi notlar aldığını inceledik.

Bütün bunlarda, ileride yapmayı tasarladıklarının ipuçları vardı.

Cumhuriyet fikrinin onun zihninde hangi koşullarda, nasıl doğup şekillendiğini, o hedefe nasıl kilitlenip sonuç aldığını belgeledik.

* * *

Yükselen Bir Deniz'de bana omuz veren çok sayıda insanın emeğine teşekkür borçluyum. Mülkiye'de İnkılap Tarihi dersi veren ve "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu" başlıklı bir tez yazan, dostum Faruk Alpkaya, danışmanımız olarak hep yanı başımızdaydı.

En zorlu aşama olan araştırmayı Soner Sevgili, Tannur Arat, Serhat Özkan ve Yusuf Kenan Beysülen büyük sabır ve titizlikle yaptılar.

Nazan Gezer, baştan sona çalışmanın her aşamasında yılmadan çalışarak imdadımıza yetişti.

Kitapta göreceğiniz çoğu fotoğrafı, aynı zamanda ekibimizin kameramanı olan Murat Özcan çekti.

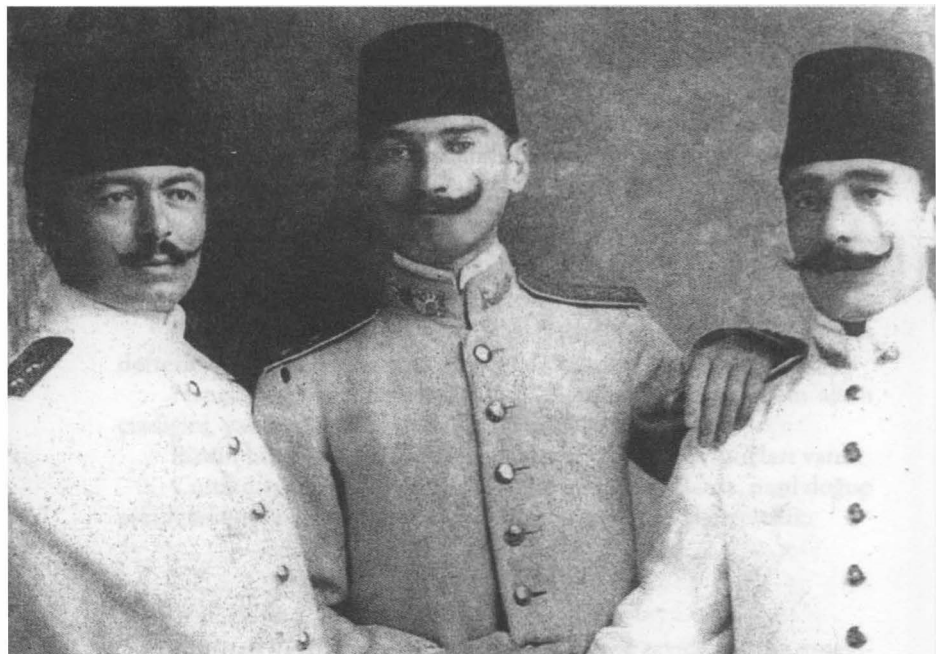
Bu kitabın yazılış aşamasında İmge Kitabevi Yayınları'nın sahibi Refik Tabakçı, "Yükselen Bir Deniz" in kitaplaşması için hem beni yüreklendirdi hem her imkânı önümüze serdi. Yazışları Müdürü Hasan Tahsin Benli, günler ve geceler boyunca kitabın her sayfasına, her satırına hem fikir hem emek verdi.

Ve eşim Dilek, kimi zaman fikir vererek, kimi zaman eleştirerek hem emeği hem sabrıyla hep yanımda oldu.

Cumhurbaşkanlığı ve Genelkurmay yetkilileri, Müze Köşk ve Anıtkabir Atatürk Kütüphanesi'nin çalışanları, Türk Tarih Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi ilgilileri, TBMM Kütüphanesi ve Milli Kütüphane Müdürlüğü personeli ile Kültür Bakanlığı gerek belgelere gerek mekânlara ulaşmamızda yardımlarını esirgemedi.

Umuyorum bütün bu yardım ve destekler sayesinde, Cumhuriyet'e giden yolu hakkınca sergileyebilmişizdir.

CAN DÜNDAR
Ekim 2002

BİRİNCİ BÖLÜM

“Hürriyetin Kâbesi”

Selanik 1881

Selanik...

Osmanlı Avrupa'sının kalbi...

Balkanlar'ın en işlek liman kenti...

Deniz ve demiryollarıyla Avrupa'ya bağlanan bir ticaret merkezi...

O yollar ki, Selanik'e Batı'dan sadece en yeni malları değil, en yeni fikirleri de taşırdı.

O yüzden Selanik, Osmanlı İmparatorluğu'nda özgürlükçü fikirlerin en erken yeşerdiği ve en çabuk geliştiği il oldu.

Adını Büyük İskender'in kız kardeşinden alan Selanik, Türk ulusçuluğu için önemli bir merkezdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu kentte “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” adıyla kurulmuştu. Beyaz Kule ise kentin simgesiydi adeta.

19. yüzyıl biterken şehirde 45 bin Yahudi, 30 bin Türk, 10 bin Rum yaşıyordu. Tek bir medrese vardı ama imparatorluğun ilk işçi sendikası orada kurulmuştu. Onlarca gazete ve dergi yayımlanıyor, sol hareketler muhalefet bayrağını ilk kez Selanik'ten dalgalandırıyor.

Selanik'in simgesi, limanın açıklarında ışıldayan bir beyaz kuleydi.

II. Abdülhamid, eskiden hapishane olarak kullanıldığından "Kanlı Kule" adı verilen bu yapının kötü şöhretini silmek için onu beyaza boyatmıştı.

O gün bugündür adı, Beyaz Kule'ydi.

Dönemin heyecanlı subayları bu kulenin çevresindeki kulelerde buluşur, ateşli konuşmalar yapardı.

Kulenin baktığı Olimpos Meydanı'ndaki gazinolarda yedi milletten insan bir araya gelir, kadınlı erkekli içer, eğlenirdi.

O dönem imparatorluğun hemen hiçbir yerinde bu kadar geniş bir hürriyet yoktu.

O yüzden Selanik “Hürriyetin Kâbesi” diye anılacaktı.

Mustafa Kemal işte o Kâbe’de doğdu.

Özelde Selanik, genelde Rumeli bölgesi, Bektaşî dergâhlarının yoğun olduğu bir bölgeydi.

Geleneksel olarak yerleşik düzene, resmî ideolojiye muhalif oluşlarıyla tanınan Bektaşîler aydın, laik, hoşgörülü, akılcı bir çizgiyi benimsemişlerdi.

Mustafa, doğumundan itibaren Rumeli’de böyle bir ortamda yetişti.

Kılıçoğlu Hakkı’nın Falih Rıfkı Atay’a aktardığına göre Mustafa Kemal, Harbiye’de okuduğu yıllarda tatillerde Selanik’e geldiğinde Şeyh Rıfat Efendi’nin tekkesine gider, dervişler halkası içinde ayinlere katılırdı.

Ona kişiliğinin ilk renklerini kazandıran, belki de bu çevreydi.

Mustafa Kemal, yüzyılın son dönemecinde Selanik’te askerî ortaokula başladığında Osmanlı ordusu zor durumdaydı, “Hasta Adam”ın durumu iyiden iyiye ağırlaşmıştı.

“KAN TER İÇİNDE...”

Falih Rıfkı Atay *Çankaya* adlı eserinde, Atatürk’ün çocukluğunu ve gençliğini yakından bilen Kılıçoğlu Hakkı’nın kendisine yazdığı mektuptan şu cümleleri aktarıyor:

Ailece pek yakındık. Zübeyde Molla’yı ikinci defa kocaya veren benim büyük kaynatam Şeyh Rıfat Efendi’dir. Mustafa Kemal tatillerde Selanik’te sıl原因 geldiği vakit büyük kaynatamın tekkesine gelir, ayin günlerinde dervişler halkasına katılarak “huuu, huuu” diye kan ter içinde kalıncaya kadar döner dururmuş.

Falih Rıfkı Atay’dan

Derslere gelen hocaların çoğu iç çatışmalarda savaşmış, sınırlarda harp etmiş, dağda çete kovalamış askerlerdi. Memleketin durumunu görüyor, gidişatı seziyorlardı. O yüzden derslerde öğrencilerine öncelikle vatan sevgisi aşılarmayı görev biliyorlardı.

Oysa “vatan” demek yasaktı.

Çünkü bu kelimeyi sürgündeki bir şair, Namık Kemal sokmuştu dile ve şimdi onunla tanışma sırası Mustafa Kemal'deydi.

Şiir ve İhtilal

Manastır 1896

Mustafa Kemal, askerî idadide yani lisede yatılı okumak üzere 15 yaşında Manastır'a geldi.

Doğduğu şehirden ilk kez bu kadar uzun süre kopuyordu.

Yüzyıl kapanmak üzereydi ve Balkanlar, azınlıkların özgürlük hasretiyle kıpır kıpırdı.

Orada onu yepyeni fikirler bekliyordu.

1897'de Mustafa Kemal askerî lise öğrencisiyken Türk-Yunan Harbi patladı. Manastır savaş alanına çok yakındı. O yüzden savaşın alevi, kısa zamanda askerî lisenin koridorlarında hissedildi. Hocalar politize olmuş, öğrenciler dersleri bırakıp savaşın kaderini tartışmaya koyulmuştu. Mustafa Kemal hayatı boyunca birlikte olacağı bir grup arkadaşıyla, orada, bu atmosfer içinde tanıştı.

Salih Bozok, Nuri Conker, Fuat Bulca ve Ömer Naci...

Bu son ismin onun üzerinde özel bir etkisi vardı.

25 yıl sonra *Vakit* gazetesine çocukluğunu anlatırken, ihtilalci fikirleri ve söz söyleme ustalığıyla tanınan bu özel arkadaşından şöyle söz edecekti:

"Ömer Naci, Bursa İdadisi'nden kovulmuş, bizim sınıfa gelmişti. Daha o zaman şairdi. Benden okuyacak kitap istedi. O zamana kadar edebiyatla çok temasım yoktu. Bütün kitaplarımı gösterdim. Hiçbirini beğenmedi. Bir arkadaşın kitaplarımdan hiçbirini beğenmemesi gücüme gitti. Şiir ve edebiyat diye bir

Manastır Askerî İdadisi hatırası.

şey olduğundan o zaman haberdar oldum. Ona çalışmaya başladım. Şiir bana cazip göründü.”

Mustafa Kemal'e, Namık Kemal'i, şiiri ve edebiyatı tanıştıran Ömer Naci, daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel merkez üyesi olacak ünlü bir hatipti.

Mustafa Kemal, Ömer Naci'nin teşvikiyle lise sona doğru kendini hep-ten şiire kaptırınca hocalarının itirazıyla karşılaştı. Güzel yazı hocası, “Şiirle uğraşmak seni askerlikten uzaklaştırır,” diyerek edebiyat yasağı koydu.

Mustafa Kemal, bu yasağı bir yıl sonra delegekti. Hem de Namık Kemal şiirlerinin elden ele gezdiği bir yerde: Harbiye'de...

ÖMER NACİ

Mustafa Kemal'in Manastır'da askerî liseden ve Harbiye'den sınıf arkadaşı olan Ömer Naci, mezun olduktan sonra çeşitli gazete ve dergilere şiir ve yazılar yazdı. Selanik'te örgütlenen Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile Paris'ten yönetilen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin birleşmesini sağlayanlardan biri oldu. Samet Ağaoğlu'na göre Mustafa Kemal'i İttihat ve Terakki'nin başına geçirmek için çalıştı. Cemiyetin fedailerinin

oluşturduğu Teşkilat-ı Mahsusa'nın da üyesi olan Ömer Naci, gizli bir görevle gittiği İran'da hastalandı ve 1916'da öldü.

Vakit gazetesinin tarihî sayısı: 10 Ocak 1922 tarihli bu sayıda Ahmen Emin Yalman'ın Sakarya Savaşı'ndan sonra Mustafa Kemal Paşa ile Çankaya Köşkü'nün bahçesinde yaptığı geniş bir söyleşi yer alıyor. Atatürk'ün çocukluğuna, okul hayatına ve ilköğrenliğine dair bilgilerimizin büyük bir kısmı bu söyleşide anlatılanlardan ibarettir.

Yasak Bir Sözcük: “Vatan”

İstanbul 1899

Yüzyılın başında iki İstanbul vardı: Asyalı İstanbul ve Avrupalı İstanbul... İkisini birbirinden ayıran sınır Haliç'ti.

İstanbul'da bir Harp Okulu öğrencisi: “Birinci sınıfta saf gençlik hayallerine kapıldım. Dersleri gevşettim.”

Bu tahta köprüde, boyunlarında kumbaralar asılı biletçilere para verilip güneydeki yoksul İstanbul'dan, kuzeydeki zengin İstanbul'a geçilirdi. Birkaç yüz metrelik bu yol, insanları birkaç yüzyıl öteye, adeta başka bir tarih dönemine götürürdü.

Güneyin soluk kenti, karşı kıyıda birdenbire renklenir ve karşınızda ışıklar içinde Pera belirirdi.

En gözde Avrupa başkentlerinden gelen son moda giysilerle dolu vitrinleri, birbirinden şık kadınları, göz alıcı eğlence mekânları ile Beyoğlu, Osmanlı aydınlarının Batı ile buluştuğu merkezdi.

Mustafa Kemal, 18 yaşında ilk kez Rumeli'den İstanbul'a geldi, Pera'yı keşfetti ve büyüledi.

Okumak üzere geldiği bu şehir, önce ona kendisini tanıtacak, sonra da onu tanıyacaktı.

Mustafa Kemal, Harbiye'deki ilk yılını okuldan çok, şehri ve hayatı tanımaya ayırdı. Kendisi de ileride bu döneminden söz ederken, "Birinci sınıfta saf gençlik hayallerine kapıldım, dersleri gevşettim. Yılın nasıl geçtiğini fark etmedim," diyecekti.

Üzerine sımsıkı oturan üniformasını giyiyor ve Pera'nın renkli dünyasında yeni bir yaşam tarzıyla tanışıyordu.

Hafta sonları Harbiye'den arkadaşı Ali Fuat ve Fethi'yle Beyoğlu'nda beraber gezmeye çıkıyor, bazen Ali Fuat'ın paşa babasının evinde yatıya kalıyordu.

İlk rakısını o yıllarda içecek, o yaz tatilinde Selanik'te vals yapmayı öğrenecekti.

Artık Pera'dan hevesini almıştı. İkinci sınıfa geçince kendini okula verdi.

... ama okul, sadece dersler demek değildi...

Mustafa Kemal, Harbiye'de ikinci sınıfa başladığında takvimler 1900'ü gösteriyordu.

Osmanlı, yeni yüzyılı Sultan Abdülhamid'in baskı rejimi altında karşıladı.

20 yıldır tahtta oturan Abdülhamid Han, hafiyelerini seferber ederek her tür muhalefeti sindirmiş, "hürriyet" diyenleri sürgüne yollayıp basını sansürle yıldırarak tam bir baskı devleti yaratmıştı.

Ama bu baskı, yeraltında bir muhalefet hareketini de beraberinde doğurmuştu.

İmparatorluğun giderek artan toprak kayıplarına ve padişahın insan haklarına aykırı baskılarına isyan eden Jöntürkler, 1889'da sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alacak gizli bir örgütün temelini atmışlardı.

Seçilen tarih Fransız Devrimi'nin 100. yılıydı ve Paris'i salıyan hürriyet bayrağı, 100 yıl sonra İstanbul semalarında dalgalanıyordu.

Bir nesle damgasını vuracak bu gizli örgüt Askerî Tıbbiye'de doğmuş ve önce Mülkiye'ye, oradan da 1897'de Harbiye'ye sıçramıştı.

"Vatan" ateşli toplantıların en gözde sloganıydı.

Mustafa Kemal geldiğinde iç-ten içe kaynayan bir Harbiye'yle karşılaştı.

Okulun koridorlarında Namık Kemal'in hürriyet şiirleri ve Fransız düşünürlerinin makaleleri elden ele geziyor, vatani kurtarmak için her köşede ayrı bir tartışma yapılıyordu.

Her gün beş vakit namaz kılıyorlar ve güne, "Padişahım çok yaşa!" diye bağırarak başlıyorlardı ama artık bunu söylerken içlerinden tersini diliyorlardı.

Mustafa Kemal yeni bir yüzyıla birlikte kendisi için de yeni bir döneme giriyordu.

O geçiş dönemini yıllar sonra 1922'de *Vakit* gazetesine şöyle anlatacaktı:

"Harbiye senelerinde siyaset fikirleri baş gösterdi. Sultan Hamid devriydi. Namık Kemal Bey'in kitaplarını okuyorduk. Takibat sıkı idi. Ekseriyetle ancak koğuştta yattıktan sonra okumak imkânını buluyorduk. Bu gibi vatanperverane eserleri okuyanlara karşı takibat yapılması, işlerin içinde bir berbatlık bulunduğu gösteriyordu; fakat bunun mahiyeti gözlerimiz önünde tamamıyla billurlaşmıyordu."

İşler kötüydü ama nedenini, nasilını tam olarak bilemiyorlardı.

"Vatan" demek yasaktı ama neden yasak olduğunu kestiremiyorlardı. Namık Kemal'in şiirlerini gizli gizli okudukça heyecanlanıyor ve hırslanıyorlardı.

Mustafa Kemal, bir gece elinde bir tomar teksirle Boğaz'a bakan

Namık Kemal.

yatakhane de arkadaşı Ali Fuat'ın başucuna geldi ve, "Fuat kardeşim bunu ezberleyelim," diyerek bir şiir okumaya başladı.

Şiirin adı "Vatan Kasidesi"ydi:

VATAN KASİDESİ

(...)

*Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplansın gelsin
Dönersem kahbeyim millet yolunda bir azîmetten
Anılsın meslekimde çektiğim cevr ü meşekkatler
Ki ednâ zevki a'lâdır vezâretten sadâretten
Vatan bir bî vefa nâzende-i tannâza dönmüş kim
Ayrırmaz sâdıkân-ı aşkını âlâm-ı gurbetten
Müberrâyım recâ vü hafîden indimde âlîdir
Vazifem menfaatten hakkım agrâz-ı hükûmetten
Civanmerdân-ı milletle hâzer gavgadan ey bidâd
Erir şemşîr-i zulmun âteş-i hûn-i hamîyyetten
Ne mümkün zulm ile bidâd ile imhâ-yi hürriyet
Çalış idrâki kaldır muktedirsен âdemîyyetten
Gönülde cevher-i elmâsa benzer cevher-i gayret
Ezilmez şiddet-i tazyikten te'sîr-i sıkletten
Ne efsunkâr imişsin âh ey didâr-ı hürriyet
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten
Senindir şimdi cezb-i kalbe kudret setr-i hüsn etme
Cemâlin tâ ebed dûr olmasın enzâr-ı ümmetten
Ne yâr-ı cân imişsin âh ey ümmîd-i istikbâl
Cihânı sensin âzâd eyleyen bin ye's ü mihnetten
Senindir devr-i devlet hükümünü dünyâya infâz et
Hüdâ ikbâlini hıfz eylesin her türlü âfetten
Kilâb-ı zulme kaldı gezdiğin nâzende sahrâlar
Uyan ey yâreli şîr-i jeyân bu hâb-ı gafletten*

“Sarayı Başına Yıkmadıkça Rahat Yok!”

İstanbul 1902

Mustafa Kemal’in, Harbiye’de kıvılcımlanan hürriyet fikri Akademi’de olgunlaştı.

Artık 20 yaşında bir teğmendi, kurmaylık eğitimi görüyordu ve kendi kuşağından olan pek çok subay gibi vatanın kurtuluşu üzerine düşünmeye başlamıştı. Siyasi görüşleri henüz netleşmemişti ama çevresinde elden ele gezen dergilerde okuduğu makalelerden, dilden dile gezen şiirlerden, içinde baskı rejimine karşı bir tepki oluşmuştu.

Görüşlerini yaymak için Ali Fuat, Ömer Naci, İsmail Hakkı gibi bir grup ateşli öğrenciyle birlikte Harbiyeliler için elyazısı bir dergi çıkarmaya başladı. Yazıları çoğunlukla kendisi yazıyordu. Daha birkaç sayı çıkarmışlardı ki, hiç beklemedikleri bir şey oldu:

Yakalandılar!

Mustafa Kemal anlatıyor:

“Bir gün gazete için bir yazı yazmakla meşguldük. Dershanelerden birine girmiş, kapıyı kapatmıştık. Kapı arkasında birkaç nöbetçi duruyordu. Okul Müdürü Rıza Paşa’ya haber vermişler. Rıza Paşa sınıfı bastı. Yazılar masa üstünde ve ön tarafta duruyordu. Rıza Paşa, hemen tutuklanmamızı emretti.”

Yakalanmışlar ama masanın üzerinde duran notlarına dokunulmamıştı. Rıza Paşa, o kâğıtlarda ne olduğunu hemen anlamasına rağmen, yaptıkları şeye göz yummuş ve göstermelik bir izin yasağı ile hepsini salıvermişti.

Bu örtülü teşvikle hepten cesaretlendiler.

Salıverildikten sonra Fethi, Yıldız Sarayı'nı işaret ederek, "Hep oradaki adamın başının altından çıkıyor bunlar," dedi. "Sarayı başına yıkmadıkça rahat yok."

Oradaki adam, Sultan II. Abdülhamid'di.

Memleketin kurtuluşu için onun devrilerek meşruti bir idarenin kurulmasını şart görüyorlardı.

Bunu da ancak ordu, yani kendileri yapabiliirdi.

Mustafa Kemal, 1904 Aralık'ının son günlerinde kurmay yüzbaşı olarak diplomasını alıp önce Altın Makas askerî terzihanesine elbise diktirmeye, sonra da Beyoğlu'nda bir fotoğrafhaneye fotoğraf çektirmeye koşturdu. Manzaralı bir fonun önüne geçip pırıl pırıl çizimleri, kabzası süslü kılıcı, altın renkli düğmeleri, gösterişli kordonları ve sırmadan apoletleri ile poz verdi.

Sultan II. Abdülhamid, Cuma selamlığına giderken; Yıldız Sarayı çıkışında.

Çocukluk hayallerini süsleyen üniformanın içindeydi artık.

Yeni bir kuşak, şimdi beyinlerinde özgürlük ateşleri yakarak, vatani kurtarmaya geliyordu.

İstanbul Sirkeci’de bir ev tutup tayin edilecekleri yerleri beklemeye koyuldular.

Makedonya, Sırp ve Bulgar çeteler yüzünden karışmıştı. Orada hem bu karışıklığa müdahale edebilir hem de Rumeli’nden yayılan hürriyet ceyranlarıyla buluşabilirlerdi. O yüzden hepsi Makedonya’ya tayin bekliyordu. Kaldıkları evde ara sıra toplanıp siyasi gelişmeleri tartışıyorlar ve her nereye tayin olurlarsa olsunlar dirsek temasını kaybetmemeye yemin ediyorlardı.

Ama Sultan Abdülhamid’in muhbirlerinden biri aralarına sızmayı başarmıştı.

Evde konuşulanlar sarayın kulağına gitti ve bir gün toplandıkları ev basıldı.

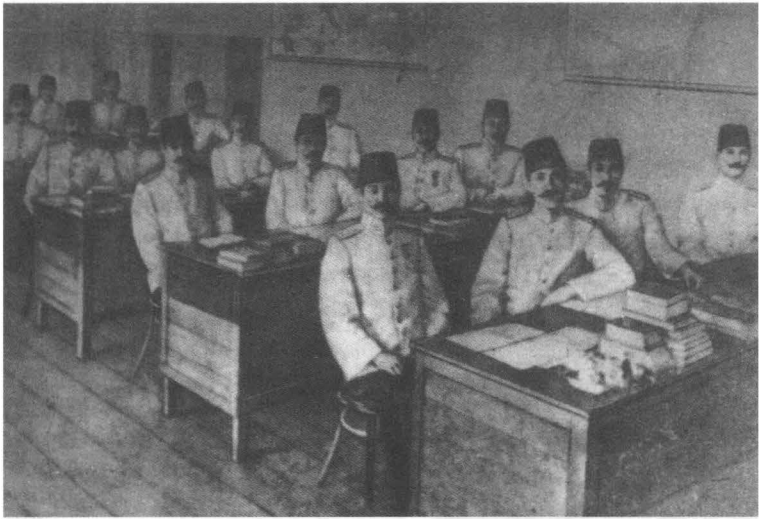
Doğru Taşkılla’ya götürülüp hücrelere kapatıldılar.

Mustafa Kemal yıllar sonra o günleri *Vakit* gazetesine şöyle anlattı:

“Bir müddet tek başıma hapis kaldım. Sonra mabeyne götürdüler. İsmail Paşa, başkâtip, bir de sakallı bir adam tarafından sorguya çekildim. Sorgudan sonra anladık ki gazete çıkarmakla,

Harp Akademisi mezunu Mustafa Kemal, 23 yaşında bir kurmay yüzbaşı.

İstanbul Harp Akademisi: İstibdat karşıtı fikirlerin oluştuğu sıralar.
(en sağda Mustafa Kemal)

örgüt kurmakla, apartmanda toplanıp gizli çalışmalar yapmakla suçlanıyorduk.”

Asıl suçlama, Sultan II. Abdülhamid'e bombalı suikast planlamaktı.

Suç sabit görülürse hepsi ordudan uzaklaştırılacak veya sü-rüleceklerdi.

Birkaç gün sonra salıverilip haklarındaki kararı beklemeye koyuldular. Sürgün kararı çıkarsa Avrupa'ya kaçmayı düşünü-yorlardı ki yine bir paşanın yardımıyla cezadan kurtuldular. An-cak kararda “memleketlerine kolayca ulaşamayacakları bir yere gönderilmeleri” isteniyordu. Makedonya düşleri böylece suya düşen Mustafa Kemal tayinler açıklanınca şok oldu:

Şam'a gidiyordu...

“KIZIL SULTAN” MI “BÜYÜK HAKAN” MI?

Osmanlı tahtında en uzun süre kalan padişahlardan olan II. Abdülhamid, aynı zamanda Osmanlı tarih yazımının en tartışmalı isimlerinden biridir. 1842’de doğdu, 1876-1909 arası tahtta kaldı, 1918’de öldü. Gençliğinde yerli ve yabancı hocalardan özel dersler aldı, amcası Abdülaziz’in Mısır ve Avrupa gezilerine katıldı. Padişah olmadan önce saray dışında yaşar ve zaman zaman Namık Kemal, Ziya Paşa gibi muhalif aydınlarla da görüşürdü.

II. Abdülhamid.

Tahta çıktıktan sonra ilk Osmanlı anayasası olan Kanun-i Esasi’yi hazırlayıp yürürlüğe soktu. Kısa bir süre sonra Mithat Paşa’yı sürgüne gönderdi. Ardından da “93 Harbi” olarak bilinen 1877 Osmanlı-Rus Savaşı’na bahane ederek meclisi kapattı ve anayasayı askıya alarak kişisel bir yönetim kurdu. II. Abdülhamid’in tahtta bulunduğu yılların birbirinden farklı iki özelliği vardır:

Bir yandan Tanzimat döneminde başlayan modernleşme hareketleri; eğitim, ulaşım, haberleşme gibi alanlarda artan bir hızla sürmüştür.

Diğer yandan ise, bu çabaların sonucu ortaya çıkan yeni seçkinlerin talep ettiği söz ve düşünce özgürlüğü ile siyasal modernleşme talepleri, büyük bir baskı mekanizmasıyla yok edilmeye çalışılmıştır. Bunu sağlamak için basına sert bir sansür uygulanmış, bütün tanınmış aydınlar sürgüne gönderilmiş, en küçük muhalefet hareketi bile daha doğmadan boğulmaya çalışılmıştır. Bu yüzden II. Abdülhamid, “Kızıl Sultan” dönemi de “İstibdat Dönemi” olarak anılmıştır. II. Abdülhamid 1908’de İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin eylemleri sonucu yeniden Meşrutiyet’i ilan etmek zorunda kalacak, 1909’da 31 Mart Ayaklanması’nın ardından tahttan indirilerek Selanik’e sürgüne gönderilecektir.

Vatan ve Hürriyet

Şam 1905

1905 yılının soğuk ve karlı bir Şubat günü Mustafa Kemal, İstanbul limanından kalkan bir vapurla Beyrut'a hareket etti.

Görünüşte Şam'a staja gidiyordu ama bu aslında bir sürgündü.

Gemide arkadaşı Müfit'i şu cümleyle teselli etti:

"Hayat bizim için yeni başlıyor."

Şam, imparatorluğun öteki yüzüyle tanıştırdı Mustafa Kemal'i...

İstanbul'daki debdebeden sonra Şam'da karşılaştığı sefalet, yoksulluk ve kargaşa, tükenişin en somut kanıtlarıydı. Ordu, çapulcuların eline geçmiş, asker talanla geçinir, ahaliden haraç ister hale gelmişti. Akademide resmedilen, padişahın o parlak giysili şanlı ordusundan eser yoktu buralarda...

İmparatorluk ilmek ilmek çözülürken, İstanbul'un vatan

Ocak 1905 mezuniyet sonrası, Şam yolculuğu öncesi.

için kılını kımıldatmayışına, şaşaa içinde yaşayıp gitmesine hepten öfkelen-di.

Oysa o, bu gidişe dur demek heyecanıyla okumuş, tam sahneye çıkacağı sırada bu uzak köşeye savrulup unutulmuştu. Doğduğu topraklarda, Makedonya'da, hürriyet ateşleri yakılırken o burada, bu uzak ve yoksul diyarda, bir belirsizliğe mahkûm edilmişti.

Üstelik yapayalınızdı.

Kendisini bu insafsız sürgüne gönderen İstanbul'a duyduğu müthiş öfkeyi en iyi dile getiren şiiri o günlerde hatıra defterine kendi elyazısıyla yazdı.

Şiirin adı "Sis"ti... Şairi ise Tefvîk Fikret.

*Ey şatafatın, gösterişin beşiği ve mezarı
Doğu'nun öncesiz, alımlı kraliçesi,
Ey köhne Bizans, ey koca büyüğü bunak,
Ey bin kocadan arta kalan el değmemiş dul,
Hep ikiyüzlülük kiri dalgalanır zerrelerinde
Bir temizlik zerresi bulamazsın içerisinde,
Ey debdebeler, tantanalar, şanlar, alaylar,
Kaatil kuleler, kaleli zindanlı saraylar,
Ey aylık acısı çeken ana, ey kırgın eş,
Ey kimsesiz başıboş çocuklar, hele sizler, hele sizler
Örtün evet ey facia, örtün evet, ey kent,
Örtün ve sonsuzca uyu, ey dünya orospusu...*

Artık bu köhne Bizans'a karşı bir şeyler yapmak gerekiyordu. Ama nasıl?

1905 yılında bir gün Hamidiye Çarşısı'nda dolaşırken davet edildikleri bir dükkânın raflarında Fransızca tıp, felsefe ve sosyoloji kitapları gördü. Dükkân sahibi Mustafa (Cantekin) Bey, hürriyetçi fikirlerinden dolayı Tıbbiye'den kovulup Şam'a sürülmüş bir Jöntürk'tü. Biraz sohbet edince aynı dilden konuşuklarını fark ettiler.

Dr. Mustafa ve altı arkadaşı "Vatan" adlı bir gizli örgüt kurmuşlar fakat yaygınlaştıramamışlardı. Mustafa Kemal aradığı fırsatı bulmuştu:

"Biz de katılalım," dedi.

Örgütün adına "Hürriyet" de eklendi ve Mustafa Kemal'in kurucusu olacağı ilk gizli ihtilal örgütünün adı böylece konulmuş oldu:

"Vatan ve Hürriyet Cemiyeti".

Tevfik Fikret.

Yaşasın Hürriyet!

Selanik 1908

Mustafa Kemal Selanik'e 1907 sonunda döndü.

Üç yıllık sürgün nihayet sona ermişti.

Aslında bu süre içinde bir kez Şam'dan kaçıp gizlice Selanik'e gelmiş, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Makedonya şubesini kurmuştu ama bu küçük örgüt orada gelişmemiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştı.

En yakın arkadaşları İttihatçıların arasına karışmış ve Makedonya'da hızla örgütlenen Mason locaları içinde siyaset yapar olmuşlardı.

Sonunda Ekim 1907'de, kendisi de silah ve Kuran üzerine yemin ederek İttihat ve Terakki'ye katıldı.

Yeni katıldığı bu cemiyet, aslında Mustafa Kemal'in kuşağına asıl damgasını vuran gizli örgüttü.

Örgütün kurucularının hemen hepsi Avrupa görmüş mekteplilerdi. O yüzden Osmanlı'nın kurtuluşunu da, görüp özendikleri Avrupa ülkelerine benzemekte görüyorlardı. Örgütün Abdullah Cevdet, Ahmet Rıza, Tunalı Hilmi gibi ideologları Batı düşüncesini benimsiyorlar, Latin harflerinin kullanılmasını, tesettürün kaldırılmasını savunuyorlardı.

İttihat ve Terakki tüzüğü, kadınların erkeklerle eşit hak ve görevlerle örgüte girebileceklerini yazıyordu.

Bu, o günün koşullarında devrim demekti.

Manastır'da bir zabitan hürriyeti ilan ediyor.
Göğüste tutulan kâğıtlarda "Yaşasın Hürriyet" yazıyor.

Mustafa Kemal, Harbiye'den beri İttihatçıların çıkardıkları *Meşveret*, *İctihad* gibi dergileri dikkatle izliyor, oradan yayılan fikirlere ısıniyordu.

Şimdi tam da ihtilalin arifesinde, o ihtilali yapacak örgütün içindeydi.

Yıllardır kulak kabarttıkları yanardağ nihayet bir temmuz sabahı büyük gürültüyle patladı.

23 Temmuz sabahı saat 09.00'da Manastır'ın, yeni "Hürriyet Meydanı"nda bir top arabasının üzerinden ilan edildi hürriyet...

30 yıllık istibdat rejimi nihayet son bulmuştu.

Sultan Abdülhamid, hemen sadrazamı değiştirip meclisin yeniden açıldığını duyurdu. Anayasa tekrar yürürlüğe girmiş, vatan dediği için hapsedilenler salıverilmiş, hafiyelik kurumu lağvedilmişti.

Zincirlerin kırılmasıyla Rumeli'den başlayarak bütün Osmanlı vilayetlerinde tam bir bayram havası esmeye başladı.

Adeta yer yerinden oynamıştı.

Hürriyetin ilanı top atışlarıyla duyuruluyor, sokaklar insan kaynıyor, meydanlar allı yeşilli bayraklarla donatılıyordu. Adeta Fransız Devrimi, Osmanlı topraklarında yineleniyor, "Eşitlik... özgürlük... kardeşlik..." sözcükleri dilden dile geziyor, halk, "Yahasın hürriyet!" diye bağırıyordu.

Mustafa Kemal, hemen Üsküp'ten Selanik'e geldi.

İşte hürriyet düşleri gerçek olmuştu. Okulda gizli gizli okudukları kitaplarda yazılı olan düşünceler iktidardaydı işte... Yıllardır kurtulmak istedikleri baskı rejimi yıkılmış, kurdukları gizli örgüt açığa çıkmış, şiirlerini ezberledikleri Namık Kemal'in idealleri gerçek olmuştu.

DÖRT KİŞİYLE KURULAN ÖRGÜT

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine damgasını vuran İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşunu, cemiyetin bir numaralı üyesi olan İbrahim Temo anılarında şöyle anlatır:

Sarayburnu'nda eski Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'de bir teneffüs saati esnasında, elimde kitap dolaşırken İshak Sükûti yanıma sokuldu, yeni bir şeyler olup olmadığını sordu. Ben (dedim ki):

"Gel arkadaş, düşündüklerimi sana biraz anlatayım: Aziz vatanın bugünkü durumu ve idare tarzıyla yok olup gideceğini hepimiz biliyoruz. Bu hususta her vakit ve hemen her serbest saatlerimizde birbirimizle dertleşip duruyoruz. Fakat bu tehlikenin giderilmesi için bir çare düşünüp bulamıyoruz. Bence böyle mülahazalar ve mütalaalarda dert yanacağımıza faaliyete geçmek lazımdır."

İshak: "Güzel ama, sen kime itimat edip de böyle tehlikeli bir işe teşebbüs etmemizi düşünüyorsun?"

Ben: "Evvela sen bir... (Koğuştan çıkıp bize doğru gelmekte olan yamalı suratlı Mehmet Reşit'i göstererek) bu da iki... Olduk üç... İşte bir cemiyet başladı demektir."

Mehmet Reşit'e işaret ederek yanımıza çağırdık. Fikrimizi açtık. Bu sıra o zaman çok sofı olan Abdullah Cevdet mektebin camisinin den çıkarak yanımıza gelince, "Alınız bir de dördüncü," dedim.

Dört Askerî Tıbbiye öğrencisinin kurduğu bu gizli örgüt 1789 yılında Fransız Devrimi'nin 100. yılını kutlamak için düzenlenen sergiyi gezmeye giden Ahmet Rıza Bey'in başa geçmesiyle birlikte günden güne büyüyen bir muhalefet merkezine dönüştü. Yıllar sonra 1906'da Talat'ın Selanik'te kurduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşerek onun adını benimseyecek ve 1908-1918 arasında Osmanlı İmparatorluğu'nu yönetecekti. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadroların büyük kısmı, ilk siyasi çalışmalarını bu örgüt bünyesinde gerçekleştirdi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti

Ama Selanik'teki hava, onu üzdü.

Doğum yeri olan bu şehirde, herkes hürriyet kahramanı Enver'i kucaklarken, onun adı bile geçmiyordu. Yıllardır peşinden koştuğu hayali başkalarının gerçekleştirdiğini görmek Mustafa Kemal'i hayal kırıklığına uğrattı.

“Hürriyet kahramanı” Enver Bey balkonda. Mustafa Kemal iki adım arkada.

O gün, kendisinden iki sınıf büyük olan Binbaşı Enver, Olimpos Oteli'nin balkonunda yeni anayasayı okurken, o, birkaç adım geride sessizce, öne çıkma sırasının kendisine gelmesini bekliyordu.

Meşrutiyet, yarım kalmış bir cumhuriyetti.

Tamamlamak Mustafa Kemal'e kismet olacaktı.

BİR REKABETİN ÖYKÜSÜ

Enver Paşa ile Mustafa Kemal arasındaki gerilim, tarihçi Sina Akşin'in deyişiyle, "Atatürk'ün gençlik yıllarından itibaren giriştiği iktidar mücadelesinin" bir ürünüdür. Bu mücadelede, Akşin'e göre, "siyasetin esaslarından olan 'tahterevallî kuralı' dolayısıyla" birinin yıldızı parlamaya başladığında diğ erinin yıldızı sönmeye yüz tutmuştur.

Enver ile Mustafa Kemal arasındaki gerilimin kökleri 1908 yılına, hürriyetin ilanına uzanır. Trablusgarp'ta tırmanan bu gerilim, Balkan

Enver Paşa.

Harbi'nde kaybedilen Edirne'nin kurtuluşu sırasında ilk kez kamuya yansır. Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*'da o günlere ilişkin şunları anlatır:

"Bulgarların Edirne'de dayanma imkânı yoktu. Şehre Fahri Paşa kuvvetleri girmeli imiş. Halbuki Enver süvarilerini koşturarak Edirne'ye varmış ve gazetelerin gündelik kahramanı olmuş. Fahri Paşa'nın yanında Enver'in iki rakibi varmış: Fethi Bey, Mustafa Kemal Bey!.. Bunlar Enver'e kızmışlar. Halbuki üçü de İttihat ve Terakki'nin ileri gelen asker üyelerinden imişler."

Falih Rıfkı Atay'a göre, bu anlaşmazlık daha sonra şöyle gelişir: "Mustafa Kemal adını daha sonra,

Birinci Dünya Harbi'nin pek karanlık günlerinde duydum. Kalibımızla Suriye'de, canımız ve nefesimizle İstanbul'da idik. Çanakkale sökülüp düşman İstanbul'a girecek miydi? Böyle bir facianın rüyasını görürüz diye uyumaktan korkardık. Mustafa Kemal'in ismi, o vakit İstanbul'un kurtuluş hikâyesine karıştı idi. Enver'in rakibi olduğu söylendiğinde ve adı saklanmak istendiğinde onu büsbütün benimsemiştik. Bir sır gibi gizli gizli yayılıp içlere sinen şöhreti Enver'i sevmeyen ve ona artık güvenmeyen genç subayların dillerinde destandı."

Enver Paşa ve Mustafa Kemal Paşa

“Sarık Saran Hafiyeler”

İstanbul 1909

5 Nisan 1909 günü Ayasofya Camii'nde yeni bir partinin kuruluşu için mevlit okundu.

Yeni partinin adı İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ydi...

Açılışta partinin kurucularından Derviş Vahdeti ile Bedü-izzaman Said Nursî ateşli konuşmalar yaptılar.

Ertesi gün, partinin yayın organı olan *Volkan* gazetesi açılışı coşkuyla veriyor ve ilahî bir kalabalığın yeşil bayraklarla Ayasofya Meydanı'nı kapladığını duyuruyordu. Gazete bu satırları yayımladığı gün, İttihat ve Terakki karşıtı görüşleriyle tanınan gazeteci Hasan Fehmi öldürüldü.

Sonunda İttihat ve Terakki'ye karşı yükselen muhalefet 31 Mart'ta patladı. İttihatçıların bütün muhalifleri o gün yollardaydı. Ama inisiyatif Derviş Vahdeti'nin ellerindeydi. Kısa zamanda avcı taburlarının da onlara katılmasıyla isyan büyüdü. Meclis basıldı, bir milletvekili ve bir nazır öldürüldü. Padişah Abdülhamid sadrazam değiştirdi ama yetmedi. Çünkü ayaklananların asıl hedefi Meşrutiyet'ti.

Selanik'teki İttihat ve Terakki karargâhı durumu haber alırmaz almaz harekete geçti, Enver Bey Berlin'den, Fethi Bey Paris'ten koşup geldi.

“Hareket Ordusu” adı verilen birlikler hemen İstanbul'a doğru yola çıkarıldı.

Hareket Ordusu İstanbul'a geliyor:
Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal (en sağda) yanından ayırmadığı çantasıyla.

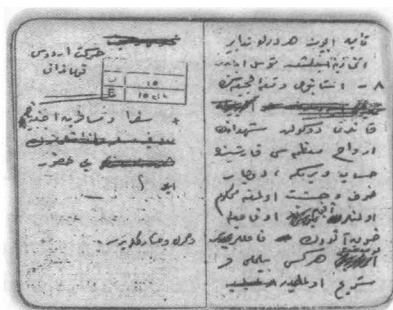
Ordu, şimdi gericiliğe karşı Meşrutiyet'i korumak için imparatorluğun başkentine yürüyordu.

İşte bu Hareket Ordusu'nun komutanının kurmay başkanı genç bir yüzbaşı; Mustafa Kemal'di... O da diğer subaylar gibi gericiliğe karşı öfke doluydu. Hareket Ordusu'yla birlikte İstanbul'a yürüdüğü 17 Nisan 1909 Cumartesi sabahı siyah cilt beziyle kaplı küçük not defterinin kareli sayfalarına sabit kalemle şu satırları yazdı:

Sarık saran hafiyelerin din perdesi altındaki telkinleri, menfaatten başka bir şey değildir. Dinin, şeriatın ve vatanın ulusal onurunun gerçek yararı, Kur'an-ı Kerim'in emirlerini ve onun zorunlu hükümlerinden olan anayasayı korumaktır... İşte bizim hareketimiz gibi...

Mustafa Kemal aynı deftere ordunun despotizme ve İstanbul rejimine karşı harekete geçip reform yapmayı hedeflediğini de not etti.

Öyle de oldu...

Yüzbaşı Mustafa Kemal'in notları: Halen Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) arşivinde saklanan bu cep defteri 1909 yılına ait. Defterde Mustafa Kemal'in Hareket Ordusu'nun İstanbul'daki konuşlandırma notları ile 31 Mart için hazırlanan ordu beyanamesinin müsveddesi var.

Birkaç küçük çatışma ile İstanbul'u teslim alan Hareket Ordusu, Abdülhamid'i tahttan indirip küçük kardeşi Mehmet Reşat'ı yıllardır hapsediği saraydan çıkartarak tahta oturttu.

Yeni padişah ve halife V. Mehmed'di.

Görevini tamamlayan Hareket Ordusu'nun İstanbul halkına hitaben yayımladığı bildirinin ilk taslağını Mustafa Kemal kaleme aldı.

Yanında gezdirdiği küçük not defterinin kareli sayfalarına şu satırları yazdı:

Millet, kendisini senelerden beri zulümle idare eden istibdat yönetimini parçaladı ve Meşrutiyet'i kurdu. Bu kansız ve mutlu devrim-

den zarar görmüş olan çıkar düşkünü eski yöneticiler, eski hale dönebilmek için bin türlü hile ve alçaklığa başvurarak Meşrutiyet hükümetimize yaralar açmak istedi. İstanbul faciasına sebep olarak kan döktü. Millet bu alçakça durumun yaratılmasına sebep olanlara hak ettikleri cezayı vermek için, bizi, İstanbul surları karşısında gördüğünüz bu Hareket Ordusu'nu, buraya gönderdi. Faziletli din âlimleri başımızın tacıdır. Fakat şahsi çıkarları ve adi menfaatleri için yalandan âlim kılığına bürünen birtakım hafiyeler ve çıkarıcılar elbette kanun pençesinden kurtulamayacaklardır.

Mustafa Kemal Hareket Ordusu erkânıyla toplu fotoğrafta.

HAREKET ORDUSU

3. Ordu'daki genç subaylarda Meşrutiyet'i kurtarmak, milli birliği sağlamak için İstanbul üzerine yürümekten başka çare bulunmadığı kanısı genelleşmişti. Genç subayların arasında Kolağası Mustafa Kemal Bey de vardı.

Selanik'teki Redif Tümeni'ne gelen telgrafları inceleyen Mustafa Kemal Bey, 3. Ordu'nun Meşrutiyet'i kurtarabileceğini savunuyor ve vakit geçirmeden harekete geçilmesini istiyordu.

14 Nisan Çarşamba günü Selanik Redif Tümeni'nin bütün alayları seferi durumuna getirildi ve tümen İstanbul üzerinden yürüyüşe geçti.

Celal Bayar, *Ben de Yazdım* isimli eserinde, Hareket Ordusu adının Mustafa Kemal tarafından konulduğunu yazar ve Atatürk'ün anlattığı şu anıyı nakleder:

"İrticayı bastırmayı üzerine alacak askerî kuvvetimiz için bir isim düşünmüştüm. Öyle bir isim olmasını istedim ki, çarpışan tarafların duygusuna dokunmasın. Herkes bu ismi benimseyebilsin. Fransızca *mouvement* manasına gelen 'hareket' kelimesi aklıma geldi. Zaten yürüyüş halindeydik. Kuvvetlerimizin adı 'Hareket Ordusu' oldu."

Hareket Ordusu, İstanbul'a gelirken Edirne'deki 2. Ordu'dan bazı birlikler de ona katıldılar. Yürüyüş muntazam oldu ve ordu önce Halkalı'da karargâh kurdu. Sonra Yeşilköy'e geçti.

22 Nisan'da Mahmut Şevket Paşa, Selanik'ten gelip kumandayı aldı. Böylece Hareket Ordusu'na bir tümen değil, bir kurtarıcı Milli Ordu hüviyeti verildi. Mustafa Kemal Bey, yerini daha yüksek rütbeli subaylara, Binbaşı Enver Bey'e bıraktı. O sıralarda hastalanmıştı da.

Ecvet Güresin, 31 Mart İsyanı

Devrimin Anavatanında

Paris 1910

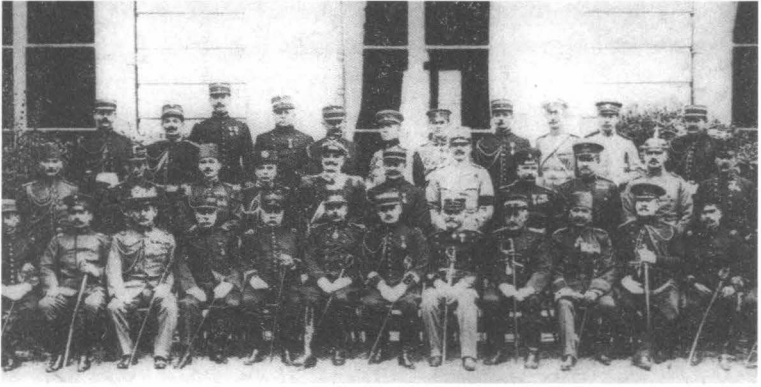
1910 sonbaharında Mustafa Kemal Picardie'de düzenlenen askerî manevraları izlemek üzere Fransa'ya davet edildi. Avrupa doludizgin savaşa yaklaşırken Fransa, Almanya'ya karşı gövde gösterisine hazırlanıyordu. Ancak Mustafa Kemal için Fransa'nın asıl anlamı, fikirlerini okuyup durduğu düşünürlerin ve örnek aldığı devrimin anavatanı oluşuydu. Bu, onun ilk yurtdışı gezisiydi.

Kitaplarda okuduğu Batı'yla, 28 yaşında ilk kez tanışacaktı.

Orient Express'te yol arkadaşı Binbaşı Selahattin Bey'di. Sırp sınırını geçince Mustafa Kemal valizini indirip başındaki fesi çıkardı ve İstanbul'da Tiring mağazasından aldığı şapkeyi giydi. Selahattin Bey başta, "Fransa'ya da gitsek Osmanlı olduğumuz belli olmalı," diyerek fes giymekte ısrar etti...

... ta ki Belgrad'da o tatsız olay yaşanana kadar... Mustafa Kemal anlatıyor:

Trenimiz bir Sırp istasyonunda durmuştu. Selahattin Bey sandviç satan bir çocuğu çağırdı. Seçme işi uzayınca çocuk kızdı ve, "Yuh, Türk!" deyip uzaklaştı. Selahattin Bey onurlu adamdı. Trenimiz tekrar yola düzülünce ağır ağır yerinden kalktı, valizini indirip fesini çıkardı ve fesi valize koyup kasket giydi. "Ne o Selahattin Bey," dedim. "Şimdi zamanı geldi," cevabını verdi.

Mustafa Kemal Picardie manevralarında yabancı delegelerle.

Picardie manevralarında iki Türk subayı (soldan sağa) Yüzbaşı Mustafa Kemal, Binbaşı Selahattin.

Değişimin zamanı gelmişti. II. Mahmud döneminde zorla giydirilmiş olan fes, artık yıkılmakta olan bir imparatorluğun simgesi haline dönüşmüştü. O kadar ki, tatbikatlarda görüşleri dikkate alınmayan Mustafa Kemal'e bir Fransız albayı, "Başınızda bu tuhaf başlık oldukça kimse kafanızdakilere itibar etmez," diyecekti.

Bir kıyafet devriminin zarureti, daha 1910 yılından beyinlerine kazınıyordu. Kafalarına giyecekleri şey, örnek aldıkları dünyanın simgesi olmalıydı.

Yani Batı'nın...

Mustafa Kemal de Fransa'da böyle giyindi.

Koluna astığı bastonu, şık takım elbisesi, koyu renk çizgili kravatı, burma bıyıkları ve Paris'ten aldığı siyah şapkasıyla bir Fransız gibi gezdi Fransa'yı.

Önce tatbikatta gördüğü askeri teknolojiden, sonra da Paris sokaklarında gördüğü medeniyetten büyüdü...

14 günlük Fransa ziyareti, İsveçre, Hollanda ve Belçika gezile-riyle devam etti.

Avrupa, hem gözlerini kamaştırmış hem hırslandırmıştı onu...

Gün gelecek, Batılı olabilmek için Batı'ya karşı savaşacaktı...

Paris, 1910.

Selanik için Gözyaşları...

İstanbul 1912

Korkuyla beklenen Balkan Savaşı 1912’de patladı.

Önce Karadağ, sonra Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan Osmanlı’ya savaş açtı.

Yeni yangın yeri; Balkanlar’dı...

Mustafa Kemal İtalyanlara karşı savaştığı Trablusgarp’tan İstanbul’a döndüğünde, Türkler, Avrupa’daki bütün topraklarından sökülüp atılmaya başlanmışlardı. Daha da acısı, doğduğu büyüdüğü kent, bir kuşağın milliyetçiliği öğrendiği “Hürriyetin Kâ-

be"si Selanik işgal edilmişti. Yunanlılar, Türkleri, Anadolu'ya doğru sürüyorlardı. Bu göçseli içinde annesi ve kız kardeşi de vardı.

Endişeyle onları aramaya koyuldu. Bir süre sonra bir mülteci kampının barakasından buldu onları... Perişan haldelerdi. Dostları ve akrabaları öldürülmüş, onlar da doğduğu toprakları ve evlerini terk edip göçmek zorunda kalmışlardı.

Mustafa Kemal ailesini İstanbul'da Fikriye Hanım'ın ailesinin evine yerleştirdikten sonra Babıâli Caddesi'nde Salih Bozok'la buluştu.

Bütün öfkesini ona kustu:

"Nasil yapabildiniz bunu!" diye bağırdı. "O güzelim Selanik'i nasıl düşmana teslim edebildiniz, nasıl o kadar ucuza satabildiniz?..."

Selanik'ten ayrılırken adeta olacakları görmüş ve arkadaşı Ali Fuat'la birlikte oldukları bir gece, ay Olimpos Dağı'nın arkasında kaybolurken, "Ah Selanik," demişti. "Acaba seni bir daha Türk olarak görebilecek miyim?"

Ali Fuat o geceyi anılarında şöyle anlatıyordu:

"Bunları söylerken gözleri nemlendi. Baktım ağlıyordu. O altın sarısı saçlarını okşayıp teselli etmeye çalıştım."

Artık doğduğu kent de yoktu, Beyaz Kule de...

Osmanlı sınırları Anadolu'ya kadar gerilemiş, imparatorluğun eski başkenti Edirne işgal edilmiş, halk panik halinde kaçışmaya başlamıştı.

Şimdi geri çekilen bu sulardan bir set kurup direnmek gerekiyordu...

... tıpkı yükselen bir deniz gibi...

Fikriye Hanım.

İKİNCİ BÖLÜM

“Benim İhtiraslarım Var”

Sofya 1914

1914’ün Sofya’sı 1924’ün Ankara’sına benziyordu.

Bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülkenin başkenti, bir yandan ayakları üzerinde durmaya çalışıyor, bir yandan da Batı’ya ayak uydurabilmek için modernleşme savaşı veriyordu.

Bulgarlar, Osmanlı’dan kopmanın yarattığı politik, ekonomik ve kültürel sancılarla boğuşuyorlardı. Mustafa Kemal, bu sancıların en yoğun döneminde gitti Sofya’ya ve 10 yıl sonra kendi ülkesinde yaşayacaklarının adeta bir provasını yaptı.

Harbiye’de genç bir öğrenciyken de ülkede işlerin kötüye gittiğini görüyordu; ancak bunun nedenlerini çözemiyordu. Oysa 1914’e gelindiğinde artık olgunlaşmıştı. Kötüye gidişin hem nedenlerini hem de çözüm yollarını biliyordu.

Çareyi Batılılaşmakta görüyordu.

İşte 33 yaşında ilk kez, sorunların çaresi olarak gördüğü yerde; Batı’da yaşayacaktı.

Sofya’daki ilk günlerde gittiği muhteşem opera binası ve orada izlediği müzikaller onu öylesine büyüledi ki, yanındaki arkadaşı Şakir Zümre’ye, “Bu adamların ulaştığı düzeye ulaşmamız şart,” dedi.

15 yıl sonra Ankara yeniden inşa edilirken plana ilk koyduracağı bina, modern bir opera binası olacaktı.

Sofya durağının onda iz bırakan sahnelerinden biri de lüks bir kafede yaşandı.

Yarbay Mustafa Kemal İstanbul'dan getirttiği bu yeniçeri kostümünü 11 Mayıs 1914 gecesi Sofya'da katıldığı bir kıyafet balosunda giydi ve birinci seçildi.

Mustafa Kemal, kafenin şık müşterileri arasında otururken, yan masaya kaba giyimli bir köylü geldi. Herkes şaşkın bakışlarla köylüyü süzerken garsonlar gelip, "Burası size göre bir yer değil," dediler. Köylü birden sinirlendi ve, "Bulgaristan benim ektiğimi yiyor, benim silahımla korunuyor. İstedğim yerde otururum!" diye bağrımaya başladı.

Bu çıkış üzerine garsonlar servise başlarken Mustafa Kemal yanındaki arkadaşına, "Keşke bizim köylülerimiz de bu bilinç düzeyine ulaşabilse," dedi.

"Köylü milletin efendisidir," sözünün temelleri Sofya'da atılıyordu.

Mustafa Kemal'in Bulgaristan'daki yılları üzerine bir araştırma yapan İlber Ortaylı'ya göre, Sofya ataşemiliterliği dönemi, onun hayatında ileriye dönük projelerini biçimlendirdiği toplumsal, siyasal,

kültürel modernleşme atılımını yakın örnekleriyle izlediği bir laboratuvar oldu.

Aslında onu İstanbul'dan uzaklaştırmaya dönük bir sürgün olan bu görev, ona yeni bir toplum düşünün ilk eskizlerini çizme fırsatı verecekti.

Gerçi çocukluğu Selanik'te geçmiş, gençliğinde Beyoğlu'nda dans etmiş, Paris'te gezmişti ama ilk kez bir Batı ülkesinde yaşıyordu. Gündüzleri Fransızca, Almanca dil dersleri ve dans kursları görüyor, parlamento çalışmalarını izliyor, geceleri ise davetlere, balolara katılıyordu.

O günlerde düzenlenen bir kıyafet balosunda, İstanbul'daki bir müzeden özel olarak getirttiği yeniçeri kostümüyle göz doldurmuştu.

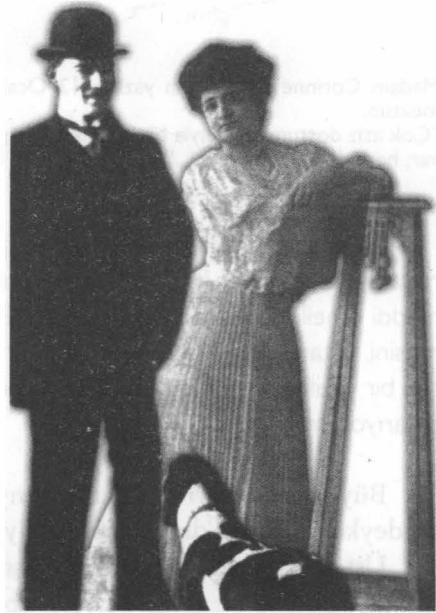
Aslında bu "heybetli Türk" imajı, Bulgarların gördüğü Türklerin halinden çok farklıydı. Bulgaristan'daki Türk azınlık, ticaret sayesinde yüksek bir yaşam standardı yakalamıştı. Kız erkek bütün çocuklar okula gidiyor, kadınlar peçesiz dışarı çıkabiliyordu.

Mustafa Kemal, Anadolu'daki Türklerle, Avrupa'daki Türkler arasındaki bu farkı gördükçe Batılılaşma üzerine düşünmeye başladı. Kızların okula gönderilmemesini, kadınların peçe takmasını, kadın erkek ilişkilerini değerlendiriyor ve kafasında planlar kuruyordu.

Bir gün evinde pansiyoner olarak kaldığı Alman asıllı Hilda Cristianus, "Türk kadını hep peçede mi kalacak?" diye sorunca Mustafa Kemal patladı ve kafasında biçimlenen projenin ilk ayrıntılarını ona fısıldadı:

"Peçeyi hemen kaldırmak gerek. Erkekler şapka giymeli. Bir erkek birden fazla kadınla evlenmemeli. Erkek ve kadın eşit haklara sahip olmalı. Türkiye'yi tıpkı Avrupa ülkeleri gibi modern bir memleket yapmalı."

İyi de bunları kim yapacaktı? Bunun yanıtı Sofya'dan, İstanbul'a Madam Corinne'e yazdığı 12 Ocak 1914 tarihli Fransızca mektuptaydı:

Madam Corinne.

Le 12 Janvier 1914
Sofya

Mon cher ami,

Car, si cette nouvelle s'est fondée
q'aucuns aient une forme fais en
projettes.
Ils des ambitions et même
de très grandes; cependant, elles
ne consistent pas en des satisfac-
tions matérielles, telle que des
hautes places à occuper et de
graves sommes à transférer.
Je cherche la réalisation de
des ambitions dans la réussite
d'une grande idée, qui, tout
en profitant à moi-même, tout
me fournira la vraie satisfaction
accomplie. Et c'est le principe
de tout ma vie: je fais
quelques projets; mais tout pour
je ne cesserais de le consacrer
jusqu'à mon dernier souffle.

Le bonheur est se regagner à Sofya.
Ce qui m'empêche souvent même
de faire les promenades en plein
des seules ressources de la saison.
Les petites réunions dans la légation
et les petites parties de l'après-midi
quelques fois, c'est tout ce que
je me permettrais pas de laisser.
Je n'ajoute que tu ne me vois
plus, agréable à l'endroit, en les
sources ne manquent jamais.
Je forme les vœux les plus
sincères pour ton bonheur et
de te voir de me croir comme
toujours ton ami Enver.
M. Kemal

Madam Corinne'e Sofya'dan yazılan 12 Ocak 1914 tarihli "M. Kemal" imzalı mektup:

"Çok aziz dostum" hitabıyla başlayan satırlar şöyle sürüyor: "Benim ihtiraslarım var; hem de pek büyükleri..."

... Benim ihtiraslarım var, hem de pek büyükleri... Fakat bu ihtiraslar, yüksek yerler işgal etmek veya büyük paralar elde etmek gibi maddi emellerin tatminiyle ilgili değil. Ben bu ihtirasların gerçekleşmesini, vatanıma büyük faydaları dokunacak, bana da liyakatle yapılmış bir vazifenin canlı iç rahatlığını verecek büyük bir fikrin başarısında arıyorum.

Büyük ihtirasları vardı ama dünya topyekün bir savaşın eşiğindeyken o, Sofya'da kızakta bekliyordu.

Üstelik o sıralar İstanbul'da, yaşıtı bir asker olan Enver, paşa olmuş, Harbiye Nazırlığı'na yerleşip ordunun başına geçmişti.

O yaz Birinci Dünya Savaşı patladı.

Sultanahmet artık, “Savaşı girelim!” diyenlerin mitingleriyle cınlıyordu. Sonunda Osmanlı, bir oldubittiyle savaşı girdi.

Savaşı karşı olmasına rağmen Mustafa Kemal hemen cephe bir görev istedi ve Çanakkale’ye doğru yola çıktı.

Aklında yalnızca ihtirasları değil, gelecek için projeleri de vardı.

Cehennem Romanları

Arıburnu 1915

“Mustafa Kemal’in Madam Corinne’e mektubundan...

20 Temmuz 1331 (2 Ağustos 1915)

Aziz Madam,

Burada hayat o kadar sakın değil. Gece gündüz, her gün çeşitli toplardan atılan şarapneller ve diğer mermiler başlarımızın üstünde patlamaktan hali kalmıyor. Kurşunlar vızılıyor ve bomba gürültüleri toplarınkine karışıyor. Gerçekten bir cehennem hayatı yaşıyoruz.

Çok şükür askerlerim pek cesur ve düşmandan daha kuvvetliler. Bundan başka hususi inançları da, çoğunlukla ölüme sevk eden emirlerini yerine getirmelerini kolaylaştırıyor. Gerçekte onlara göre iki netice mümkün: gazi veya şehit olmak... Bu sonuncusu nedir, bilir misiniz? Dosdoğru cennete gitmek... Orada Allah’ın en güzel kadınları, hurileri onları karşılayacak ve ebediyen onların arzusuna tabi olacaklar. Yüce saadet...

Sizin mantıki nasihatlerinizi beklerken şimdiki hadiseler yüzünden kazandığım sert karakteri yumuşatacak romanlar etüt etmeye ve böylece ümit ederim ki hayatın hoş ve iyi taraflarını hissedecek hale gelmeye karar verdim.

Cereyan eden ve bana kısa bir müddet içinde bitecek gibi görünen hadiseler beni, Hulki Efendi'ye birkaç roman ismi vermenizi rica etmek zorunda bırakıyor; gidip satın alabilsin diye... (...)

Beni unutmayınız Corinne, hatta bu harpte ölssem bile...

19. Fırka Kumandanı

Mustafa Kemal

Arıburnu-Maydos

Çadırdaki Kütüphane

Doğu Cephesi 1916

1916 yılı başında önce Erzurum, ardından Bitlis Ruslar tarafından işgal edildi.

Başkomutanlık hemen Çanakkale'deki 2. Ordu'yu Doğu'ya nakletme kararı aldı.

Mustafa Kemal de apar topar 16. Kolordu Komutanlığına atandı.

Daha Çanakkale'nin yorgunluğunu atmadan yeni bir cepheye, Diyarbakır'a doğru yola çıktı.

Yol zorluydu.

Demiryolu bitince otomobille, karayolu bitince atla devam ederek Diyarbakır'a iki haftada ulaşabildiler.

Yol boyunca açlıktan veya salgın hastalıklardan ölmüş göçmenler, sefalet içinde terk edilmiş kimsesiz çocuklar, ayaklarında postal yerine paçavra sarılı askerler gördüler.

Ermeni Tehciri'nin izleri henüz tazeydi.

Diyarbakır'a vardıklarında mühimmatsız ve moralsiz, darmadağın olmuş bir ordu karşıladı onları...

Generalliğe terfi ettiğini orada öğrendi.

35 yaşında, "Mustafa Kemal Paşa" olmuştu.

O bahar Siirt'ten Madam Corinne'e gönderdiği mektupta, "Anlaşılan ancak ölümden sonra bir istirahat ânı bulabileceğim," diye yazacaktı.

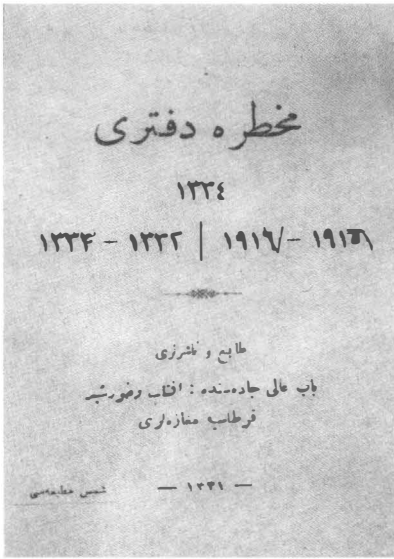

2. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa:
Diyarbakır'da karargâhını kurduğu tarihi kışla çıkışında.

Şimdi bir yandan Cihan Savaşı'nın uzak bir cephesinde, dağılan bir imparatorluğun son kalelerini tutmaya çalışıyor, bir yandan da kafasında yeni bir toplumsal yaşam planının ana hatlarını çiziyordu.

İstanbul'dan hareket etmeden önce Babiâli Caddesi'ne uğrayıp birkaç kitap ve Hurşid Kırtasiye Mağazası'ndan bir defter satın almıştı.

Doğu Cephesi'nde bulunduğu süre içinde gündüzleri savaşacak, geceleri ise aldığı kitapları okuyup izlenimlerini bu sarı yıldızlı deftere yazacaktı. Gün gün notlarını yazdığı bu defter, yıllar sonra onun düşünce yapısındaki dönüşümü sergileyen en somut belge olarak ortaya çıkacaktı.

Doğu Günlüğü-Mustafa Kemal'in Doğu Cephesi'ndeki notları kaydettiği 10x15 boyutundaki bu defter, Türk Tarih Kurumu'nda saklanıyor. Defterin kapağında sarı yaldızlı eski harflerle "Muhtıra Defteri" yazıyor: "1915-1916 Basan ve Yayınlayan: Babiâli Caddesi'nde Afıtab ve Hurşid Kırtasiye Mağazaları 1915 Şems Matbaası."

22 Kasım 1916

Gece saat 21.00'e kadar Erkan-ı Harp Reisiyle örtünmenin kaldırılması ve toplumsal yaşamın düzeltilmesi hakkında sohbet; 1) güçlü ve hayata vâkıf anneler yetiştirmek, 2) kadınlara özgürlüklerini vermek, 3) kadınlarla bir arada bulunma, erkeklerin ahlakı, düşünceleri, duyguları üzerinde etki yapar.

Savaşın ortasında ve daha kadınların sokağa bile çıkamadıkları uzak bir Anadolu köşesinde tesettürün kaldırılmasını tartışıyorlardı.

Günlüğündeki notlara göre Mustafa Kemal, 1916 Kasım'ında öksürük nöbetlerinden uyuyamadığı gecelerde önce Alphonse Dau-det'nin *Paris Âdetleri* kitabını bitirdi.

Paris, onun ilk yurtdışı gezisinin büyüğü şehriydi ve kitap, bu şehirde geçen bir aşk hikâyesini anlatıyordu. Romanın kahramanı Sappho, iki aşk arasında sıkışmış özgür bir kadındı.

Mustafa Kemal, romanı 19 Kasım 1916 günü bitirdi. Üç gün sonra Bitlis'ten Silvan'a dönerken yolda Kurmay Başkanı Yarbay İzzettin'le (Çalışlar) çok önemli bir sohbet yaptı ve gece, günlüğüne şunları yazdı:

Mirliva Mustafa Kemal, 1917.

Aslında bu konu yıllardır Osmanlı aydınlarının gündemindeydi. Halide Edip, 1912’de yayımlanan romanı *Yeni Turan*’da çarşafa karşı tavrı almıştı. Romanın kahramanı Kaya, çarşafını çıkarıp uzun bir cübbe giymiş ve beyaz başörtüsü takmıştı.

Mustafa Kemal’in okuduğu yıllarda Harp Okulu’nda elden ele gezen *İctihad* dergisinde de Abdullah Cevdet, açıkça örtünmenin gereksizliğini savunuyor, “Gelecekte kadınlar fanatik ulemaya kulak asmadan istedikleri gibi giyinecek, evlenecek, boşanacak ve okuyacaklardır,” diyordu.

Babîâli baskınından sonra iktidarı tamamen eline geçiren İttihat ve Terakki, Türkçü ve Turancı bir çizgiye gelmişti. Bu akımın öncülerinden Ziya Gökalp, yazılarında eski Türklerin kadına ne kadar hoşgörülü olduklarını hatırlatıyor ve tesettürü Türk kadınına en büyük hakaret olarak yorumluyordu. Gökalp’e göre kadınların özgürleşmesi için eşitlikçi reformlara ihtiyaç vardı.

İstanbul’dayken bu tartışmaları dergilerden izleyen Mustafa Kemal, Doğu Cephesi’ne atandıktan sonra da bu ilgisini kesmedi. Lord Kinross, onun İstanbul’u nasıl yakından izlediğini ilginç bir anıyla belgeliyordu:

Karargâha yeni gelmiş bir telsizciye, "İstanbul'da neler olup bitiyor?" diye sordu. Telsizci, "Çok üzücü şeyler efendim," dedi. "Eski görenekler hep unutuluyor. Kadınlarımız önüne gelen yerde peçelerini açmaya başladılar." Bunun üzerine Mustafa Kemal meydan okurcasına, "Bu gibi şeyler burada, doğu illerinde de olmalı," dedi ve hemen subay gazinosunda bir danslı toplantı düzenlendi.

Artık 35 yaşına varan Mustafa Kemal olgunluğun basamaklarını tırmanırken, o cepheden bu cepheye koşarak geçen gençliğinde yapamadığını Silvan'da yapıyor; okuyor, okuduğu satırların altını çiziyor, yanına notlar alıyor ve kafasındaki gelecek tasavvurunu netleştirmeye çalışıyordu.

İşte tam o günlerde, 1916 yılı Aralık ayında, tarihçi Şerafettin Turan'a göre kendisinde devrimci görüşler oluşturacak bir kitabı okumaya başladı. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin *Allah'ı İnkâr Mümkün mü?* adlı kitabını.

Tanrı'nın varlığını kanıtlamayı amaçlayan bu kitabı Mustafa Kemal üç günde okudu ve bitirdiği gece not defterine şunları yazdı:

20 Teşrinisani 1332 Pazar (3 Aralık 1916)

Allah'ı İnkâr Mümkün mü? eserini bitirdim. Bütün filozofların çeşitli dinlere bağlı olan natüralistlerin, akılcıların, materyalistlerin, hukukçuların, düşünürlerin, tasavvufçuların tümü ruhun var olup olmadığını, ruhun ve maddenin bir ya da ayrı olup olmadığını, ruhun kalıcı olup olmadığını inceliyor. Bu incelemelerde, bilim ve fenne dayananlar kabul edilebilir...

Mustafa Kemal din konusunda sadece bilime dayanan felsefecilere güvenebileceği görüşündeydi. Okudukça, "hayatta en hakiki mürşidin ilim olduğuna" inancı pekişiyordu.

Hobbes, Locke gibi Batılı düşünürlerle; İmam Gazâli, İbn-i Sina, İbn-i Rüşd gibi Doğulu filozofları karşılaştırıyor, dine bilimsel bir yorum getirmeye çalışıyordu.

Kitapta “Auguste Comte ve Felsefesi” başlıklı bir bölüm de vardı. Pozitivizmin kurucusu olan Comte, dinî ideolojiye karşı fen bilimlerinin geliştiği yeni bir çağın düşünürüydü. Bu yönüyle Jöntürkleri de etkilemiş, hatta İttihat ve Terakki adı Comte’tan esinlenmişti.

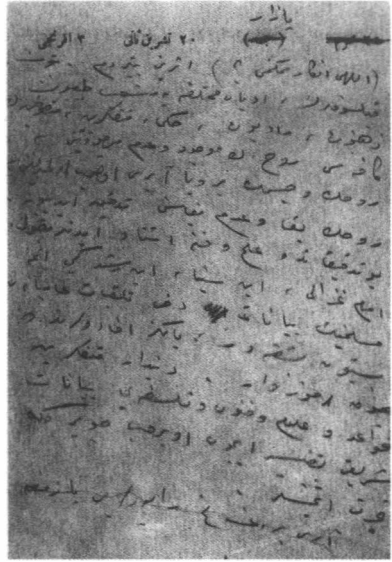
Mustafa Kemal bu kitapla pozitivistliği tanıırken, Osmanlı’nın geri kalmışlığının nedenleri üzerine de düşünmeye başladı. Okuduğu kitaba göre ilerlemenin önündeki temel engel cahilce bir tutuculuktu. Ortaçağ hayatından çağdaş yaşama geçebilmek için önce bunu aşmak gerekiyordu. Kitap bu geçiş için adeta bir devrim öneriyordu:

“Ortaçağ hayatından çağdaş hayata geçiş ağır bir gelişme ile uzun bir süreç ile yapılamaz. Uygarlık, bizim hatırımız için ve bizi beklemek üzere ilerlemeden vazgeçip duraklamayacağından, öyle kaplumbağa gidişiyle biz hiçbir vakit uygarlık kafilesine yetişemeyiz.”

Uygarlık kafilesine yetişmek ve vatanı kurtarmak için kestirme bir tek yol vardı:

İhtilal...

Mustafa Kemal, Silvan’da bir yandan Osmanlı’nın geri kalmışlığına radikal çözümler düşünürken, bir yandan da “vatan” demenin yasak olduğu yıllarda okulda kitapları elden ele gezen yazarları okuyordu.

Doğu Günlüğü: 3 Aralık 1916
Pazar günkü sayfası.

Yerel giysiler içindeki Abdurrahim Tuncak ile bir Diyarbakır hatırası: Tuncak daha sonra Zübeyde Hanım'ın himayesinde büyüdü.

Tevfik Fikret'in *Kırk Saz*'ını, Namık Kemal'in *Siyaset ve Edebiyat Makaleleri* ile *Osmanlı Tarihi*'ni, Mehmet Emin'in *Türkçe Şiirler*'ini bu şark köşesinde sindirerek okuyor ve yavaş yavaş berraklaşan düşüncelerini küçük not defterine işliyordu.

Tam o günlerde İdadi'de ona, Namık Kemal'i sevdiren adamın, Ömer Naci'nin ölüm haberi ulaştı Silvan'a...

Ülkeyi savaşa sokan Enver Paşa ve ekibine muhalif olan bir grup İttihatçı, İstanbul'da bir darbe planlarken yakalanmışlardı. Yayılan söylentiye göre darbeciler başarılı olsalar Mustafa Kemal'i başa geçireceklerdi. Ancak yakalanınca liderleri Yakub Cemil idam edilmiş, Ömer Naci ise İran'a sürgüne gönderilmiş ve orada ölmüştü.

Bu haberin ulaştığı gece, Doğu Cephesi'ndeki bir çadırdaki Fuad Bey ud çalarken, eski dostları, bu çılgın hatibi yâd ettiler.

Mustafa Kemal, daha sonra not defterine Ziya Gökalp'in Ömer Naci için kaleme aldığı şu şiiri yazacaktı:

*O, coşkun bir kalpti, şen bir fikirdi
Sevdiği vatandı, sevgisi birdi
Şairden ziyade o bir şüirdi
Yaşayan bir gaza destanıydı O...
O yalnız bir hatip, bir fert değildi
O yalnız millete hemdert değildi.
Fert olsa yanmazdım, bir fert değildi
Milletin şahlanmış imanıydı O...*

Artık Ömer Naci yoktu. Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki içindeki yakın dostları tehlikede idi. Enver Paşa ile ilişkileri de iyice gerginleşmişti.

1917 Eylül'ünde Suriye'den, başkumandan vekili Enver ve Sadrazam Talât paşalara ayrıntılı bir rapor yazıp durumu nasıl gördüğünü bildirdi. İstanbul hükümetiyle ipleri hepten koparacak bir üslupta yazdığı bu rapor, hem ülkenin o andaki halini sergiliyordu hem de onun ruh halini:

Bugün halk ile yönetim arasında ilişkiler sarsılmıştır. Evlerinde kalan halk, her bakımdan hükümetten uzak durmayı çıkarına görmektedir. Çünkü kalan halk, ya kadınlardan, ya düşkünlerden ya da kaçaklardan oluşmaktadır. Sivil hükümet beceriksizdir. Bu, kolluk kuvvetlerinin eksikliğinden, memurlar arasında yaygınlaşan rüşvetten, vurgunculuktan, görev suiistimalinden ve adaletin işlememesinden kaynaklanmaktadır. Bunlar genel yaşamı her köşede ve her beldede temelinden çürütmektedir. Genel beslenme, ticari ve ekonomik işlerin korkunç bir hızla çökmeye başlaması temel nedenlerdir. Para sorunu, ne halkta, ne memurlarda geleceğe güven bırakmamakta, namuslu kişileri kutsal değerlerden kopmaya zorlamaktadır. Bu nedenle savaş sürmekte ise de karşısında bulunduğumuz en büyük tehlike, her yandan çürüyen ulu saltanat binasının içten, birdenbire ve hep birden çökmesi olasılığıdır.

Başkomutanlık bu raporu reddetti.

Bunun üzerine Mustafa Kemal de kendi kendini komutanlıktan azlederek görevden çekildi.

Artık her şeyin mahvolduğuna inanıyordu.

1917'de kuzeyde devrim rüzgârları esmeye başlayınca Rus tehlikesi ortadan kalktı.

Bu, harbin sonu demekti.

Mustafa Kemal, kitaplarını sandıklara yükleyip kendi deyişiyle “bir asi kumandan” olarak İstanbul’a döndü.

Bir dahaki sefer doğruya, o kitaplarda okuduklarını yapmak için gelecekti.

“Cumhuriyet... Bir Gün Mutlaka...”

İstanbul 1917

Mustafa Kemal Paşa, 1917 sonbaharında Suriye Cephesi'nden İstanbul'a dönünce Pera Palas'ta, Haliç manzaralı bir odaya yerleşti.

O günlerdeki ruh halini daha sonra anılarında şöyle anlatacaktı:

İstanbul'da Pera Palas Otel'i'nin bir dairesine yerleştim. Artık her şeyin mahvolduğuna inanmış bir adam gibi, üzgün düşünüyordum. Ancak, mahvolan bu her şeyin tekrar kurtarılabileceğine inanan bir adam gibi de avunuyordum.

Her şeyin mahvolmakta olduğunu İstanbul'da artık hemen herkes görüyordu; ancak kurtuluş için de herkes ayrı çare peşindeydi.

İktidar İttihatçılardaydı. Ancak savaş, Almanların aleyhine geliştikçe bütün umudunu Alman zaferine bağlamış İttihatçılar da giderek zor durumda kalıyordu.

O halde başka bir çare bulunmalıydı.

“Başka çare”nin ne olabileceğini, İstanbul'da Enver Paşa'nın da katıldığı bir merasim günü Harbiye Nezareti'nden İsmail Hakkı Paşa, Mustafa Kemal'e açtı. Mustafa Kemal, “Ne olacak bu işin sonu?” diye sorunca İsmail Hakkı Paşa, sessizce “Cumhuriyet”ten söz etti. Bu, saltanatın kaldırılıp bir başkanın başa geçmesi demekti.

“Peki ama kim başa geçecek?” diye sordu Mustafa Kemal ve şu yanıtı aldı:

“Sen, ben ve mesela Enver.”

İsmail Hakkı Paşa nabız yokluyordu. Mustafa Kemal, durumu sezip koşulların henüz Cumhuriyet kurulmasına elverişli olmadığını söyledi ve milli bir sır verir gibi ekledi:

“Ama günün birinde bu kesinlikle gerçekleşecek, buna inanınız.”

O sihirli sözcük telaffuz edilmişti işte...

O gün verdiği yanıt, ileride siciline işlenecekti.

“Ruhum İsyan Ediyor”

Karlsbad 1918

1918 Temmuz’unda Sultan Reşat öldü ve VI. Mehmed Vahdettin, Osmanlı’nın yeni padişahı olarak gösterişli bir törenle tahta çıktı; ancak Mustafa Kemal, o sırada İstanbul’da değildi.

Kendisine Doğu Cephesi’nin soğuk kış aylarından miras kalan böbrek hastalığının tedavisi için Karlsbad Sanatoryumu’nda yatıyordu. Padişahın ölüm haberini aldığı anda, “Teessüf ederim,” dedi. Haberi getirenler, bu teessüfün nedenini anlayamadılar. Ancak Mustafa Kemal, kendisiyle baş başa kaldığında bunun nedenini bütün samimiyetiyle not defterine yazdı:

5 Temmuz 1918

Ben, ne ölen padişaha acıdığımdan ve ne de yeni padişahın ömrünün uzun veya kısa olacağından hüznölü değildim. Üzüldüğüm yön İstanbul’da bulunmayışımı. Fakat bunun için de neden hüznölendiğimi kendim de değeriendiremiyordum. Gönlüm onun tahta çıkışını bizzat kutlamak mı istiyordu? Acaba bunun için mi üzüntü duyuyordum? Hayır zannederim bu da değil! Kendisiyle başlamış olan ilişkiyi son derecede ilerletmek fırsatı elimde iken, çekingen davrandım. Bir defadan başka ziyaretine gitmedim. Hatta bu defa İstanbul’dan ayrılırken veda dahi etmedim. İşte hüzn bundan ileri geliyor.

Şimdi İstanbul’da İttihatçılar yeni padişahın çevresini kuşatırlarken Mustafa Kemal uzak bir otel odasında tek başına tedavi görüyordu.

Karlsbad hatırası.

Karlsbad'daki tedavisi süresince Almanca dersleri almayı ve bol bol kitap okumayı da ihmal etmedi.

Asıl önemlisi ilk günden itibaren bütün yaşadıklarını ve düşündüklerini "Karlsbad'da Geçen Günlerim" başlıklı bir deftere yazmaya başladı. Bir ayın sonunda beş defterde toplam 158 sayfa not tutulmuştu ve o sayfalarda yazılı eski Türkçe ve Fransızca notlar, ileride koparacağı fırtınanın taslaklarıyla doluydu.

Yalnız başına kaldığı bu sessiz kaplıca kentinde yazdığı defterlerde ülkenin ve kendisinin durumuna ilişkin duygularını en içten haliyle kaleme alıyor; hırs, yılgınlık, öfke, kararsızlık ya da sabırsızlık do-

lu bu satırlar, yükselen bir denizin fırtına öncesi kabarışını haber veriyordu.

Bir gece oradaki elçilikte görevli Miralay Emin Bey ve eşiyle yemek yedikleri otelin salonunda dans edenleri izlediler. Mustafa Kemal, dansa düşkünlüğünden söz etti.

Emin Bey'in eşi, "Bu hayatın bizde teessüsü ne kadar müşkül," deyince Mustafa Kemal öfkelen-di.

Orada verdiği yanıtı, o gece defterine şöyle not etti:

6 Temmuz 1918

Dedim ki, "Ben her vakit söylerim, benim elime büyük yetki ve kudret geçerse, ben sosyal hayatımızda istenilen devrimi bir anda bir darbe ile uygulayabileceğimi sanıyorum. Zira ben, bazıları gibi halkın

Karlsbader Kur

Ausgegeben Dienstag, den 2. Juli 1918.

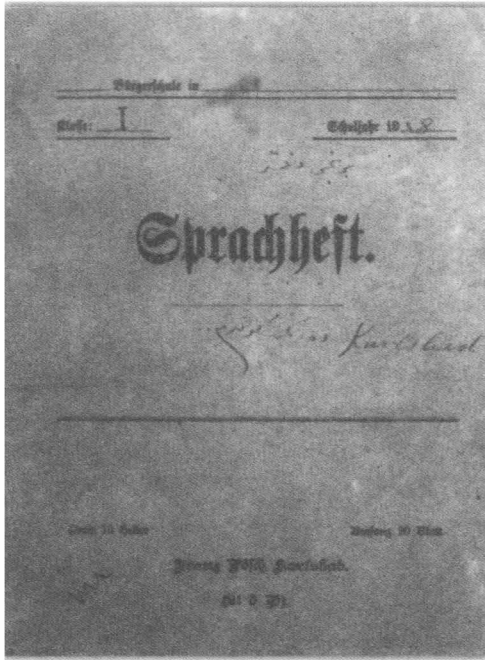
Verlag der Stadtgemeinde Karlsbad

Par- teien- Zahl	Name und Stand	Gewöhnlicher Aufenthaltort	Wohn
Angemeldet am 1. Juli 1918:			
8450	Frau Berta Gruber , Friseursgattin	Stanislaw	Kennin,
8451	Frau Regina Birnbaum , Schneidermeisterin	dto.	
8452	Herr Theodor Braun , Privatbeamter	Wien	Hotel Wür
8453	Peer John Magnus von Pahlman , Rektor, mit Frau Sara Marie	Stockholm	Gutenb
8454	Herr Med.-Dr. Moritz Kohn , k. k. Re- gimentsarzt	Frag	Golden
8455	Herr Friedrich Hlavac , Journalist	Wien	Guter I
8456	Frau Mathilde Deutsch , Kaufmannsgattin	dto.	Villa Mltg
8457	Fräulein Thea Becher	dto.	
8458	Herr Albert Matzner , Kaufmann, mit Frau Paula	dt.	Pasted
8459	Frau Katho Freund , Privatiere	dto.	
8460	Herr Ludwig Goldschneid , Beamter	dto.	Villa Gan
8461	Herr Fritz Franke , k. u. k. Oberleutnant	Daşık (Eşec)	Hot. Gold. Se
8462	Seine Excellenz Herr Mustafa Kemal Pacha , General, Attacheé mit Frau	Konstantinopel	Hotel H. S.
8463	Herr Bernard Schechter , Musiklehrer, mit Frau Emmy	M. Sziget	Zentr. Hau
8464	Herr Milan Janca , Kaufmann, mit Frau Helene und Sohn Milan	Zemua	Hotel Nür

Karlsbad emniyetince tutulan polis kaydı: "Herr Mustafa Kemal Pacha.

anlayışını (..) yavaş yavaş (...) alıştırmak suretiyle bu işin yapılacağını kabul etmiyorum. Buna ruhum isyan ediyor. Ben, bu kadar yıl eğitim gördükten, uygar yaşamı ve toplumu inceledikten ve özgürlüğümü elde etmek için hayatımı ve yıllarımı harcadıktan sonra neden cahiller derecesine ineyim? Onları kendi düzeyime çıkarırım. Ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar."

Avusturya sınırındaki bir kasabanın otel odasında kaleme alınan bu satırlarda, yıllar sonra ateşlenecek bir devrimin ilk kıvılcımları parlıyordu.

Mustafa Kemal'in "Karlsbad'da geçen günlerim" başlıklı 6 defterinden biri... 30 Haziran-28 Temmuz 1918 arası tutulmuş notlar, şu satırlarla bitiyor: "Karlsbad'da geçen günlerimin anılarını bütünüyle ve olduğu gibi bu defterlere geçirmedim. Bunun iki nedeni var: Birincisi yazı yazmak için yeterince vaktim olmadı. İkincisi her düşündüğümü, her yaptığımı yani bütün fikirlerimi ve hayatımla ilgili sırları bu defterlere nasıl emanet edebilirdim? Hatta bu yazdıklarımı bile bir gün ihtimal pek yakın bir günde yok etmeyecek miyim? Şimdiye kadar hep öyle olduğu içindir ki, anılarımı toplayan bir derlemem yoktur."

Mustafa Kemal'in, "Bizde böyle bir hayat ne kadar zor," diye başlayan bir sohbet üzerine yazdığı notları, satırlar uzadıkça Osmanlı'nın toplumsal hayatında ve kadın erkek ilişkilerinde çığır açacak planların yazıldığı bir ihtilal defterine dönüşecekti:

İslamiyette uygulanmakta olan örtünme, kadınların kocalarından başka erkekle kesinlikle ilişki kuramamaları ve ev dışında bir hayata sahip olmamaları bir dereceye kadar kadınları alıkoyar, fakat erkekler için bugünkü uygarlık ortamında bir engel bulmak zor. Gerçi onları ciddi ve sürekli çalıştırmak yoluyla meşgul etmek akla gelebilir. Pek güzel, o kadar ciddi ve yorucu işten sonra, son dönemin ilerleme ve uygarlığının ışığıyla bilinci aydınlanmış bir erkek, işinden doğru evine gelip kapanmak suretiyle yarın için gereken çalışma arzusu ve gücünü

kazanabilir mi? Biraz hava, biraz musiki, biraz tiyatro, kısacası bir hayat arzu etmez mi? Bu doğal ve uygar gerekleri yerine getirirken yanında karısı bulunmazsa, bu eksiği gidermek gerekmeyecek mi? Çünkü bir erkek için kadın huzurundan, kadın sözünden, kadın refakatinden yoksun kalmak bir eksikliktir, bu mutlaka giderilir. Fakat evde erkeksiz kalacak kadın için erkek gereksinimi aynıdır. Ruh ihtiyacıdır ve önemli olan budur. Sonra bu derece sıkı kurallara bağlı yaşayacak kadınlarımızın hayat hakkında, uygarlık hakkında, hürriyet hakkındaki düşünceleri, uzmanlıkları ne olabilecektir?

Bu soru işaretleri, 6 Temmuz 1918 Cumartesi gece yarısı yazılan sayfalar boyunca sürdü. Günlüğün sahibi, son satırlara gelince artık çağımızda Osmanlı'nın mağrur erkeklerinin yaptığı gibi kadınları sindirmenin mümkün olmadığı sonucuna vardı ve son paragrafa o günlerin koşullarında bir devrim anlamına gelecek şu notu düştü:

Kısacası sonuç: Bu kadın meselesinde cesur olalım. Kuruntuyu bırakalım. Açılsınlar, onların bilinçlerini ciddi bilim ve sanatla süsleyelim. Namusu, bilimsel ve sağlığa uygun biçimde açıklayalım. Şeref ve onur sahibi olmalarına birinci derecede önem verelim. Sonra kişisel ilişkiye gelince, tabiatımıza ve ahlakımıza uygun eş arayalım. Ve onunla evlilik koşullarımızı açık ve kesin kararlaştıralım. Buna uymakta kusur edince, gereğini yapalım. Kadın da böyle hareket etsin...

Anadolu Çağırıyor

İstanbul 1918

1918 Kasım'ında Mustafa Kemal'i taşıyan köhne motor, yaverinin deyişiyle "itilaf gemilerinden oluşan bir çelik ormanının içinden geçerek" İstanbul'a geldi.

Mustafa Kemal'in baştan beri girilmesine karşı olduğu savaş, Osmanlı'nın teslimiyetiyle sonuçlanmıştı.

Düne kadar cephede boğaz boğaza savaştığı güçlerin donanması Boğaz'da demirlemişti.

Osmanlı'yı savaşa sokan İttihatçıların lider kadrosu yurtdışına çıkmıştı.

Bir döneme damgasını vuran örgüt, İttihat ve Terakki, kendini feshetmişti.

İstanbul bütün umutlarını yitirmiş bir başkentti artık...

Oysa aynı günlerde Anadolu'nun değişik köşelerinde ahali çoktan ayağa kalkmış, işgale uğrayacak kentlerde yerel kongreler toplanmaya başlamıştı.

Mondros Mütarekesi'nden sonra Ermenilere teslim edilmesinden korkulan Kars, bunların ilkiydi.

Karslılar mütareke haberini alınca hemen bir kongre topla-yıp "Kars İslam Şurası" adı altında bir yerel hükümet kurmuşlar, sınırlarını çizip bayrağını asarak anayasalarını ilan etmişlerdi. İş o kadar ilerlemişti ki, Kars Cumhuriyeti, Japon imparatoruna telgraf çekerek tanınma talep etmişti.

Kars'ı, Ardahan, Trabzon ve İzmir kongreleri izledi. Yerel kongreler isyan bayrağını açmış, İstanbul'un komutanlarını Anadolu'ya çağırıyordu.

İşgal subayları
Çırağan Sarayı
önünde.

1919 başında Ali Fuat ve Kâzım paşalar, bu çağrıya uyarak Anadolu'ya, ordularının başına döndüler.

Mustafa Kemal'e Anadolu kapısını açacak anahtar ise o günlerde Yıldız Sarayı'ndan hediye geldi. Samsun ve çevresinde bozulan asayiş düzeltmek üzere bir komutanın bölgeye gönderilmesi gerekiyordu. Harbiye Nezareti bu işi yapabilecek komutanları sıraladı ve bu liste Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından padişaha sunuldu. Vahdettin, listeyi gözden geçirdikten sonra parmağını "Mustafa Kemal Paşa" isminin üzerine koydu.

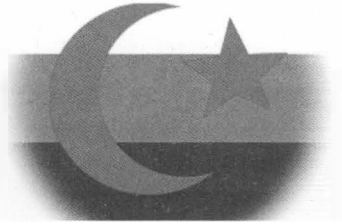
Ancak ismin karşısında bir istihbarat notu yazılıydı:

"Cumhuriyet'çidir..."

Damat Ferit, bu nota dikkat çektiyse de Vahdettin umursamadı ve görev emrini imzaladı.

İmzaladığı belge, aslında yeni bir cumhuriyetin doğuş belgesiydi.

Şimdi Samsun'dan yükselcek deniz, bütün Anadolu'nun kabaran nehirlerini Ankara'ya akıtacaktı.

Kars İslam Şurası Bayrağı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“Milli Bir Sır!..”

Amasya 1919

15 Mayıs 1919 günü İzmir’den gelen bir haber yüreklere ateş düşürdü.

Ege’nin incisi işgal edilmişti.

Bir anda ülkenin her tarafından isyan bayrakları yükseldi.

Muğla'da, Denizli'de, Kastamonu'da, Giresun'da, Erzurum'da, Aydın'da, Diyarbakır'da halk meydanlara akıp tepkisini gösterdi. Bu mitingler içinde en görkemlisi İstanbul'da, Sultanahmet Meydanı'ndakiydi.

O günün tanıklarına göre meydanda yüz bini aşkın insan vardı. Halk caminin parmaklıklarından, kubbelerinden sarkıyordu. Kadınli erkekli coşkun bir kalabalık, Türk bayraklarını sallayarak öfkeli yanardağ gibi kımıldıyordu.

İtilaf kuvvetlerine bağlı uçaklar gürültüyle bu yanardağın üzerinde taciz uçuşlarına başladı. Sarıklı bir hoca, alana Türkçe dualar ettirdi.

Az sonra genç bir kadın siyah örtüyle kaplı kürsüye gelip alandaki öfkeyi dillendirecek konuşmasına başladı:

Kardeşler... evlatlar... beni dinleyin!.. Hükümetler düşmanımız, milletler dostumuz, kalbimizdeki haklı isyan, kuvvetimizdir. Bütün milletlerin haklarını kazanacağı gün, çok uzakta değildir. Şimdi yemin edin ve benimle beraber tekrarlayın: Yüreğimizdeki kutsal heyecan, milletlerin hakları ilan edilinceye kadar sürecektir.

Halide Edip, 23 Mayıs'ta yaptığı bu konuşmadan bir ay sonra Mustafa Kemal imzalı bir mektup aldı.

Mektup, Amasya'dan gönderiliyordu:

Mitingler ve benzeri gösterilerle büyük amaçlara ulaşılamaz. Bunlar, ancak ulusun bağrından doğan ortak güce dayanırsa yararlı olur. O yüzden bugün genel bir milli kongrenin acilen toplanması gerekmektedir. Bu çağrı her yere

Halide Edip, İzmir'in işgalinin protesto edildiği Sultanahmet mitinginde.

ulaştırılmıştır. Bu milli ve hayati sorun için İstanbul'da sizin gibi yurtsever ve söz sahibi aydınlara düşen fedakârlık özellikle pek büyüktür. Bu güzel ve ulusal amaç elde edilinceye kadar, Anadolu'dan ve milletin bağrından ayrılmayacağıma ve bu noktada sonuna değin, sıradan bir yurttaş gibi çalışacağıma millete karşı kutsal bildiğim her şey adına söz verdim. Hiçbir kuvvet, bu milli karara engel olamayacaktır.

Yürekten gelen özel saygılarımı sunarım efendim.

Mustafa Kemal

Bölgedeki kargaşayı bastırmak göreviyle Samsun'a yollanan Mustafa Kemal, Ali Fuat ve Rauf beylerle buluşmak üzere Amasya'ya geçmişti.

Artık uzun zamandır hasretini çektiği yerde, milletin sine-sindeydi.

Üç arkadaş orada baş başa verip padişah ve hükümetten artık hayır beklenemeyeceğine karar verdiler. Gerekirse Anadolu'da geçici bir hükümet kurulmalıydı. Bu karar, bir genelgeyle bütün Anadolu'ya bildirildi, mektuplarla da aydınlara duyuruldu.

Amasya Genelgesi tüm Osmanlı illerini Sivas'ta toplanacak kongreye delege yollamaya çağırıyor ancak her ihtimale karşı durumun milli bir sır olarak saklanması istiyordu.

O "milli sır"da Cumhuriyet gizliydi.

Askerliğe Veda

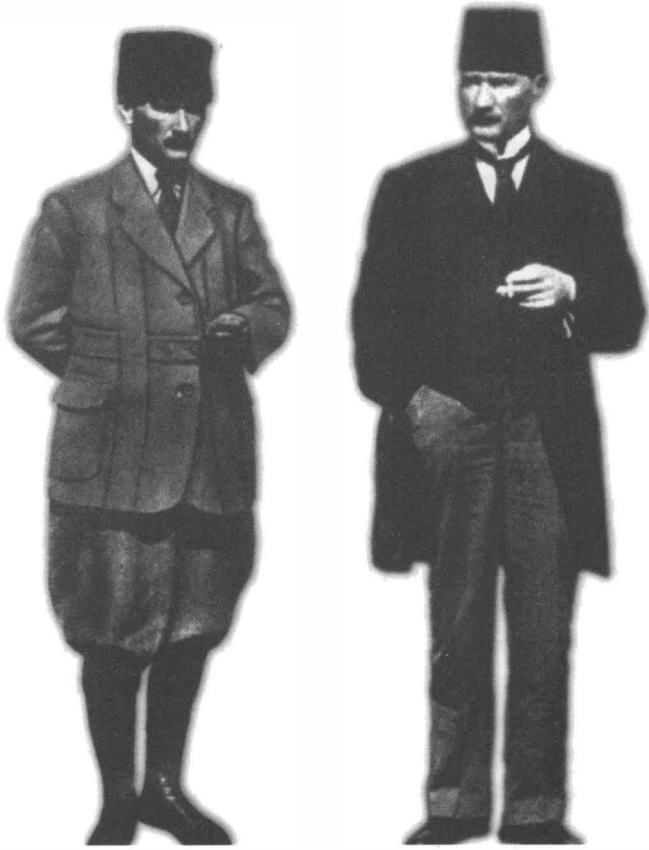
Erzurum 1919

Mustafa Kemal, hayatının belki de en kritik gecesini 1919 Temmuz'unda yaşıadı.

Erzurum yolundayken, Harbiye nazırının telgrafı eline ulaştı. Padişah Vahdettin, müfettişlik görevini bırakıp istirahata çekilmesini istiyordu.

Mustafa Kemal 1919: Sağında Heyet-i Temsiliye üyesi Bekir Sami Bey, solunda Rauf Bey... Ruşen Eşref, Cevat Abbas ve diğerleri...

Kalpak ve fes:
Erzurum'da askerlikten istifa ettikten sonra giydiği kalpaklı kıyafet (solda)
Sivas'ta fesle görüntülediği nadir fotoğraflardan biri... (sağda)

Şimdi önünde iki yol vardı:

Ya dönüp teslim olacak ya devam edip savaşıacaktı.

Devam kararı aldı.

7 Temmuz'u 8 Temmuz'a bağlayan gece Erzurum'da telgraf başına çağrıldı. Karşı tarafta saray vardı. Acilen İstanbul'a dönmesi isteniyordu.

Bir saat boyunca yoğun bir mesaj trafiği yaşandı. Üslup giderek sertleşti ve nihayet saat 22.50'de Mustafa Kemal karşı tarafa istifasını bildirdi.

Bu, hayatının dönüm noktasıydı.

Çocukluğundan beri hayallerini süsleyen sırmalı üniformasından, çeyrek asırdır içinde bulunduğu camiadan, en önemlisi saraydan ve İstanbul'dan kopuyordu.

38 yaşında gemileri yakmıştı.

Artık dönüş yoktu.

Gece Münir Bey'in evinde Mazhar Müfit piyanoyla hüznü şarkılar çalarken Mustafa Kemal derin düşünceler içindeydi.

Bir ara Rauf Bey'e, "Her şey bitti Rauf," dedi, "böyle buhranlı zamanlarda makam ve rütbenin halk üzerindeki etkisi büyüktür. Bunlarsız ne yapabiliriz?"

Artık ne emrinde ordular, ne arkasında saraylar vardı. Ailesi, askeri, şöhreti... hiç ama hiçbir şeyi yoktu.

Anadolü'da fazla tanınmayan müstafi bir generaldi.

Acaba üniformasız sözünü dinletebilecek miydi?

Acaba padişaha hâlâ bağlı olan halk, peşinden gelecek miydi?

Herkes uykuya çekilirken o, bu sorularla boğuşarak hayatının en uzun gecesini karşıladı. Asker olarak başladığı günü, sivil olarak tamamlıyordu.

Sabah, korktuğu başına geldi.

15. Kolordu Kurmay Başkanı Kâzım (Dirik) Bey kolunun altında bir dosyayla odasına girdi ve, "Askerlikten istifa ettiğinize göre benim vazifem de bitti. Evrakı kime teslim edeyim?" diye sordu.

Mustafa Kemal bu ilk darbeyle yıkıldı. Fısıldayarak, "Ya?.. Öyle mi, peki efendim, evrakı Hüsrev Bey'e devrediniz," diyebilirdi.

Rauf Bey, daha sonra yazacağı anılarında o günü kederle yâd edecekti:

Mustafa Kemal'i 1909'dan beri tanırım. Nice kederli anlarına şahit olmuşumdur. Ama o gün, orada Kurmay Başkanı o sözleri söylediği andaki ruh düşkünlüğünü hiçbir zaman görmedim. Bana dedi ki, "Gördün mü Rauf, haklı değil miymişim? Düne kadar benimle asla kuşkuya yer vermeyecek bir samimiyet ve bağlılıkla çalışarak azami gayret gösteren bu adamın bu hareketi benim görüşümdeki isabeti doğrulamıyor mu? Bu böyle giderse seninle beraber yapacağımız bir tek şey kalır: O da ayak altında ezilmekten korunmak için emin bir yere çekilmek."

Az sonra Cevat Abbas, 15. Kolordu Komutanı Kâzım (Karabekir) Paşa'nın geldiğini haber verdi. Doğunun kudretli komutanı bir bölük süvari askeriyle kapıdaydı.

Ya o da döndüyse?..

Ya o da padişahın emriyle bu asi komutanı tutuklamaya geldiyse?..

Herkesin endişe içinde donup kaldığı o an, Kâzım Paşa içeri girdi, topuklarını sertçe birbirine vurarak selam verdi ve:

"Kumandamda bulunan bütün subaylarla birlikte hepimiz emrinizdeyiz paşam," dedi.

Rauf Bey anlatıyor:

"Mustafa Kemal, sendeleyerek Kâzım Karabekir'in üzerine atıldı ve boynuna sarılarak yanaklarından tekrar tekrar öptü. Bu andan itibaren, o yas havası çevremizden silindi gitti..."

Erzurum Kongresi, II. Meşrutiyet'in ilanının yıldönümü olan 23 Temmuz günü açıldı. Mustafa Kemal ordudan ayrılma da üniformasından ayrılamamıştı. Ancak ilk gün kongrede bir delege, "Üniformanızı çıkarınız paşam. Tahakkümden korkuyoruz," deyince ikinci gün sivil geldi.

Sivil elbisesi olmadığından Erzurum Valisi Münir Bey'in takım elbisesini emaneten giymişti.

Erzurum'da kurtuluş mücadelesinin ilkeleri belirlendi. Meclisin açılması ve gücünü milli iradede alacak bir hükümetin kurulması istendi.

Bu ilkeleri hayata geçirecek temsil heyetinin reisiydi o...

Fransız gazeteleri onun Anadolu'da bir cumhuriyet kuracağını yazadursun o, "Ey gaziler yol göründü" türküsü eşliğinde Sivas'a, bütün ulusal kongrelerin direniş için bir araya toplanacağı merkeze gidiyordu.

Köprüler Atılıyor

Sivas 1919

4 Eylül 1919 günü saat 14.00'te Sivas Kongresi, lise binasının salonunda toplandığında Mustafa Kemal ve arkadaşları hayal kırıklığına uğradı.

Büyük katılım bekledikleri kongreye sadece 38 delege gelmişti.

Zorluklar kapıdaydı.

Ancak Mustafa Kemal kongre ilerledikçe büyük bir kararlılıkla durumu toparladı. Kongreye katılanlara İttihatçılık yapmayacaklarına dair yemin ettirdi, sonra da Anadolu'nun İstanbul'la bütün telgraf bağlantılarını kesti.

Sarayla ve üyesi olduğu örgütle arasındaki köprüleri atmıştı.

Anadolu, fiilen İstanbul'dan kopmuştu artık...

Bundan böyle bütün direniş hareketi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şemsiyesi altında toplanacaktı.

Cemiyetin başına da kendisi geçecekti.

İpler artık onun ellerindeydi.

Tam o günlerde kongrenin görüşlerini yaymak üzere bir gazete çıkarıldı.

Gazetenin adı adeta hareketin parolasıydı:

İrade-i Milliye...

Gazetede çıkan imzasız bir yazıda pek tanıdık satırlar vardı:

Türk köylüsü çalışkandır. Türk genci zekidir... Türk toprağı feyzazdır. Türkler sağdır, uygardır; yaşayacak yükselecek, hem de pek ziyade yükseleceklerdir.

Mustafa Kemal'in o yazıda yazamadıklarını İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği Londra'ya Dışışleri Bakanı Curzon'a telliyordu:

17 Eylül 1919

Türkiye'de ciddi bir kriz var. Erzurum'dan başlayan Mustafa Kemal hareketi gittikçe yayılıyor ve bu, bağımsız bir Anadolu Cumhuriyeti'nin kurulmasına doğru hızla gelişiyor. Ya savaşa yeniden başlamak ya da Anadolu'dan geri çekilmekten başka ihtimal görünmüyor.

Temsil heyeti, Sivas'ta uzun tartışmalardan sonra cepheye yakın bir yere taşınmaya karar verdi.

Anadolu'ya uzanan tren yolunun son istasyonu Ankara'ydı.

Mustafa Kemal, ölümüne kadar kalbinde taşıyacağı kente doğru yola çıktı.

“Rousseau gibi...”

Ankara 1920

Ankara ve İstanbul...

1920'lerde bu iki kent, iki ayrı dünyanın simgeleriydiler.

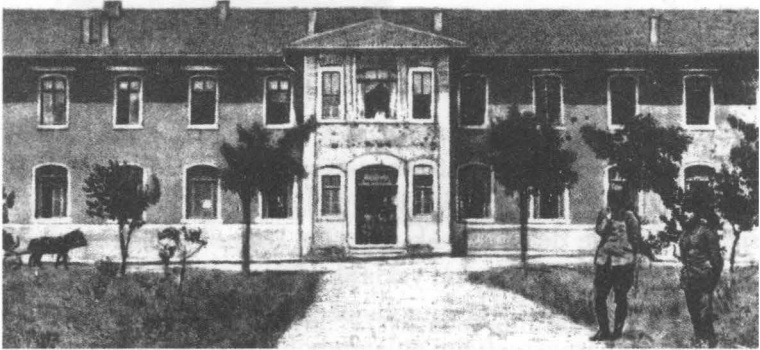
Biri imparatorluğun, ihanetin, teslimiyetin başkentiydi.

Diğeri ise kendi halinde bir Osmanlı vilayeti.

Biri sonun başlangıcındayken, diğeri bir başlangıcın sonuna gelmişti.

Koca bir deniz, bu kızgın çölün ortasından yükselecekti.

Mustafa Kemal, eski bir Ahi Cumhuriyeti olan Ankara'yı ömründe ilk kez 27 Aralık 1919'da gördü ve öyle görkemli karşılandı ki, etkilendi. 20 bin nüfuslu Ankara'da o gün 30 bine yakın insan toplanmıştı.

Ziraat Mektebi: Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Ankara'daki ilk meskeni.

Kentin yeni konukları bir tepe üzerindeki iki katlı Ziraat Mektebi binasına yerleşti. Mustafa Kemal ertesi gün bu mektebin salonundan Ankaralılara hitap etti ve amacının ne olduğunu iki sözcükle açıkladı:

Hâkimiyet-i Milliye...

Bu aynı zamanda Ankara'da çıkaracağı gazetesinin adı olacaktı.

16 Mart 1920 Salı günü saat 10.00'da İstanbul'un işgal haberi Ankara'ya ulaştı, işgal Kuvvetleri  nce Harbiye ve Bahriye nezaretlerini ve telgraf merkezlerini ele geçirmiş, sonra da Mebusan Meclisi'nin kapısına dayanmıştı. 18 Mart'ta meclis, birleşimlerine ara vermek zorunda kaldı.

İstanbul'daki mecliste artık yapacak bir şey kalmamıştı.

Mustafa Kemal bu fırsatı değerlendirdi ve zaten haftalardır kafasında kurduğu meclis projesini hızla uygulamaya koydu.

Meclis-i Mebusan'ın kapanmasından 24 saat sonra yayımladığı bir bildiriyle pek yakında Ankara'da olağanüstü yetkilerle bir meclis toplanacağını ilan etti.

İstanbul'daki milletvekilleri, yeni seçilenler, saraydan umudunu kesenler, Ankara'da istikbal görenler, ışığa koşar gibi Anadolu'ya akmaya başladı.

Ulusun nabzı artık Ankara'da atacaktı.

O günlerde Mustafa Kemal, soğuk ve kurak gecelerde şafak sökünceye kadar çalışıyor, bir yandan bir baskın tehlikesine karşı tetikte beklerken, bir yandan da yeni rejime dair kitaplar okuyordu.

Başucundaki kitap Jean-Jacques Rousseau'nun *Mukavele-i İ timaiyye'si*, yani *Toplum Sözleşmesi*'ydi.

Adil bir toplum için gerekli temelleri ortaya koyan ve Fransız Devrimi'ne de kaynaklık eden bu kitap, 1756'da yazılmış ama Türkçeye 1913'te yani yaklaşık 150 yıl sonra çevrilmiştir.

Mustafa Kemal, bu kitapta özellikle bütün kuvvetin bir elde toplanması gerektiğini anlatan bölümleri dikkatle okuyordu. Kitabın 156. sayfasında, altını kurşunkalemle çizdiği satır-

مرکز
اجرا ایجابی لا اولاً قوه حاکمت بسط و واحددر. بوقوتی
قسم ایتمک اعلا اینکدر. ثانیاً بر ملت کبی و برشهرده
مشروع صورتده بر دیگرینک تابعی اوله من. زیرا وجود

Jean-Jacques Rousseau ve Çankaya Köşkü kütüphanesinde bulunan *Toplum Sözleşmesi* kitabı... 1913 baskılı kitabın 156. sayfasında Mustafa Kemal'in altını çizdiği satırlarda şunlar yazılı: "Hâkimiyet kudreti basit ve tektir. Bu gücü bölmek yok etmek demektir. Ve yandaki not: "Mühimdir!"

larda şu cümleler yazılıydı: "Hâkimiyet kudreti basit ve tektir. Bu gücü bölmek, yok etmek demektir."

Bu satırların altını çizdikten sonra yanına “mühimdir” diye not düştü.

O günlerde her an yanında olan Halide Edib, Atatürk’te bu kitaptan kalan izleri anılarında şöyle aktarıyordu:

Tamamen Jean-Jacques Rousseau gibi konuştuğunu iyi hatırlıyorum. “Bütün kudret halkındır, kudret bölünmez. Yürütme ve yasama diye birbirinden ayrılamaz,” diyordu. Bana o günlerde Mustafa Kemal Paşa, George Washington gibi bir kimse görünüyordu.

Toplum Sözleşmesi

Ankara 1920

Beklenen gün 23 Nisan geldiğinde Ankara ayağa kalktı.

O günlerde Ankara'da meclisin açılışını izleyen *Chicago Tribune* gazetesi muhabiri Paul Williams, yazısında 23 Nisan'ı Parislilerin Bastille'i ele geçirdikleri 14 Temmuz'a benzetiyordu.

Fransız Devrimi şimdi bir kez daha Türkiye'yi sallayacaktı.

Tarihçi Ahmet Demirel'e göre o günden sonra artık iktidar geri dönülmez bir şekilde İstanbul'dan Ankara'ya geçmişti.

Şimdi Birinci Meclis, yeni rejimin temellerini atacaktı.

Meclisin açılması aslında Cumhuriyet'in ilk adımıydı.

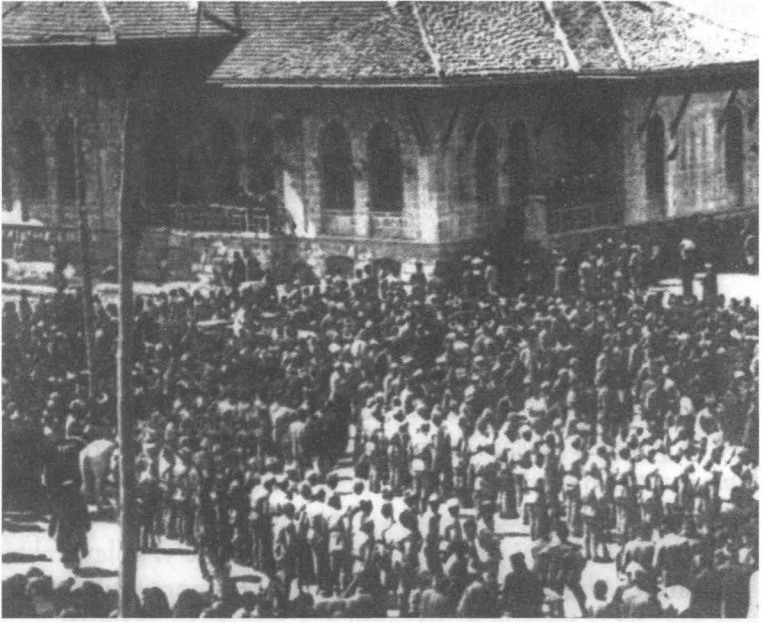
Sırada hükümet ve anayasa vardı.

Rousseau'nun kuvvetler birliği ilkesini benimseyen Mustafa Kemal, yasama ile yürütmeyi bir elde toplayabilmek için hem meclisin hem de hükümetin reisliğini üzerine aldı.

Bu arada meclis içinde de farklı eğilimler belirginleşmeye başlamış ve Tesanüt Grubu, Halk Zümresi, İstiklal Grubu gibi çeşitli siyasi gruplar oluşmuştu. İttihatçı soldan, şeriatçılığa kadar son derece değişik eğilimleri temsil eden bu gruplar kurtuluş çaresi niteliğinde programlar hazırlamaya başladı.

Sonunda Mustafa Kemal, parçalanmayı önlemek için bu farklı grupların programlarından bazı parçaları birleştirerek tümünü kapsayıcı ortak bir program hazırladı ve 13 Eylül 1920'de Halkçılık Programı adıyla ilan etti.

Bu aslında bir "Toplum Sözleşmesi"ydi.

İttihat ve Terakki Fırkası'nın eski kulüp binası: yeni Büyük Millet Meclisi.

Programda hem “emperyalizm ve kapitalizmin zulmünden” söz ediliyordu hem de saltanat ve hilafetin kurtarılması yemininden... Tabii egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğu da vurgulanıyordu. O günlerde ağırlık taşıyan bütün grupların eğilimlerine programda yer verilmişti.

Bu hayli geniş ortak payda yeni anayasanın nüvesini oluşturacaktı.

Bu programla anayasa arayışı da başlamış oldu.

Mecliste kurulan bir komisyon, Genel Kurul salonunun yanındaki odada, bu programdan yola çıkarak anayasa hazırlıklarına girişti.

Ortaya çıkan taslağın ilk maddesi her şeyi açıklıyordu aslında:

“Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir!”

“İsyarla Alınan Egemenlik İade Edilemez”

Ankara 1921

1921 yazında Yunan ordusu Eskişehir'i almış Ankara'ya doğru yürüyüşe geçmişti.

Ankara'da kıyamet kopuyordu.

Kimisi meclisi Kayseri'ye taşımaktan, kimisi Mustafa Kemal' in derhal ordunun başına geçmesi gerekliliğinden söz ediyordu.

Sonunda Reis Paşa, üç ay içinde meclisin bütün yetkilerini üstlenerek başkomutanlığa getirildi.

İki yıl önce, büyük kederle üzerinden çıkardığı üniformasını işte yeniden sırtına giyyordu.

Üstelik bu kez padişahın değil, kendi ordusunun başkumandanıydı.

Dahası elindeki yetkiler onu padişahтан bile güçlü bir konna getiriyordu... Yasa çıkarabilir, vergi koyabilir, savaşa ya da barışa karar verebilirdi.

Şimdi gücünün doruğundaydı...

22 gün 22 gece süren Sakarya Muharebesi'nden zaferle çıkmıştı.

Mustafa Kemal, mecliste Mareşal ve Gazi unvanını aldı. Ankara'ya muzaffer bir kumandan olarak döndü.

Ancak tehlike bitmediğinden, kendisine geçici olarak verilen yetkinin uzatılmasını istiyordu. Yetki bir kez uzatıldı. Ama bir kez daha uzatma istenince mecliste huzursuzluk başladı. Bazı milletvekilleri onun diktatör olmasından korkuyordu.

Tam o günlerde meclisteki muhaliflerden Hüseyin Avni Bey'in hükümetin kuruluşunu ve yetkilerini düzenleyen teklifi geldi meclis gündemine...

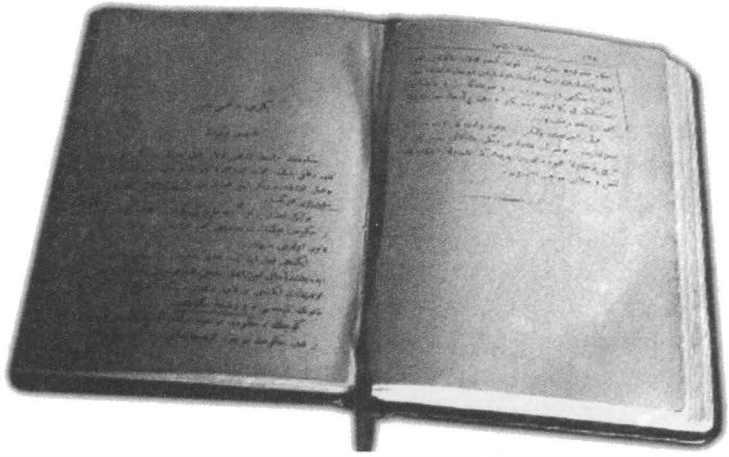
Şimdi iki görüş karşı karşıyaydı:

Bir yanda elindeki kudreti böldürmek istemeyen Mustafa Kemal, öte yanda kuvvetler ayrılığını savunan Hüseyin Avni Bey ve yandaşları...

Devletin geleceğini belirleyecek asıl tartışma şimdi yapılabiliyordu.

Teklifin meclis gündemine geldiği Kasım 1921'de Mustafa Kemal, yeni mekânı olan Çankaya Köşkü'ndeki kütüphanesine kapandı ve Fransız İhtilali'nin kitaplarını yeniden incelemeye başladı.

O bir hafta boyunca Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'nden okuduklarını, 1 Aralık günü mecliste anlatacak ve adeta Fransız İhtilali'ni örnek alarak kendi ihtilalini hazırlayacaktı.

Toplum Sözleşmesi, 169. sayfa.

İşte örnek:

Toplum Sözleşmesi, 169. sayfa...

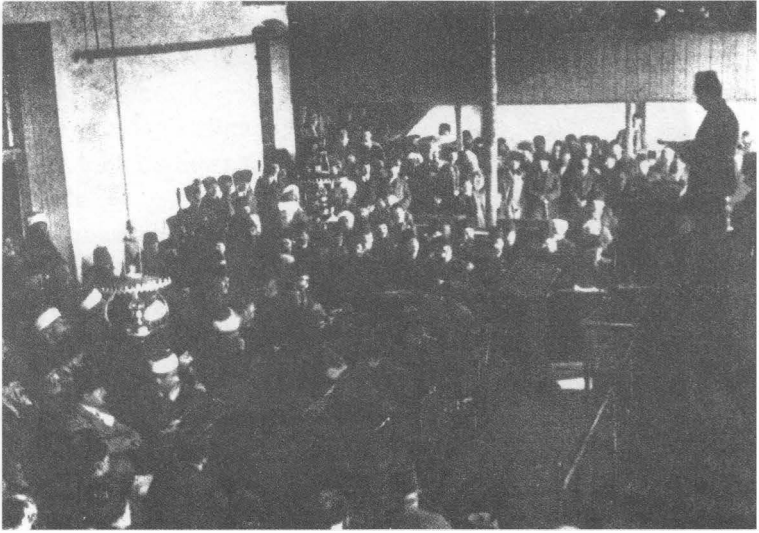
Konu, "Hükümet'in Kuruluşu".

Mustafa Kemal sayfada şu satırların altını çizip paragrafın yanına "Hükümetin şekli" notunu düştü:

Bir hükümetin kurulması için gerekli olan fiil karmadır. İki ayrı fiilden meydana gelmiştir: kanun yapma ve onu uygulama fiili...

Bu fikirler, gündüz mecliste yapacağı konuşmaya şöyle yansıyacaktı:

İzninizle ben tekrar edeyim: Bu fiil, kanun yapmadan ve kanunu uygulamadan oluşan karma bir fiildir. Egemen, bu fiillerden birincisini kullanarak kanun yapar. İşte o bir kanundur. Halk işte bu kanuna göre kurulmuş hükümette görev alacak kişileri seçer ve tayin eder. Fiilin ikincisi bir kanun değildir. Fakat kanunun doğal sonucu hükümet görevidir.

Gazi, o konuşmasında milletvekillerine Rousseau'yu dikkatle incelediğini de açıkladı ve onlara da tavsiye etti.

O günlerde üzerinde çalıştığı bir başka kitap ise Mülkiye hocalarından, İttihatçı Babanzade İsmail Hakkı'nın *Hukuk-ı Esasiye* yani, *Anayasa Hukuku* adlı kitabıydı.

O kitaptan şu satırları işaretlemişti:

"1877'de iyi niyetle çıkarılan anayasa 1908'de zor ve güç kullanılarak ulusça geri alındı."

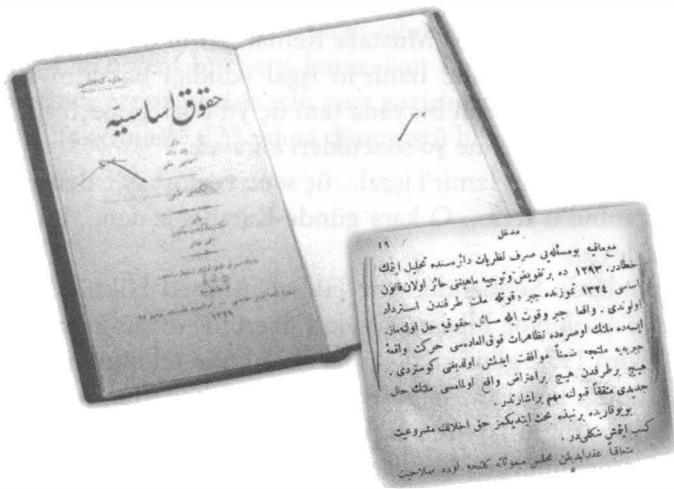
Meclisteki konuşmasında ise şöyle diyordu:

Milletimiz hiç kimsenin olurlarına gerek duymadan milli hâkimiyetini almıştır. İsyan ederek almıştır. Alınmış olan hâkimiyet hiçbir sebep ve suretle terk ve iade edilemez. Başkasına verilemez. Bu hâkimiyeti geri alabilmek için, alınırken kullanılmış olan araçları kullanmak lazımdır.

Yani isyanla alınan egemenliği geri almak için yine isyan gerekirdi.

Mustafa Kemal, isyana yeltenecekleri ise bu tarihi konuşmasının sonunda uyardı ve yaklaşan devrimin müjdesini verdi:

Bütün bu açıklamalarımla efendiler, bir gerçeği ve bir düşünceyi aydınlatmayı başardım ise kendimi bahtiyar sayacağım: O gerçek de şudur ki, millet yürüdüğü yolu pek büyük isabetle seçmiştir ve bu yolun sonunda parlayan saadet güneşini bütün açıklığıyla görmektedir. Bu millet, o güneşe erişecektir ve hiçbir kuvvet ona mani olamayacaktır.

Babanzade İsmail Hakkı'nın *Anayasa Hukuku* kitabı... 1913'te basılan kitabın iç kapığında Mustafa Kemal'in imzası var. Kenarı çizilen satırlarda ise şunlar yazılı: "1877'de iyi niyetle çıkarılan Anayasa 1908 Temmuz'unda zor ve güç kullanılarak ulusça geri alındı. Aslında hukuk sorunları zor ve güç kullanarak çözümlenemez ise de, ulusun o sırada olağanüstü gösterileri, zor kullanma hareketinin üstü örtülü olarak halk tarafından onaylandığını gösterdi."

“... Bazı Kafalar Kesilecektir!..”

İzmir 1922

10 Eylül 1922 günü Mustafa Kemal, İzmir’de kırmızı ve beyaz güllerle karşılandı. İzmir’in işgal edildiği haberini alıp Karadeniz’e açıldığından bu yana tam üç yıl dört ay geçmişti.

O gün not defterine şu sözcükleri karaladı:

“15 Mayıs 335... İzmir’i işgal... üç sene ve dört ay... Ben aynı günde İstanbul’u terk... O kara günde Karadeniz’den... bugün Akdeniz’deyim.”

O günlerde Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi’nin *İslam Tarihi*’ni okuyor, hilafet meselesi üzerinde düşünüyordu.

30 Ekim 1922 günü saltanatın kaldırılması teklifini meclise sundu. Yaptığı konuşmada İslam tarihi ve saltanattan örnekler verdi. Saltanatın, hilafetten farklı olduğunu anlattı. Teklif komisyonunda görüşülürken hocalar “saltanatın hilafetten ayrılama-yacağı” öne sürünce de gürledi:

Efendiler, hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından, hiç kimseye, müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Hâkimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle, zorla alınır. (...) Bahis konusu, millete saltanatını ve hâkimiyetini bırakacak mıyız meselesi değildir. Mesele, zaten olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu, kesinkes olacaktır. Burada toplananlar, meclis ve herkes, meseleyi tabi görürse fikrimce uygun olur. Aksi takdirde yine hakikat, usul dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir.

Bu uyarı üzerine eller kalktı ve saltanat kaldırıldı.

Tarih 1 Kasım 1922'ydi.

600 yıllık koca bir imparatorluk, iki günlük tartışma sonucunda tarihe karışıyordu. İki hafta sonra Sultan Vahdettin İstanbul'u terk etti.

Mustafa Kemal, o günlerde bir Fransız gazetesine verdiği demeçte, "Şimdi yeni bir Türkiye doğmuştur. Bu yeni Türkiye'nin eskisiyle hiçbir alakası yoktur," diyecekti.

Aslında bu, Cumhuriyet'in ilanı demekti.

Ama çocuğun adını böyle koymak için 11 ay daha gerekecekti.

Şimdi Mustafa Kemal için sahneye çıkma vaktiydi.

Önce yeni bir parti kuracağını açıkladı, sonra da bu yeni partinin propagandası için yurt gezisine çıktı.

Takvimler 1923 yılına dönmüştü bile...

Cumhuriyet'e Doğru

Eskişehir 1923

15 Ocak 1923'te Batı Anadolu, zaferin kumandanını ilk kez gördü.

Gazi de saltanatın kaldırılışından ve parti kurma kararından sonra halkın nabzını tutmak, orduyu denetlemek istiyordu.

Ancak gezinin asıl anlamlı yanı, İstanbul basınından Ahmet Emin, Velid Ebüzziya, Yakup Kadri gibi önemli kalemlerin de davet edilmiş oluşuydu. Bu gezide yapacağı basın toplantılarında onlarla, yazılmamak kaydıyla uzun görüşmeler yapacak, hem kendisini anlatacak hem de tepkilerini ölçecekti.

Daha gezinin ilk durağı olan Eskişehir'de bombasını patlattı. Halka hitap ederken uzun yıllardır dilinin altında ulusal bir sır olarak sakladığı o sihirli sözcüğü, kitlelere fısıldayıverdi:

Efendiler,

Bütün dünya tarihinde ve bugün de dünya yüzünde bir mutlakiyete, meşrutî yönetime rastlıyoruz, bir de Cumhuriyet hükümetleri görüyoruz. Bizden önce, bugünkü yeni Türkiye devletinden önce, Osmanlı Devleti'nde ve daha önce Selçuklu devletinde ve bunlardan önce gelen devletlerde görülen yönetim şekli mutlakiyet yönetimi idi. Son zamanlarda Osmanlı hükümeti ismen Meşrutîyet oldu. Selçukluların dağılmasından sonra Anadolu'da çeşitli yönetim biçimleri arasında yalnız Ankara'da bir cumhuriyet yönetimine rastlıyoruz.

Yıllar önce bir Ahi Cumhuriyeti olan Ankara, şimdi yıllar sonra yeniden Cumhuriyet için hazırlanıyordu.

O gezinin İzmit durağında Gazi, Ankara'nın yeni rejimin başkenti olabileceğini de duyurdu.

Yeni rejimin adı ve başkenti açıklanmıştı.

Artık iş, bunu kâğıda dökmeye ve dünyaya ilan etmeye gelmişti.

“Hükümet Şekli Cumhuriyet’tir!”

Ankara 1923

Mustafa Kemal 1923 yılı boyunca okuduğu bütün kitaplar-
da aynı sözcüğün altını çizdi:

Cumhuriyet!..

Babanzade İsmail Hakkı’nın *Anayasa Hukuku*’nu okurken özellikle 119. sayfada Montesquieu’dan aktarılan şu ifadeye ta-
kılacaktır:

“Cumhuriyetleri yaşatan genel kural fazilettir,” yazıyordu o
ifadede...

Cumhuriyet’in fazilet olduğunu keşfettiği kitabın sayfala-
rında küçük bir hesap yaptı. 1923’ten 1789’u çıkardı ve, “134
sene evvel,” diye yazdı.

Kayıp, beş çeyrek yüzyıldı.

1923 Nisan’ında Büyük Millet Meclisi, uzayıp giden tartış-
malar yüzünden iş yapamaz hale gelince Mustafa Kemal, bir
gecede seçim kararı aldı.

Seçimler yapıldı. Meclis yenilendi ve muhalif II. Grup tas-
fiye edildi.

Yeni rejim için içeride bir engel kalmamıştı.

Dışarıdaki engel ise 24 Temmuz 1923’te gelen bir haberle
kalktı.

Lozan’da barış antlaşması imzalanmıştı.

Haberi aldığı anda zamanın geldiğini düşündü. Not defterini
çıkartıp yeni bir cumhuriyetin ilk eskizlerini karalamaya başladı.

Çankaya Köşkü Kütüphanesi'nde. Ayaklarının altında köpeği Fox uyuyor. Ve Mustafa Kemal, Babanzade'nin *Anayasa Hukuku* kitabının kenarında şu hesabı yapıyor: (sol üst köşede)

$$\begin{array}{r} 1923 \\ + 1789 \\ \hline 134 \end{array}$$

Sonra bir akşam Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Bey'i Çankaya'ya çağırdı. Artık yanından hiç ayırmadığı ve sırrını paylaştığı not defterini başkalarına açabilirdi.

Hasan Rıza (Soyak) Bey anlatıyor:

Eşi Latife Hanım'la konuklarını bahçeye gönderdikten sonra yanıma yaklaştı. Yelek cebinden birkaç küçük kâğıt parçası çıkarıp bana uzattı. "Bu notları temize çekip bana iade edeceksin. Yazılar biraz karışıktır; dikkat et; okuyamadığın bir yer olursa beni çağırır sorarsın. Şunu da söyleyeyim ki bunları şimdilik yalnız sen ve ben bileceğiz," diyerek bahçeye çıktı. Hemen kâğıtları okumaya başladım. Daha ilk satırlarda büyük bir heyecana kapıldım. Bunlar o zaman mevcut olan 1921 Anayasası'nın bazı maddelerini değiştirir nitelikteydi. Birinci maddeye "Türkiye devletinin hükümet şekli Cumhuriyet'tir" cümlesi eklenmişti.

İstasyon binası: Çankaya Köşkü'ne çıkmadan önce bir süre Mustafa Kemal Paşa'yı ağırlayan bu tarihî bina, Cumhuriyet'in ilanı arifesinde de Anayasa Komisyonu'na ev sahipliği yaptı.

Hasan Rıza Bey'in temize çektiği o notlar, aslında yeni rejimin anayasa taslağıydı.

Mustafa Kemal, her önemli ayrıntı gibi, Cumhuriyet'in anayasasını da kendi küçük not defterine yazmıştı.

Temize çekilen o notları, önce Adalet Bakanı'na gönderdi, sonra da kendisine danışmanlık yapmak üzere kurduğu bir komisyona...

Yunus Nadi, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu gibi isimlerin yer aldığı bu komisyon istasyon binasının bir odasında çalışmaya başladı.

Eylül ayında çalışmalar olgunlaşınca taslak Gazi'ye sunuldu. Falih Rıfkı Atay, o günleri anılarında şöyle anlatıyordu:

Eylül ayında bir gün mecliste bizi odasına çağırdı. Cebinden parti tüzüğü'nün bir nüshasını çıkardı. Sayfa açığına yazdığı Fransızca bir cümle-yi okudu: Cümlede, "Fransız Cumhuriyeti bölünmez bir bütündür;" diyordu. "Bunu dün akşam Fransız ihtilal tarihini gözden geçirirken not etmiştim," dedi. Sonra sözü Cumhuriyet'e getirdi. "Bizde manası ne olmalı?" diye sordu. Fransızca sözlüğe baktığını Cumhuriyet kelimesinin orada "halka ait olan şey" diye tercüme edildiğini anlattı. Bu arada ha-zırlanan taslağı eksik bulduğunu söyledi. "Bu hafta kendim uğraşacağım," dedi. Yunus Nadi, "Bunu en kuvvetli zamanımızda yapmalıyız," deyince kalemini masaya vurdu ve, "En kuvvetli zamanımız bugündür," dedi.

Şimdi en kuvvetli olduğunu hissettiği bu anda ve yeni rejimi ilana beş kala, Cumhuriyet'in üzerindeki örtüyü kaldırmalı ve hem iç, hem dış kamuoyunu hazırlamalıydı. Bu misyon da o sıra-lar Ankara'da bulunan Avusturyalı bir gazeteciye kısmet oldu.

Viyana'da yayımlanan *Neue Freie Presse* gazetesinin muha-biri Mösyö Lazar, uzun süredir özel bir demec koparabilmek için Gazi'nin peşindeydi. Sonunda istediği randevuyu 18 Eylül günü alabildi. Mustafa Kemal'e yeni rejimin adını ve başkentini sorunca şu yanıtı aldı:

Cumhuriyet haberini müjdeleyen Avusturya gazetesi *Neue Frei Presse*. Ortada yer alan haber "Anadolu'da Türk zaferi" başlığını taşıyor.

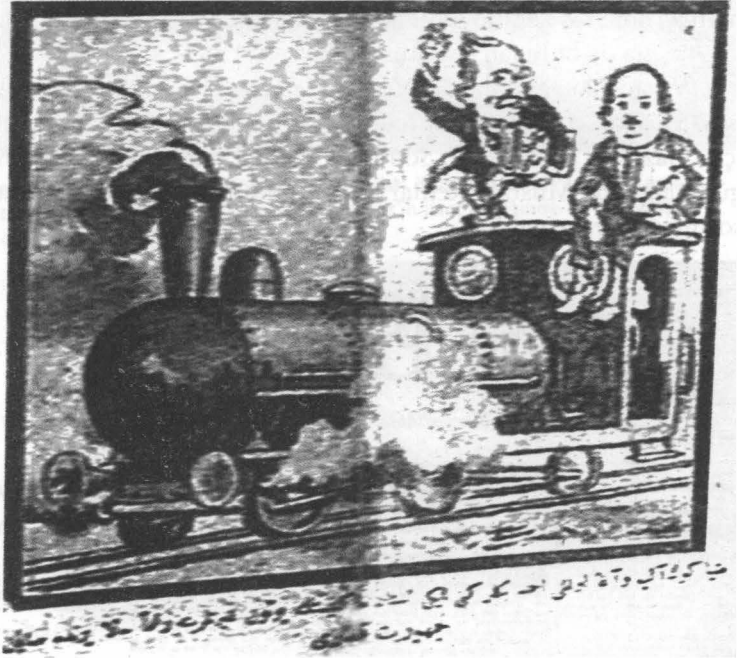
“Ankara, Türkiye Cumhuriyeti’nin merkezidir.”

Bu yanıt, önce Mösyö Lazar’dan Türk gazetecilerine yayıldı, sonra da kulaktan kulağa bütün Ankara’ya ve tabii hızla İstanbul’a...

Birkaç gün sonra yeni rejimin adı bütün gazetelerin manşetindeydi. Bütün yazarlar Cumhuriyet’i tartışıyorlardı.

Aynı sıralarda uzmanlar komisyonu da istasyon binasında çalışmalarını tamamlamak üzereydi.

İstanbul basını iğnelemeye başlamıştı bile: Muhafazakâr görüşleriyle tanınan *Tevhid-i Efkâr*, “İstasyonlardan Cumhuriyet değil, olsa olsa tren çıkar. Cumhuriyet, millet meclislerinde doğar,” diyor, dertsiz başımıza dert aldığımızı söylüyordu.

İstanbul basınından eleştirel bir karikatür: “Ziya Gökalp ve Ağaoğlu Ahmet beyler gibi iki üstad makinistin bütün gayretlerine rağmen yerinde sayan Cumhuriyet katarı.” *Tevhid-i Efkâr*, 20 Teşrinievvel 1339 (20 Eylül 1923).

Yeni Gün ise, Cumhuriyet'in ilan edilmeyeceğini, sadece zaten mevcut olan idarenin Cumhuriyet olduğunun söyleneceğini yazıyordu.

Tartışmalar kızışınca Mustafa Kemal, acele etmesi gerektiğini düşündü.

İpler elinden kaçmak üzereydi.

Bir hamle yapmalı ve “devrimler bitti” ataleti içindekileri harekete geçirmeliydi. Bu hareketin sonunda da Cumhuriyet ilanını zaruri hale getirmeliydi. İhtilalci ruhu ayaklanmıştı.

Şimdi ancak kendisinin hakemliğinde çözülebilecek suni bir kriz yaratıp o sancıdan yeni bir rejim doğuracaktı.

Kafasında beş gün içinde sonuca varacak müthiş bir oyun kurdu.

Üç hamle ötesini hesaplayabildiği bu satrançta karşısındaki “şah”ları “mat” eden, o olacaktı.

Satranç Başlıyor

23 Ekim 1923 Salı

Fethi Bey.

23 Ekim günü, ordu müfettişliğine atanan Ali Fuat Paşa, meclis II. başkanlığı görevinden istifa etti. Böylece Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın hemen altındaki koltuk boşalmış oluyordu.

Ertesi gün –her nasılsa– Mustafa Kemal Paşa'nın hem başbakanı, hem içişleri bakanı olan Fethi Bey de “iki görevi birden yürütmenin zor olduğu” gerekçesiyle içişleri bakanlığından çekildi.

En kritik bakanlıklardan biri sahipsiz kaldı.

Böylece hiç yoktan bir kriz doğmuş oldu.

Anayasaya göre bu iki koltuğa atama yetkisi meclisteydi.

25 Ekim günü Halk Partisi Grubu, boşalan yerlere gösterilecek adayların seçimini yaptı.

İlginç bir şekilde ne Mustafa Kemal Paşa ne Başbakan Fethi Bey, çok önemli bu iki makam için aday gösterip grubu serbest bıraktılar.

Ve gruptaki sandıktan iki sürpriz isim çıktı:

İçişleri bakanlığı için Sabit Bey...

Meclis II. başkanlığı için de Lozan'dan beri küskün olan Rauf Bey...

Gazi'nin hiç hoşlanmadığı iki isim şimdi yönetimdeydi.

Kimilerine göre Mustafa Kemal, Rauf Bey'i özellikle seçti-rerek yaklaşan tehlikeyi yakın çalışma arkadaşlarına, özellikle de Fethi Bey'e göstermek istemiş, "devrimler durursa senin koltu-ğün da gider" mesajı vermişti.

Kimilerine göre ise meclisin kendisiyle inatlaşmasını baha-ne ederek kafasındaki daha cesur adımların zeminini hazırlaya-caktı.

Kriz Tırmanıyor

26 Ekim 1923 Cuma

26 Ekim Cuma gecesi Mustafa Kemal Paşa kabineyi Çankaya Köşkü'nde topladı.

Uzun süren bu toplantıda bakanlara muhaliflerin oyununu bozmak için planladığı "karşı taarruz"u açıkladı:

Hepsi birden istifa edeceklerdi.

Meclis onları yeniden görevlendirirse de görev kabul etmeyeceklerdi.

Meclis Bakanı Mustafa Kemal Paşa'dan Başvekil Fethi Bey'e mesaj: "Devrimler durursa, senin koltuğunda gider."

Sonu Cumhuriyet'e varacak bir taktik savaşının ikinci adı mıydı bu...

27 Ekim Cumartesi günü mecliste Gazi'nin başkanlığında toplanan parti grubunda Fethi Bey, hükümetin istifasını açıkladı.

Asıl planı bilmeyen grup şaşırdı.

Niye durduk yerde bir hükümet krizi yaratılıyordu ki?

Fethi Bey bu soruyu, "Daha kuvvetli bir hükümet oluşmasına ortam hazırlamak için," diye yanıtladı.

Gazi'nin bu krizden bir cumhuriyet çıkaracağını o bile bilmiyordu.

Yeni Bakanlar Kurulu'nun 29 Ekim Pazartesi günü seçileceğı duyuruldu.

Kıyametin kopacağı gün, "o gün"dü.

Muhalefet Toplanıyor

28 Ekim 1923 Pazar

28 Ekim Pazar günkü *Vatan* gazetesi, istifa eden Bakanlar Kurulu yelerinin fotoğraflarıyla çıktı. lke resmen hkmetsizdi.

Meclis o pazarı krize çare arayarak geçirdi.

Tatil olmasına rağmen meclisin odalarında, kulislerde, evlerde gece yarısına kadar listeler hazırlandı. Adaylar değerlendirildi. Teklifler yapıldı. Ama nafile...

Mustafa Kemal'e yakın isimler teklifi reddediyor, muhalifler çekiniyor, bir türlü güçlü hükümet listesi çıkmıyordu.

Herkes rejimin geleceğinden kaygılanmaya başlamıştı.

Muhaliflere gelince...

Rauf Bey, Doktor Adnan, Refet Paşa o sabah Haydarpaşa İstasyonu'nda Ankara'dan İstanbul'a gelen Ali Fuat Paşa'yı karşılıyorlardı.

Milli Mücadele'nin dört lideri istasyondan doğruca Refet Paşa'nın Kalamış'taki köşküne gitti.

O akşam sarayda Halife Abdülmecid Efendi ile yemek yediler.

Aynı saatlerde Mustafa Kemal Paşa da bazı arkadaşlarını Çankaya Köşkü'ne yemeğe çağırdı. İsmet Paşa, Fethi Bey, Fuat Bulca, Ruşen Eşref, Kâzım Özalp, Kemalettin Sami ve Halit Paşa sofrada yerlerini aldılar. Herkes sofrada içki olmamasından, çok ciddi bir şey konuşulacağını anladı.

Az sonra Gazi yıllardır beklenen doğumun kapıya dayandığını ilan etti:

Muhallifler bir arada:
(sağdan) Refet Paşa, Rauf
Bey, Kâzım Paşa ve Dr.
Adnan Bey.

“Yarın Cumhuriyet’i ilan edeceğiz,” dedi.

Bütün bir ömrü boyunca kozasındailmekilmek ördüğü fikri uygulamak için önünde bir tek gecesi kalmıştı.

Artık Cumhuriyet’e saatler vardı.

Sofradakiler bu müthiş haberin şaşkınlığıyla köşkten ayrılırken, Mustafa Kemal, İsmet Paşa ile birlikte bir odaya çekildi ve uzmanlar komisyonunun hazırladığı taslak üzerinde çalışmaya başladı.

Önlerindeki 114 maddelik bu metin, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş belgesiydi.

Taslağın yazıldığı sayfalar diklemesine bölünmüş ve Gazi’nin yapacağı düzeltmeler için yer ayrılmıştı.

Beş saat boyunca çalışıp bazı maddeleri düzeltti, bazılarının üzerini çizdi, kimine eklemeler yaptı.

Taslağın ilk maddesinin kenarına ise kendi elyazısıyla şu sözcükleri yazdı:

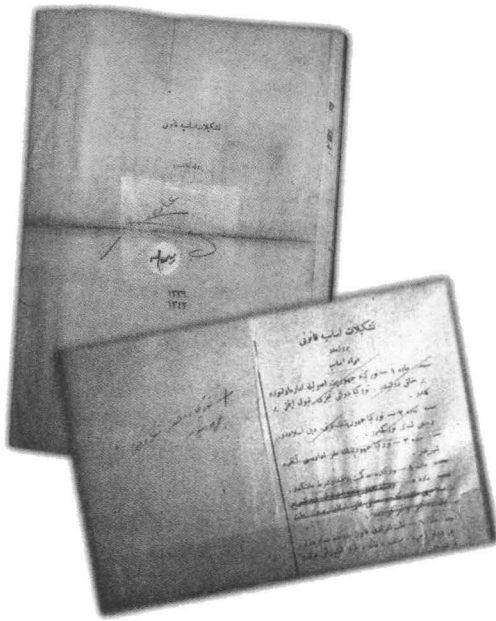
“Türkiye devletinin hükümet şekli Cumhuriyet’tir.”

Bu cümleyi yazabilmek için çeyrek asırdır bekliyordu.

29 Ekim sabahının ilk ışıklarıyla çalışmayı bitirdi. Taslağın kapağını kapattı ve üzerine imza attı.

Deniz yükselmişti.

Artık rahat bir uyku uyuyabilirdi.

28 Ekim 1923 gece yarısı üzerinde çalışılan anayasa taslağı.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş belgesi sayılan bu taslak halen Çankaya Köşkü Kütüphanesi'nde bulunuyor.

Taslağın kapağında Mustafa Kemal'in imzası ve şu başlık var:

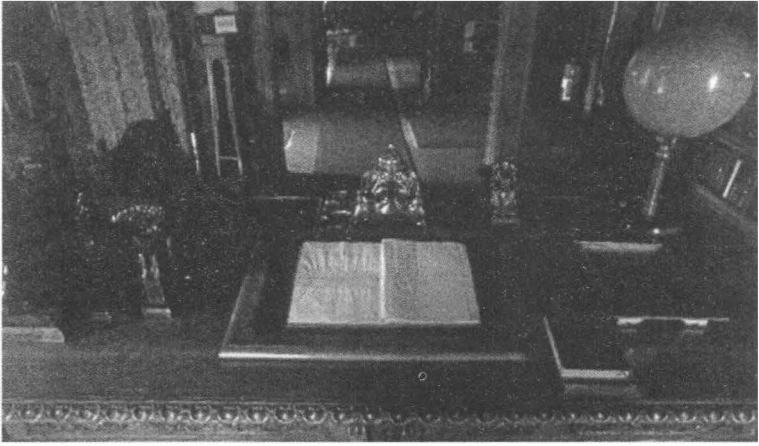
"Teşkilat-ı Esasiye Kanunu —Proje halindedir— 1339-1342" İlk sayfada ise Mustafa Kemal'in elyazısıyla şu cümle yazıyor:

"Türkiye devletinin hükümet şekli Cumhuriyet'tir."

DEVİRİM EVLATLARINI YER

1919 yılının Haziran ayında Amasya'da toplanan Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Refet (Bele) Paşa ve Rauf (Orbay) Bey ile onlara Erzurum'dan telgrafla katılan Kâzım (Karabekir) Paşa, vatanı kurtarmak için bir örgüt kurmaya ve gerekirse Anadolu'da yönetimi ele geçirmeye karar vermişti. Bu bir gizli örgüttü.

Bu kişilerin içinde en tanınmış, bir dönem bakanlık da yapan "Hamidiye Kahramanı" Rauf Bey'di. Rauf Bey'i bütün Anadolu tanıyor ve saygı duyuyordu. Kâzım Paşa Osmanlı Devleti'nin ayakta kalan tek ordusunun kumandanıydı. Birinci Dünya Savaşı boyunca Erzurum'da görevli olan ve sonunda kolordu kumandanlığına kadar yükselen Kâzım Paşa'yı gerek askerî birlikler, gerekse yöre halkı çok seviyordu. Doğuda her sözü emirdi. Ama hepsi Mustafa Kemal'in örgütün lideri olması konusunda anlaşmışlardı. Grup içindeki ilk anlaş-

Gazi'nin köşkteki çalışma masası ve masada anayasa taslağı.

mazlık 1920 yılının Mart ayında çıktı. İstanbul'daki Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na katılan Rauf Bey, Mustafa Kemal'in "Ankara'ya dön" çağrısına uymadı ve İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürüldü. Sakarya Savaşı'nı izleyen günlerde serbest bırakılan ve Ankara'ya dönen Rauf Bey, bir süre sonra başbakan oldu. Mustafa Kemal, 1922 Kasım'ında Lozan'a gidecek heyette Başbakan Rauf Bey'in değil de İsmet Paşa'nın yer almasını istedi. İsmet Paşa, Lozan Konferansı görüşmeleri sırasında Rauf Bey'i atlayarak doğrudan Mustafa Kemal'le haberleşince ipler koptu. Lozan Antlaşması imzalanıp "kurtuluş" taçlandırıldığında Rauf Bey, Kâzım, Ali Fuat, Refet paşalar ve onlara sonradan katılan Dr. Adnan (Adıvar) ile Mustafa Kemal arasında soğuk rüzgârlar esiyordu. Kurtuluş Savaşı için birlikte yola çıkanlar bundan sonra ne yapacaklarına ilk günlerdeki gibi, gene birlikte karar vermeleri gerektiğine inanıyordu. Mustafa Kemal Paşa ise vatanın düşmandan kurtulduğunu, sıranın milletin hurafelerden kurtarılmasına geldiğini düşünüyordu. Çevresinde kim varsa onlarla yola devam etmeye kararlıydı. Her devrimin altın kuralı işlemeye başlamıştı:

Devrim evlatlarını yer.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kartal Yuvası Bozulacak mı?

Ankara 1923

29 Ekim, saat 23.00

Falih Rıfkı Anlatıyor:

Eski rejimin son günüydü.

Bunu bilenler az, bilmeyenler çoktu. Bilenler kaygılı bir rahatlık içindeydiler.

Rahat; çünkü mesele kökünden kesilip atılacaktı.

Kaygılı; kim bilir kaç yıl için sadece Mustafa Kemal'in ömrüne bağlı bir yabancı rejime giriyorduk.

Halkı bu rejime ısındırabilecek tek şey, Mustafa Kemal'in başta bulunmasına alışkanlıktan ibaretti.

Acaba Mustafa Kemal, meclisin içinde muhafaza ettiği "halk adamlığı" karakterinden uzaklaşacak mıydı?

Çankaya, ihtilal karargâhı olmaktan çıkıp yeni bir saray havasının itici merasim soğukluğu içinde, yaklaşılmaz, kaynaşılmaz bir diktatörün saltanatkâr-ı uzleti mi olacaktı?

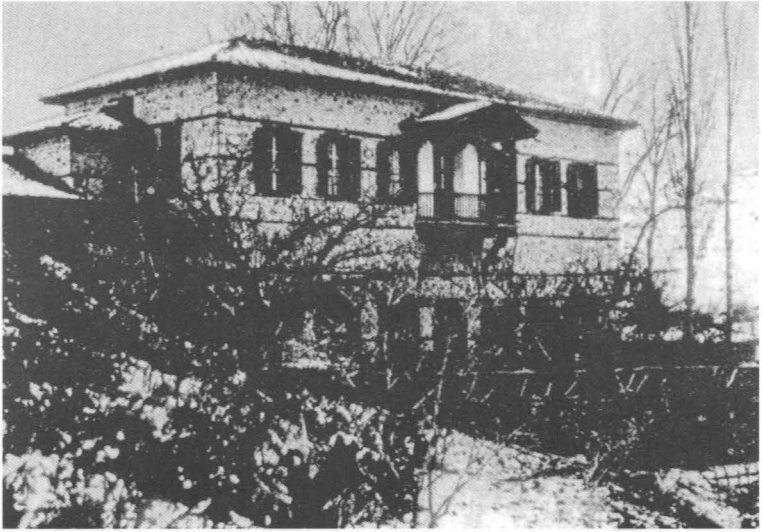
Kartal yuvası bozulacak mıydı?

Hepimiz bir ucundan şüpheye tutulmuştuk.

Mabeyni ve kuranası ile aramızdan ayrılıp giden cumhurreisinde, bir inkılapçıyı kaybetmekten korkuyorduk.

29 Ekim, Türkiye tarihini ikiye bölen gündü.

O gün, Fransız Devrimi'nden beri, yani 134 yıldır beklenen devrim, 24 saat içinde gerçekleştirildi.

Aslında koşullar olgunlaşmıştı.

Ancak Ankara'da mecliste, İstanbul'da basında ve sarayda Cumhuriyet'e ayak direyenler vardı.

İşte 29 Ekim, o direnişin, yükselen bir denizin sularında boğulduğu gün, daha doğrusu bir milat oldu.

29 Ekim sabahı Mustafa Kemal Paşa Çankaya Köşkü'nde uyandığında, artık uzun bir yolun sonuna gelmişti.

Yillardır kutsal bir emanet gibi aklında sakladığı sırrı, o gün açığa vuracaktı.

O sır uğruna neredeyse bir ömür harcamıştı.

Gençliğinden beri gönül verdiği Cumhuriyet düşünüyollarca gizlemiş, zamanını beklemişti.

Rejimin adını baştan koyarsa dava arkadaşlarıyla sürütüşmekten korkmuştu.

"İlk 5'ler" denilen Kurtuluş Savaşı'nın ilk beş lideri Kâzım, Ali Fuat, Mustafa Kemal, Refet Paşa ve Rauf Bey, o güne dek düşmanı yurttan kovmak için omuz omuza çalışmışlardı.

Misak-ı Milli tablosunda Kurtuluş Savaşı'na omuz veren beşli:
Mustafa Kemal Paşa, Refet Paşa, Rauf Bey, Kâzım Paşa ve Ali Fuat Paşa.

Ancak savaşın ateşi içinde “sonra ne olacak” sorusunu tartışmamışlardı.

Kimisi düşmanın denize dökülmesiyle işlerinin bittiği kanınsındaydı.

Vatan ve hilafet kurtarılmıştı. Bundan sonrası halifenin bileceği işti.

Oysa Mustafa Kemal'e göre iş daha yeni başlıyordu. Kurtarılan vatan üzerinde yepyeni bir ülke kurulacaktı.

O, bir yandan savaşırken, bir yandan meclisi, anayasayı, partiyi oluşturmuş ve Cumhuriyet'e giden yolun taşlarını birer birer döşemişti.

Taşlar yerine oturmadan da “Cumhuriyet” fikrini telaffuz etmemeye özen göstermişti.

Ama artık rejimin adını koyma zamanıydı.

İşte bu noktada eski dava arkadaşlarıyla yolları ayrılmış, hat-ta eski dostlar düşman olmuşlardı.

Kâzım Paşa, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa muhalefete geçmişlerdi.

Bir kısmı Gazi'nin cumhurbaşkanı olarak meclisin yetkilerini kendisinde toplayacağından ve diktatör olacağından endişeliydi.

Kâzım Karabekir yıllar sonra bu endişeleri şöyle dile getirecekti:

Mustafa Kemal Paşa'dan başka ortada kimse bırakılmadı. "O kurtardı ve o kurtaracak" teranesi, hazırta konmak isteyen dalkavukların dillerinde destan oldu. Artık her akşam âleminde onun yüzüne karşı methiye yarışı aldı, yürüdü. Sarıklı sarıksız muhafazakârlar, terakki taraftarları, din ve ahlak aleyhtarı züppeler suni bir birlik gösteriyorlardı. Dışarıda kendi emekleriyle hayatlarını fakirce kazanabilen bu zümre, pek az müstesnasıyla, şimdi devlet hazinesinden zenginleşiyor ve ihsanlara da gark olarak aristokrat bir tabaka halini alıyordu.

Bu görüşte olanlar "Hamidiye Kahramanı" Rauf Bey'in önderliğinde bir araya gelmeye başlamışlardı.

"Devrimin evlatları" şimdi karşı karşıyaydılar.

• Başbakanı ve bakanları seçme yetkisine sahip olan meclis, yeni atılımlar konusunda ayak diremeye başlamıştı. "Savaş bitti, devrimleri de yaptık, artık işimize bakalım," diye düşünüyorlar, Cumhuriyet ilanını lüzumsuz buluyorlardı. Oysa lüzumsuz buldukları şeyin ilanına sadece saatler kalmıştı.

“Bana Bir Saat İzin Verin, Krizi Çözeyim!”

29 Ekim 1923 Pazartesi

TBMM Parti Grubu

Saat 10.00

“Cumhuriyet’in günü” geldiğinde gerilim en üst noktadaydı.

Meclis kulisleri tartışmalarla kaynıyor, listeler elden ele geçiyor, herkes ayrı isimlerle ayrı bir çare peşinde koşuyordu.

Teklif götürülenler görev kabul etmemiş, böylece iki bakanın seçimi meselesinden bir hükümet krizi doğmuştu.

Mustafa Kemal’in beklediği de buydu.

Bu krizde son sözü o söyleyecekti.

Ve söyleyeceği sözü önceki geceden hazırlamıştı.

Halk Partisi Grubu Fethi Bey başkanlığında toplandı.

Gündemde hükümet krizi vardı.

Söz alan milletvekilleri Mustafa Kemal Paşa'nın neden meclise gelip fikrini söylemediğini sordular.

İşte bu aşamada önceki gece köşkte yapılan plan uygulamaya kondu. Gece sofrada bulunanlardan Kemalettin Sami Paşa bir önerge verdi ve "hükümet sorununu çözmek için genel başkanın görevlendirilmesini" istedi.

Paşa zaten bu çağırışı bekliyordu.

O tarihî dakikaları daha sonra şöyle anlattı:

"Ben o sırada Çankaya'da konutumda bulunuyordum. Önerenin kabul edilmesi üzerine toplantıya çağırıldım. Toplantı salonuna girer girmez doğru kürsüye çıktım, 'Baylar,' dedim, 'Bakanlar Kurulu seçiminde görüş ayrılığına düşüldüğü anlaşılmıştır. Bana bir saat izin verin. Bulacağım çözüm yolunu bilgilerinize sunarım.'"

İşte şimdi en kritik bir saat başlıyordu.

Ülkenin kaderinin değişeceği bir saat...

Saat 12.30'da Mustafa Kemal Paşa, meclisteki odasında ikna turlarına başladı.

Mecliste temsil edilen değişik grupların lideri sayılan milletvekilleriyle sırayla görüşme trafiğine girdi.

Onlara krizi çözecek basit önerisini söyledi:

Anayasa değişikliği...

Geceden hazırladığı altı maddelik teklif cebindeydi.

Ve krizi çözecek sihirli formül ilk maddede yazılıydı:

"Türkiye devletinin hükümet şekli Cumhuriyet'tir."

Bu maddeyle başbakanı atama yetkisi meclisten alınarak, cumhurbaşkanına verilecekti. Yani Mustafa Kemal Paşa meclis, ordu ve partiden sonra, hükümetin de iplerini eline alacaktı.

Pazarlık başladı.

تشکيلات اساسيه قانونی

پروژه در

مواد اساسيه

ماده ۱ — تورکیا جمهوریت اصولیه اداره اولتور،
بر خالق دولتیدر . تورکیا دولتی تجزی قبول ایتمز .
کلدر .

— ماده ۲ — تورکیا جمهوریتندک دینی، دین اسلامدر .

İşte taslağın girişindeki o iki madde: Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Projedir) Mevdd-ı Esasiye Madde 1: Türkiye Cumhuriyet usulüyle idare olunan bir halk devletidir. Madde 2: Türkiye Cumhuriyeti'nin dini İslamdır.

Meclisteki milletvekillerinin bir kısmı halifeye yürekten bağlı, muhafazakâr kişilerdi. Cumhuriyet'ten çok, Cumhuriyet'in dinsizlik getireceği ihtimalinden endişeliydiler. Cumhuriyet'i "gâvurluk" sayıyorlardı.

Onları rahatlatacak bir çözüm gerekiyordu.

O çözüm de düşünülmüş ve ikinci maddede yazılmıştı:

"Türkiye Cumhuriyeti'nin dini İslamdır."

Kemal Paşa bu ikinci maddeyle, birincisini garantilemiş oluyordu.

Yeterince güçlendiği an, "Devletin dini İslamdır" maddesini anayasadan söküp atacaktı.

Meclise Bomba Düşüyor

29 Ekim 1923 Pazartesi

Saat 13.30

Bir saatlik süre dolunca, Halk Partisi Grubu yeniden toplandı.

Ve Mustafa Kemal Paşa çözümünü açıklamak üzere çağrıldı.

Salona yumuşak, sessiz adımlarla girdi. Kendinden emin ve sakin görünüyordu. Artık yolun sonuna geldiğinin, davayı kazandığının farkındaydı.

Kürsüye çıktı ve şunları söyledi: “Muhterem arkadaşlar, Heyeti celileniz, bu müşkülün halline beni memur kıldınız. Teklifim mazhar-ı kabul olursa kuvvetli ve mütesanit bir hükümet teşkili kabil olacaktır. Teklif şudur,” dedi ve cebinden tasarı metnini çıkarıp okuması için kâtip koltuğunda oturan Ruşen Eşref Bey’e uzattı.

Mustafa Kemal Paşa kürsüden inerken Ruşen Eşref, ilk maddeyi okudu:

“Hâkimiyet, kayıtsız şartsız milletindir. Türkiye devletinin hükümet şekli Cumhuriyet’tir.”

Yıllardır Mustafa Kemal’in zihninde yaşayan “milli sır” nihayet dile gelmişti işte...

Gruba bomba düşmüş gibi oldu.

Milletvekilleri, geçici krizi aşacak bir hükümet formülü beklerken, bir rejim değişikliği önerisiyle karşılaşmışlardı.

Bunu kabul ederlerse ipler meclisten, cumhurbaşkanının eline geçecekti. Cumhurbaşkanının kim olacağını ise istisnasız herkes biliyordu.

Rauf Bey ve diğer muhalifler Ankara dışındaydı.

Mecliste Cumhuriyet’e karşı olanlar ise bu oldubitti karşısında susmayı tercih etti.

O yüzden grupta itirazlar zayıf kaldı. Çıkıp konuşan milletvekilleri genellikle ilk şaşkınlıklarını dile getiriyorlar ve süreci yavaşlatmaya çalışıyorlardı. En ön sırada oturan Mustafa Kemal Paşa ise konuşulanları birer birer not alıyordu.

Tuttuğu bu notları dört yıl sonra *Nutuk*’ta yayımlayacaktı: Sabit Bey (Erzincan milletvekili):

Anayasanın değiştirilmesiyle bugünkü bunalım giderilemez. Biz, şimdi bir başbakan seçelim, anayasanın değiştirilmesini sonra düşünerüz.

Vehbi Bey (Balıkesir milletvekili):

Bizim şimdiye değin görüşüldüğünü duyduğumuz anayasadan bir bilgimiz yoktur. Gerçi gazetelerde okuduk. Bu, yeter mi? Onun için biz sonraya bırakıp bunalımı görüşelim.

Bu aşamada İsmet Paşa söz aldı ve itirazları yanıtlamaya girişti. Çizmelerini çoktan çıkarmıştı. O yüzden bir askerden ziyade bir diplomat gibi konuştu:

Bütün dünya bizim burada bir hükümet biçimini konuştuğumuzu biliyor. Bu görüşmelerimizi bir sonuca bağlamamak, güçsüzlüğü ve düzensizliği sürdürmekten başka bir şey değildir. Avrupa diplomatları beni bu konuda uyardılar. "Devletinizin başkanı yok. Şimdiki durumda başkanınız meclis başkanıdır. Demek siz ayrı bir başkan bekliyorsunuz," dediler. Avrupa düşüncesi işte budur. Oysa biz böyle düşünmüyoruz. Ulus, egemenliğine ve alın yazısına kendisi el koymuştur. Öyleyse bunu yasa ile belirtmekten niye çekiniyoruz?

İsmet Paşa'nın bu konuşmasının ardından son sözü Abdurrahman Şeref Bey söyledi ve bir türlü dillendirilmeyen sihirli sözcüğü yüksek sesle haykırdı:

Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir. Kime sorarsanız sorunuz; bu, Cumhuriyet'tir. Doğan çocuğun adı budur. Ama bu ad kimilerine hoş gelmezmiş... varsın gelmesin!..

Bu rest, görüşmeleri uzatmak isteyen milletvekillerine cevaptı.

"Bu iş önemli, biraz daha görüşelim," diyenlere karşı hemen bir yeterlilik önergesi verildi. Kabul edildi.

Grup, anayasa değişikliğini önce tümünden, sonra madde madde okuyup oyladı.

Saatler 17.00'yi geçerken son madde de oylandı ve kabul edildi.

Şimdi sıra Anayasa Komisyonu'nda ve Genel Kurul'daydı.

“Kelimelerle Oynamayalım Bu, Cumhuriyet’tir!..”

29 Ekim 1923 Pazartesi

Saat 18.00

Parti grubunda kabul edilen anayasa değişiklik teklifi, apar topar Anayasa Komisyonu’na gönderildi. Yunus Nadi Bey başkanlığında toplanan komisyon, bir saat içinde teklife bir gerekçe yazarak acilen görüşülmesi istemiyle Genel Kurul’a sevk etti.

Normal koşullarda haftalar alacak bu işlemler şimdi saatlere, hatta dakikalara sığdırılıyordu.

O arada Mustafa Kemal Paşa Fransız yazar Maurice Perrot’yu kabul etti ve tarihi bir dönemecin eşliğinde, meclis başkanı sıfatıyla son demecini verdi.

Bu demeçte hem Cumhuriyet müjdesi hem Avrupa’ya mesajlar vardı:

Osmanlı İmparatorluğu, Batı’ya karşı elde ettiğimiz başarılarından çok gururlanarak, kendisini Avrupa uluslarına bağlayan bağları kestiği gün düşüşe başlamıştır. Bu, bir hataydı. Bunu tekrar etmeyeceğiz. Bizim vücutlarımız doğuda ise de, düşüncelerimiz batıya dönük kalmıştır. Ulusal egemenliği ilan ettik. Kelimeler üzerinde oynamayalım. Bugünkü Türk hükümeti az çok Cumhuriyet’tir.

Yunus Nadi Bey.

...nait au le
...qui tenait en réserve...
...qui tentaient de le lui ravir... Cependant Moustapha
...semblait attendre une nouvelle question ; j'étais curieux
d'entendre définir lui-même l'attitude qu'il avait adoptée en
face du problème religieux, et je le priai de bien vouloir m'ex-
pliquer l'intention de certaines mesures que son gouvernement
avait prises, et qui, en Occident, avaient semblé non seulement
révolutionnaires, mais presque sacrilèges.

— Toutes les mesures que nous avons prises, répondit le
Païcha, se résument en une seule : nous avons proclamé la
souveraineté du peuple. Ne jouons pas sur les mots : l'État turc
d'aujourd'hui est plus ou moins une république. C'est notre
droit : où est le mal ? Rappelez-vous nos origines. La période la
plus heureuse de notre histoire fut celle pendant laquelle nos
souverains n'étaient point califes. Il advint qu'un sultan de
Turquie usa de sa puissance, de son prestige et de sa richesse
pour se faire attribuer le Califat : ce fut un pur accident.

Maurice Pernot, meclisteki odasında görüştüğü Mustafa Kemal'in sözlerini *Revue Des Deux Mondes*'te şöyle aktardı: "Kelimeler üzerinde oynamayalım. Bugünkü Türk hükümeti az çok Cumhuriyet'tir."

Genel Kurul'da söz alan milletvekilleri artık itiraz etmediler. İşin ilginç yanı mebusların bir kısmı, bir "İslam Cumhuriyeti" kurulduğunu sanıyordu.

Mesela Şebinkarahisar Milletvekili Mehmet Emin Bey:

Tutsak yaratmayan Allah, azgın istekleri ve benlikleri bastırmak için bir elinde asa olduğu halde dünyada devrim yapacak bir büyük peygamber gönderme ihtiyacını duydu ve gönderdi. O, kılıcı ile zalim hükümdarları bastıracağı gibi, asası ile kanlı tahtları, kanlı saltanatları yerin dibine geçirdi. Adsız onur, tutsağa özgürlük, zayıfa hak, yoksula mutluluk verecek bir hükümet kurdurmak için Türk milletini seçti. 14 yüzyıl önce Muhammed'in Mekke'de kurduğu hükümeti, bugün Türk milleti Ankara'da kurmuştur.

Artık vakti gelmişti.

Büyük Millet Meclisi, Reis Mustafa Kemal Paşa'nın odası.

Görüşmeler kesildi, oylamaya geçildi.

287 üyeli mecliste sadece 158 üye vardı.

Ankara'da olan muhalif milletvekilleri "ret" vermektense gelmemeyi tercih etmişlerdi.

O yüzden, rejimi değiştirmek için gerekli çoğunluk tehlikeydi.

Bu durum anlaşılınca, o güne kadar meclise hiç gelmemiş dokuz mebus apar topar Ankara'ya çağrılıp yemin ettirilmiş, böylece gereken çoğunluk zar zor sağlanmıştı.

Başkan "kabul edenler"i sordu. Bütün eller birden kalktı.

Falih Rıfkı, o tarihî ânı şöyle yazacaktı:

Oylamada yanımda bulunan Abdülhamid Sultan'ın valilerinden, Osmanlı'nın Dahiliye Vekili Hazım Bey'i hatırlıyorum.

"Kabul edenler" diye sorulunca iki elini kaldırıyor ve yarı sesle, "Aman Allah!" diyordu.

"Beyefendi niçin aman Allah?" diye sordum.

"Min küllilvücuu yavrum, min küllilvücuu," demişti. Yani, "Her yönden... her yönden..." Oy, sanki yüreğinin içinden tırnakla sökölüyordu.

Anayasa değışikliğı saat 20.30'da 158 üyenin 158 oyuyla kabul edildi.

Bütün milletvekilleri heyecanla ayağı fırlayıp dualar arasında üç kez, "Yaşasın Cumhuriyet!" diye bağırdı.

Türkiye, artık bir cumhuriyetti.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal

29 Ekim 1923 Pazartesi

TBMM Genel Kurulu

Saat 20.45

Meclis, Cumhuriyet'i ilan etmişti.

Şimdi yapacak tek bir iş kalmıştı:

Cumhuriyet'i yönetecek kişiyi,
yani cumhurbaşkanını seçmek...

Bu da aynı akşama sığıdı.

Cumhuriyet ilan edildikten 15 dakika sonra saat 20.45'te Ertuğrul milletvekili Dr. Fikret Bey bir önerge vererek cumhurbaşkanı seçiminin hemen yapılmasını istedi. Bu teklif kabul edildi ve gizli oyla cumhurbaşkanı seçimine geçildi.

Aday yoktu aslında...

Mebuslar istedikleri isme oy vermekte serbestlerdi.

Oturumda 158 milletvekili vardı.

Oylar sayıldı ve sonucu İkinci Reis Vekili İsmet Bey açıkladı:

"158 azanın 158'i ittifakla Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerini Cumhuriyet riyasetine intihap etmişlerdir."

İşte olmuştu.

Gazi, 15 dakika önce ilan edilen Cumhuriyet'in başına geçiyordu.

Beş gün içinde bütün dengeleri yeniden kurmuş, meclisteki muhalefeti bertaraf edip cumhurbaşkanı ve başkomutan olarak yeni kurduğu rejimin başına oturmuştu...

Meclis duvarlarını çınlatan alkışlar arasında kürsüye yürüdü ve şu konuşmayı yaptı:

Muhterem arkadaşlar!

Bugüne kadar doğrudan doğruya meclisinizin başkanlığında bulunduğunuz arkadaşınıza, yaptırdığınız vazifeyi, reisicumhur unvanı ile bu âciz arkadaşınıza tevcih buyurdunuz.

Âcizleri, mazhar olduğum bu emniyet ve itimada layık olabilmek için pek mühim gördüğüm bir noktadaki ihtiyacımı arzetmek mecburiyetindeyim: O ihtiyaç, yüce heyetinizin şahsım hakkındaki teveccüh ve itimadının, yardımının devamıdır.

Ancak bu sayede ve Allah'ın inayetiyle şahsıma tevcih buyurdunuz ve buyuracağınız vazifeleri layıkıyla yapmaya muvaffak olabileceğimi ümid ederim.

Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır.

Bu konuşmanın ardından Afyon Mebusu Kâmil Efendi kürsüde bir dua okudu. Ve İkinci Büyük Millet Meclisi'nin tarihî bileşimi böylece sona erdi.

Saat 22.00'yi geçmişti.

Mustafa Kemal Paşa Genel Kurul salonundan çıkıp meclis riyaset odasına gitti.

Orada milletvekili arkadaşlarının kutlamalarını kabul etti.

Sonra bir süre Fethi Bey ve İsmet Paşa ile görüştü.

Devrimin üç ismi, yeni rejimdeki rollerini konuştular.

O an, başbakanlıkta Fethi Bey dönemi bitmiş, İsmet Paşa devri başlamıştı.

Mustafa Kemal Paşa, sabah 10.00'da meclis başkanı olarak geldiği binadan, 12 saat sonra cumhurbaşkanı olarak ayrılıyordu.

“İkinci Adam” ise sabah hariciye vekiliyken, bundan böyle yeni Cumhuriyet’in ilk başbakanı olacak, devrimlere Gazi’yle birlikte imza atacaktı.

Çıkışta meclisin karşısındaki Millet Bahçesi’nde kalabalığın toplandığını gördüler. Olağanüstü bir şeyler yaşandığını öğrenenler, akın akın meclise koşuyordu.

Kapıda Kemal Paşa’yı görünce tezahürat yaptılar.

20 kişilik bir müfreze, yeni cumhurbaşkanını silah atarak selamladı.

Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa’yı kendi otomobiline aldı.

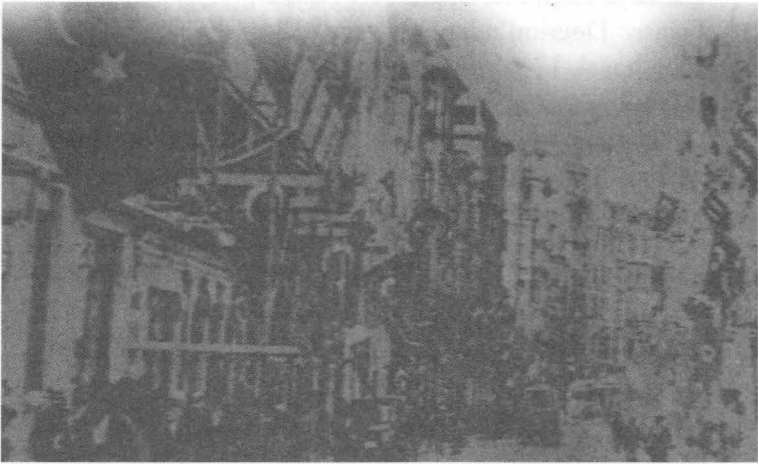
Fethi Bey, onları izleyen ayrı bir otomobile bindi.

Çankaya Köşkü’ne doğru yola çıktılar.

Fransız Devrimi’nden bu yana, 134 yıldır gerçekleşmesi beklenen hayal, 12 saatte gerçek olmuş, Türklerin tarihinde bir milat dönülmüştü.

Onlar zafer sofrasına oturduklarında Ankara top sesleriyle inliyordu.

Sonra Neler Oldu?

30 Ekim 1923: Bayraklarla donatılmış Beyoğlu.

Sokakta:

İstanbul'da top atışları gece 03.00'te başladı. Uyanan İstanbullular bunu müttefik savaş gemilerinin hücumu sanarak panik halinde sokağa fırladılar. İşin aslı ancak sabah Vali Haydar Bey'in vilayetten yaptığı konuşmadan ve gazetelerden anlaşıldı. Yurt çapında daireler ve okullar tatil edildi. Halk sokaklara dö-

küldü. Ev ve dükkânlara bayrak asıldı. Fener alayları düzenlendi. Cumhuriyet'ten herkes "ayrı bir şey" anlıyordu ama yine herkes, bunun "iyi bir şey" olacağını umuyordu.

Basında:

İstanbul ve Ankara basını Cumhuriyet'i farklı başlıklarla duyurdu.

Ankara basınında coşku, İstanbul basınında ise kuşku vardı.

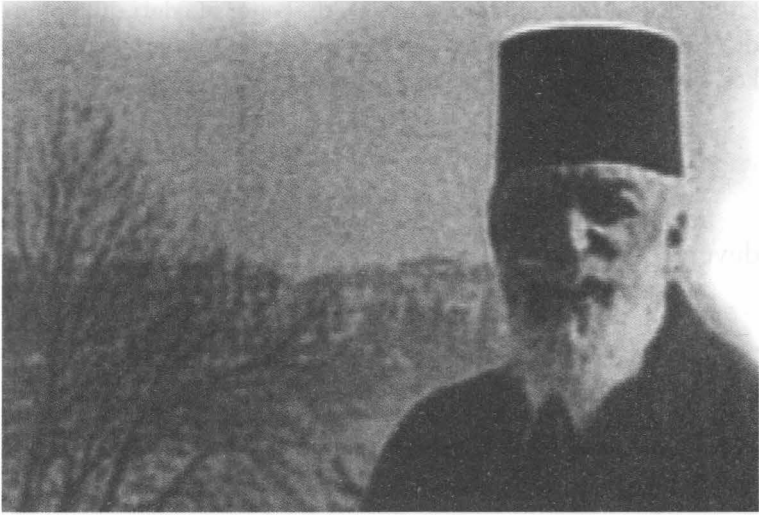
Velid Ebüzziya, muhalif *Tevhid-i Efkâr*'daki başyazısında, "Şimdiye kadar herkesten gizli tutulmuş olan Cumhuriyet'i bu kadar süratle kabul etmekte ne isabet, ne de dirayet vardır," diyordu.

Ebüzziya ertesi gün de bu önemli kararda üçte iki çoğunluk aranması gerektiğini yazıyor, "Devletin adını taktınız, işleri de düzeltebilecek misiniz?" diye soruyordu.

Tanin'de Hüseyin Cahit ise, "Kabine kurup düşürme hakkı padişaha bile verilmemişken şimdi reisicumhura veriliyor," diye yakınıyordu.

Tevhid-i Efkâr gazetesi başyazarı Velid Ebüzziya (solda) ile *Tanin* gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit.

Halife Abdülmecid.

Sarayda:

Halife Abdülmecid Efendi, 31 Ekim'de Mustafa Kemal Paşa'ya kısa ve soğuk bir kutlama mesajı gönderdi:

"Bu kere teceddüd eden şekl-i hükümetin mülk ve millet hakkında hayırlı olmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ve temenni eylerim," dedi.

Telgrafın altında halifenin dedesinin hükümdarlığını hatırlatan "Abdülmecid bin Abdülaziz Han" imzası vardı.

Mustafa Kemal Paşa telgrafi yanıtlarken bu sıfatı kullanmadı.

"Halife-i Müslümin Abdülmecid Hazretleri"ne geçtiği teşekkür telgrafi da aynı kısalıkta ve soğukluktaydı:

"Türkiye Cumhuriyeti hakkındaki hayırhane temenniyat-ı Hilafetpenahilerine takdim-i teşekkür ederim."

Bu mesajın altında ise "Türkiye Cumhuriyeti Reisicumhuru Mustafa Kemal" imzası vardı.

Refet Paşa, Kâzım Karabekir, Rauf Bey.

Muhalefette:

Muhalipler, Milli Mücadele boyunca birlikte oldukları Kemal Paşa'yla Cumhuriyet ilanında ayrıldılar.

Ali Fuat Paşa o gece atılan toplara mana veremeyip haberi ertesi gün gazetelerden alanlardandı.

Kâzım Paşa, hem mebus hem ordu komutanı olmasına rağmen Cumhuriyet'i Trabzon'da bir müfreze komutanından öğrendi. Hatıralarında şöyle yazacaktı:

"Mustafa Kemal Paşa'nın yeni topladığı muhitle tam diktatörlüğe gittiği haberleri geliyordu. Milli hâkimiyet yerine şahsi hükümranlık kurulmuştu. İstiklalimizi kurtaranlar hürriyetimizi boğacak mıydı?"

Asıl tepki, muhalefetin lideri Rauf Bey'den geldi.

Böylesine önemli bir oturum için meclise çağrılmamasına içerlemişti. Verdiği demeçte, "Cumhuriyet'in, sorumlu olmayan zevat tarafından tertip edilen bir emrivaki halinde gerçekleştiğini," söyledi.

Bu sözlerle muhalefet bayrağını açmış oluyordu.

O bayrak altında bir yıl sonra Cumhuriyet'in ilk muhalefet partisini kuracak ve Türkiye'de "milat"tan sonra, "miras" kavgası başlayacaktı.

Kaynakça

- Adivar, Halide Edip, *Türkün Ateşle İmtihanı*, 8. baskı, Atlas Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1985.
- Akşin, Sina, *Şeriatçı Bir Ayaklanma-31 Mart Olayı*, 3. baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994.
- , *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983.
- , *Jöntürkler ve İttihat Terakki*, 2. baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001.
- , *Mustafa Kemal'in İktidar Yolu, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1983.
- Akşit, İlhan (der.), *Mustafa Kemal Atatürk*, Akşit Kültür Turizm Ltd. Şti. Yayınları, İstanbul, 1998.
- Alpkaya, Faruk, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Arar, İsmail, *Atatürk'ün Halkçılık Programı*, Baha Matbaası, İstanbul, 1963.
- Arıburnu, Kemal, *Atatürk*, Yeni Matbaa, Ankara, 1953.
- Arısoy M. S., *M. K. Atatürk'ün Söylev'de Yazdıkları*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1982.
- Armstrong, H. C., Bozkurt, çev. Gül Çağlı Güven, Arba Yayınları, İstanbul, 1996.
- Aşkun, Vehbi Cem, *Sivas Kongresi*, 2. baskı, İnkılap ve Aka Kitabevleri Yayını, İstanbul, 1963.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 4. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.
- , *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri der.*: Nimet Aslan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964.
- , *Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, 1923.
- , *Nutuk*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1959.
- Atay, Falih Rıfkı, *Atatürk'ün Bona Anlattıkları*, Bateş Yayınları, İstanbul, 1998.
- , *Atatürk'ün Hatıraları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1965.
- , *Çankaya*, Yeni Gün Haber Ajansı, İstanbul, 1999.
- Ateş, Nevin Yurdsever, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam: Mustafa Kemal 1881-1919*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.
- Banoğlu, Ahmet Niyazi (haz.), *Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.
- Bayar, Celal, *Atatürk'ten Hatıralar*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
- Baykal, Bekir Sıtkı, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Atatürk Hayatı ve Eseri, (Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar)* Güven Basımevi, Ankara, 1963.

Berber, E., *Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal ve Vahdettin*, Ayraç Yayınları, Ankara, 1998.

Birinci, Necat, *Ruşen Eşref Ünaydın*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

Borak, Sadi, *Atatürk ve Edebiyat*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972.

— (der.), *Atatürk'ün Özel Mektupları*, 4. baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.

— (der.), *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul, 1966.

Bozdağ, İsmet (haz.) *Atatürk-Kâzım Karabekir Çekişmeleri: Paşaların Kavgası*, Emre Yayınları, İstanbul, 1991.

Bozok, S., C. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında (Baba-Oğul Bozok'lardan Anılar)*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1985.

Cebesoy, Ali Fuat, *Atatürk'ün Not Defterleri*.

—, *Devletimizi Kuranlar*.

—, *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953.

—, *Sınıf Arkadaşım Atatürk: Okul ve Genç Subaylık Hatıraları*, 2. baskı, İnkılap ve Aka Kitabevleri Yayını, İstanbul, 1981.

—, *Siyasi Hatıralar*, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1953.

Çam, Yusuf, *Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askeri Okullar: Rüştiye-İdadi-Harbiye (1892-1902)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara, 1991.

Çoker, Fahri, İhsan Güreş, Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

Demirel, Ahmet, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Devletimizi Kuranlar: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, 65. Yıl / Hazırlayan: Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzeleri, TBMM, Ankara, 1985.

Doğan, Avni, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, Dünya Yayınları, İstanbul, 1964.

Egeli, Münir Hayri, *Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar*, Ahmet Halit Yaşıroğlu Kitapçılık, İstanbul, 1954.

Erkin, Behiç, *Atatürk'ün Selanik'teki Askerlik Hayatına Ait Hatıralar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1956.

Eroğlu, Hamza, *Atatürk ve Cumhuriyet*, Atatürk Dil Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Esatlı, M. Ragıp, *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi ve Yakup Cemil Neden Öldürüldü?*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1975.

Evren, Burçak, *20'li Yılların Bozkır Kasabası Ankara*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998.

Eyice, Semavi, *Atatürk'ün Doğduğu Yıllarda Selanik*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981.

Feroz, Ahmad, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Fotoğraflarla Atatürk, *Doğumundan Cumhuriyet'in İlanına Kadar*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1964.

Gençosman, K. Zeki, *Devlet Kuran Meclis, Hürriyet Yayınları*, İstanbul, 1981.

Goloğlu, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti 1923*, Başnur Matbaası, Ankara, 1971.

—, *Üçüncü Meşrutiyet*, Başnur Matbaası, Ankara, 1970.

—, *Milli Mücadele Tarihi; Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, Goloğlu Yayınları, Ankara, 1982.

Hanioğlu, M. Ş., *Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1982.

Iacovella, Angelo, *Gönye ve Hilal: İttihat Terakki ve Masonluk*, çev. Tülin Altınoğlu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1998.

İlgar İhsan, *Asım Gündüz Hatıralarım*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973.

İğdemir, Uluğ, *Atatürk'ün Yaşamı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.

—, *Sivas Kongresi Tutanakları*, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.

İnan, Afet Ayşe, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 2. baskı, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1968.

—, *Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, Altınok Matbaası, Ankara, 1969.

—, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1991.

İnan, Ali Mithat, *Atatürk'ün Not Defterleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996.

İnan, Arı (der.), *Düşünceleri ile Atatürk*, sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

İnönü, İsmet, *Hatıralar (I. Dünya Harbi)*, Yenigün Haber Ajansı Yayını, İstanbul, 1999.

Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1971.

Kandemir Feridun, *Hatıralar ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay*, Yakın Tarihimiz Yayınları, 1965.

—, *Siyasi Dargınlıklar*, Ekincigil Yayınları, İstanbul, 1955.

Kansu, M. Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, 3. baskı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Karabekir, Kâzım, *İstiklâl Harbimiz*, Mert Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1988.

Karal, Enver Ziya (haz.), "Atatürk ve Cumhuriyetin Duyurulması", *Türk Dili Dergisi*.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968.

Kırzioğlu, E, *Kars'ın Son Kurtuluşu'nun 40. Yıldönümü Dolayısıyla: Milli Mücadelede Kars, Karşı Tanıtma Derneği Yayınları*, İstanbul, 1960.

Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, 2. baskı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, Ankara, 1988.

- Kutay, Cemal (haz.), *Üç Devirde Bir Adam-Fethi Okyar*, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1980.
- Lewis, Bernard, *Kemal Atatürk: Transforming the Image of a Nation*, The Creative Book Company, 1995.
- Lord Kinross, *Atatürk: Bir Millet'in Yeni Doğuşu*, çev. Ayhan Tezel, Sander Kitabevi, İstanbul, 1967.
- Mechin, Benoist, *Mustafa Kemal: Kaplan ve Pars-Yabancı Gözüyle Atatürk*, çev. Zahir Güvemli-M. Rasim Özgen, Yabancı Gözüyle Atatürk Yayınları, İstanbul, 1955.
- Memet Fuat, *Tevfik Fikret: Yaşamı, Sanatçı Kişiliği, Yapıtları*, De Yayınevi, İstanbul, 1979.
- , *Namık Kemal: Yaşamı, Düşünce Dünyası, Sanatçı Kişiliği, Seçme Yapıtları*, YKY İstanbul, 1999.
- Mumcu, Uğur (haz.), *Kâzım Karabekir Anlatıyor*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990.
- Nadi, Yunus, *Ankara'nın İlk Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
- , *Birinci Büyük Millet Meclisi*, Cumhuriyet Gazetesi Yayını, İstanbul, 1998.
- Nur, Rıza, *Hayat ve Hatıratım 1-2-3*, İşaret Yayınları, 1992.
- Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım 2*, Emre Yayınları.
- Ortaylı, İlber, *Atatürk'ün Bulgaristan'daki Yılları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- Önder, Mehmet, *Atatürk'ün Almanya ve Avusturya Gezileri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1993.
- Öz, Baki, "Kurtuluş Savaşı'nda Alevi Bektaşiler", *Cumhuriyet*, 1997.
- Özalp, Kâzım, "Cumhuriyet Nasıl ilan Edildi", *Yakın Tarihimiz*, Cilt 3, İstanbul.
- , Teoman Kâzım, *Atatürk'ten Anılar*, İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özel, Mehmet (haz.), *Cephelerden Kurtuluş Savaşına İmparatorluktan Cumhuriyete*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, 1992.
- (haz.), *Atatürk*, 3. baskı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- Özverim, Melda, *Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü (Bir Dostluğun Öyküsü)*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998.
- Pernot, Maurice, *La Nouvelle Turquie*, Reuve des Deux Mondes.
- Sarı, Ergün (haz.), *Atatürk'le Konuşmalar*, Der Yayınları, İstanbul, 1981.
- Sarıöz, Perihan, *Bir Zamanlar İstanbul*, İdea İletişim Hizmetleri, İstanbul, 1996.
- Saruhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1982-1984.
- Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, Ankara, 1981.
- Sönmez, Cemil, *Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.
- Şimşir, N. Bilal, *Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1971.
- (der.), *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) British Documents on Atatürk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973.

- Tanör, Bülent, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Tansel, Selahattin, *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, Türkiye Vakıflar Bankası Yayınları, Ankara, 1965.
- TBMM Albümü, 1920-1921, TBMM Genel Sekreterliği Yayınları.
- TBMM Zabıt Ceridesi, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu.
- Tepedenlioğlu, N. Nizamettin, *Bilinmeyen Taraflarıyla Atatürk*, Güler Yayınları, İstanbul, 1959.
- , *Hanedan ve Son Sultan*, Yeni İstiklal Yayınları.
- Tevetoğlu, Fethi, Ömer Naci, MEB Yayınları, Ankara, 1992.
- Tezer, Şükrü, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Hürriyetin İlânı: İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar*, Baha Matbaası, İstanbul, 1959.
- , *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952.
- Tuncay, Mete, Eric Jan Zürcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- , *Türkiye'de Sol Akımlar*, BDS Yayınları, İstanbul, 1991.
- Turan, Şerafettin, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünceler, Kitaplar*, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- Tüfekçi, D. Gürbüz (der.), *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar: "Özel İşaretleri, Uyanları ve Düştüğü Notlar ile, Yabancı Dillerdeki Kitaplar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl, *Cumhuriyet Nasıl Kuruldu?*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1955.
- Uluğ, Naşit Hakkı, *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, Milliyet Yayınları, 1973.
- , *Halifeliğin Sonu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1975.
- , *Hemşehrimiz Atatürk*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1972.
- , *Üç Büyük Devrim: Eğitimin Birleştirilmesi, Şapka ve Giyimin Değiştirilmesi, Türk Harflerinin Kabulü*, Ak Yayınları, İstanbul, 1973.
- Unat, Faik Reşit, *Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştigi Devrin Milli Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1964.
- Ülger, Eriş S., *Mustafa Kemal Atatürk*, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *Bir Lise Öğrencisinin Milli Mücadele Anıları*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1971.
- Villalta, J. Blanco, *Atatürk*, çev. William Campbell, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1979.
- Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim, Geçirdiklerim*, 2. baskı, Pera Yayınları, İstanbul, 1997.
- Zürcher, Jan Eric, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, çev. Nüzhet Salihoglu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987.

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Akşam

Anadolu'da Yeni Gün

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

İleri

Tanin

Tercüman-ı Hakikat

Tevhid-i Efkar

Vakit

Vatan

Dergiler

Popüler Tarih

Toplumsal Tarih

Tarih ve Toplum

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Ankara, 1952.

Ansiklopediler

İslam Ansiklopedisi

Osmanlı Ansiklopedisi, Yapı Kredi Yayınları

**Atatürk'ün Hazırlattığı
Türkiye Cumhuriyeti
İlk Anayasa Taslağı**

Cumhuriyet'in Kuruluş Senedi

Bu ek, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş belgesi...

Belgenin öyküsü, 1923 yılının Temmuz ayına kadar uzanıyor.

Lozan Konferansı'nın sonuçlanmasından hemen sonra Mustafa Kemal, Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza (Soyak) Bey'i Çankaya'ya, şimdi müze olan eski köşke çağırdı. Salonda bulunan eşi Latife Hanım ve diğer konuklarını bahçeye davet ettikten sonra Hasan Rıza Bey'le yalnız kalınca, yelek cebinden birkaç küçük kâğıt parçası çıkarıp uzattı:

"Bunları müsvedde halinde temize çekeceksin. Dikkat et, yazılar biraz karışıktır; okuyamadığın veya anlayamadığın bir şey olursa beni çağırır sorarsın. Ama bunları şimdilik yalnız sen ve ben bileceğiz, amirlerine dahi bahsetmeye lüzum yoktur," dedi.

Sonra da Hasan Rıza Bey'e çalışması için kendi masasını gösterip bahçeye, konuklarının yanına gitti. Hasan Rıza Bey, Gazi'nin eşinden bile gizlediği bu notların ne olduğunu ölesiye merak ediyordu. Gazi Paşa'nın hep kullandığı defterinden koparılmış bu yapraklara, çok küçük harflerle yazılmış notlara şöyle bir göz gezdirince her şeyi anladı. O an hissettiklerini, yıllar sonra anılarına şöyle yazacaktı.

"Daha ilk satırlarda büyük bir heyecana kapıldım. Bunlar o zaman mevcut olan 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun (anayasanın) bazı maddelerini tadil mahiyetindeydi ve birinci

maddeye ‘Türkiye devletinin hükümet şekli Cumhuriyet’tir’ cümlesi ilave edilmişti.”

Hasan Rıza Bey’in, temize çekme işi bitince Gazi, yazılanları alıp cebine koydu, kendi notlarını da yırttı attı.

Bu, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk anayasa tasarısının taslağıydı.

O âna dek bir “milli sır” olarak sakladığı “Cumhuriyet”, kayda geçmişti işte...

Bu ilk taslak, önce adliye bakanına gönderilecek, küçük değişikliklerden sonra da ekim ayı başında kurulan bir “Mütehasşıslar Encümeni” (Uzmanlar Kurulu) tarafından incelemeye alınacaktı. Çoğu zaman Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığında istasyon binasının alt katında toplanan bu Encümen’de, mecliste ki Anayasa Komisyonu üyeleri, bakanlar ve Gazi’nin bizzat davet ettiği uzmanlar görev yapıyorlardı. Bunlar arasında Ziya Gökalp’ten, Yunus Nadi’ye, Ahmet Ağaoğlu’ndan, Yusuf Akçura’ya kadar dönemin en etkili isimleri vardı.

Encümen, 21 Ekim 1923 günü son toplantısını yaparak anayasadaki değişikliklerin yer aldığı taslağa son şeklini verdi. Ortaya çıkan metin, Gazi’nin rahat düzeltebilmesi için sayfa, diklemesine ikiye bölünerek basıldı.

28 Ekim’i 29 Ekim’e bağlayan gece Mustafa Kemal, İsmet Paşa ile birlikte bu taslak üzerinde çalıştı. İlerideki sayfalarda göreceğiniz düzeltmeleri, bir ucu mavi, bir ucu kırmızı kalemiyle bizzat yaptı sonra da 29 Ekim sabahının ilk saatlerinde kapağı kapatıp üzerine imzasını attı.

Artık Cumhuriyet ilan edilebilirdi.

Bizim bu belgeyle karşılaşmamıza gelince...

Yükselen Bir Deniz belgeselinin hazırlıkları sırasında Soner Sevgili, Tannur Arat ve Serhat Özkan’dan oluşan araştırma ekibimiz Çankaya Köşkünde Atatürk’ün kütüphanesinde çalışırken, ikiye katlanıp sonradan ciltlenmiş bu taslak dikkatlerini çekti. Belgeselin danışmanı Dr. Faruk Alp kaya, bunun altın değerinde olduğunu fark etti.

Çünkü taslakta Atatürk'ün elyazısıyla yaptığı düzeltmeler vardı.

Bir cumhuriyetin kuruluş senedi anlamı taşıyan bu belgeyi meraklıların ve araştırmacıların dikkatine sunuyoruz.

CAN DÜNDAR

تشکیلان اساسیه قانونی

بروژنه سالانه در

۱۳۳۹
۱۳۴۲

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

Taslak halindedir.

Gazi M. K.

1339-1342

تشکيلات اساسيه قانونی

پروژه در

مواد اساسيه

نورنگه ده قندک شادمان
محمد دین

ماده ۱ - تورکیا جمهوریت اصولیه اداره اولتوره
بر خلق دولتیدر.. تورکیا دولتی عیزی قبول اینج ر
کدر ..

ماده ۲ - تورکیا جمهوریتک دینی، دین اسلامدر.
رسمی لسانی تور کیدر .

ماده ۳ - تورکیا جمهوریتک مقر اداومسی آخیره
شهریدر .

ماده ۴ - تورکیا ده حاکمیت بلائید و شرط ملکتکدر .

ماده ۵ - تورکیا جمهوریتکده اصل بقدر و شرع
صلاحیتی ملکتک بکنده و حقیقی مثل اولان بویک ملت
عظیمه کمال و شکر کراجر .

ماده ۶ - ملت افرادی قانون عئیده مساویدر.
هر درلو زمره . صنف ، ماله و فرد امتیازی بوقدر
و کتو عدر .

ماده ۷ - وجدان ، فکر ، فکر ، کلام ، اجماع
و حرکت سربیتی هر فردک حقوق اساسی سندنیدر .
ماده ۸ - هیچ بر کیمب مقنن اولدیی دین
و مذهبدن دولتی مؤاخذه ایدیلرمن. دینی اینلرک اعراسی
آشیش خلق و آداب همومینی اخلال اینجه ملکتک شرطیه
سربستدر .

ماده ۹ - مطبوعات قانون دارمسنه سربستدر .
قبل الطبع تفتیش و معاینه تابع ملوئیهلر . فقط
احاده صرفیه اعلان ابدین برلده احکام مخصوصیه
تابیدر .

ماده ۱۰ - قوانین و نظامات مخصوصه
حمایت اینک شرطیه هر نوع جعیتر تشکیل
و اجتماعلر عئیدی سربستدر . تورکیا دولتک تمامیت
ملکتی و وحدت ملیه سی اخلال ، ششکل و معایت
حکومتی تغییر و تشکیلات اساسیه قانونی احکامی خلانده
حرکت اینک مقصدلریدن برینه خادم و اخلاق و آداب

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Taslaktır

Temel Maddeler

Türkiye devletinin
yönetim biçimi
Cumhuriyet'tir.

Madde 1 – Türkiye “Cumhuriyet düzeniyle yönetilen” bir halk devletidir. Türkiye devleti bölünmez bir bütündür.

Madde 2 – Türkiye Cumhuriyeti'nin dini İslam'dır. Resmî dili Türkçedir.

Madde 3 – Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara şehridir.

Madde 4 – Türkiye'de egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.

Madde 5 – Türkiye Cumhuriyeti'nde yürütme erki ve yasama yetkisi milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirginleşir ve toplanır.

Madde 6 – Milletin bireyleri yasa önünde eşittir. Her türlü zümre, sınıf, aile ve kişi ayrıcalığı yoktur ve yasaktır.

Madde 7 – Vicdan, fikir, yazı, söz, toplantı ve hareket özgürlüğü her bireyin temel haklarındanır.

Madde 8 – Hiçbir kimse mensup olduğu din ve mezhepten dolayı kınanamaz. Dinî ayinlerin yapılması –halkın huzur ve güvenliği ile genel ahlakı bozmamak şartıyla– serbesttir.

Madde 9 – Basın yasa çerçevesinde serbesttir. Basından önce denetlenemez, gözetim altında tutulamaz. Fakat sıkıyönetim ilan edilen yerlerde özel hükümlere bağlıdır.

Madde 10 – İlgili yasa ve düzenlemelere uymak şartıyla her türlü derneğin kurulması ve toplantıların yapılması serbesttir. Türkiye devletinin ülke bütünlüğünü ve millî birliğini bozmak, yönetim biçimini ve niteliğini değiştirmek ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hükümlerine aykırı hareket etmek amaçlarından birine hizmet eden veya genel ahlak ve adaba aykırı demek-

عمومیه به منافع جمعیتر تشکیل ممنوع اولدی کی حق جمعیترده ممنوعدر .

— ماده ۱۱ — تورکیاده هر کس مسکن و منزلی نمرضدن مصوندر . قانونک تعیین ایندیکی احوالدن ماعدا برسیله حکومت طرفندن جبراً مسکن و منزله کیریلمز .

— ماده ۱۲ — تورکیاده احوال فوق الساعده مستثا اولق اوزره تورکیالیلر ایچون سیروسفیر بریستند .

— ماده ۱۳ — اشرافدیس بریستند . قانون داتره سنیده مرتورکیالی عمومی و خصوصی تدریسه ماذوندلر .

— ماده ۱۴ — مکبیر و بالموم عرفان مؤثری دولتک تحت نظارت و مراقبندیدر . تورکیالیرک تعلیم و تربیسی برسیاق اتحاد و انتظام اوزره اولق مجبوریدر .

— ماده ۱۵ — تورکیالیلر نظام و قانون داتره سنیده تجارت و صناعت و فلاحه ایچون هر نوع شرکتلر تشکیلک ماذوندلر .

تورکیا مجزیه نبدنک مقرر عمومیهسی

— ماده ۱۶ — تورکیادولتی تابعینده بولان افرادک جلهسی بلااستقا تورک صفتی طائیرلر . تورک صفتی قانوناً معین اولان احواله کوره استحصال و اضاعه ایدیلر .

— ماده ۱۷ — تورکیرک جان ، عرض و مللری محترم و نمرضدن مصون و دولتک قوای عمومیه سنک تحت ضابطه دور .

— ماده ۱۸ — تورکیرک حریت شخصیه لری هر دوله نمرضدن مصوندر . هیچ بر کیمسه نونک تعیین ایندیکی سبب و صورتدن ماعدا بر بهانه ایله توقیف و مجازات اولوملاز .

— ماده ۱۹ — منافع عمومیه ایچون لزومی ثابت اولادقیقه و قانون موجبجه دکر بهلمی یشین در بلادکی کیمسه نک نمرضنده بولان مال آلنلاز .

— ماده ۲۰ — تورکیرکدن بر و یا بر قاج کشیک کرک شخصیه و کرک عمومیه مطلق قوانین و نظاماته مخالف کوردکلری احوالدن دولایی مرجع مراجعت اتمک

lerin kurulması yasak olduğu gibi gizli dernekler de yasaktır.

Madde 11 – Türkiye’de herkesin konutu dokunulmazdır. Yasanın belirlediği hallerden başka bir sebeple hükümet tarafından zorla konuta girilemez.

Madde 12 – Türkiye’de olağanüstü haller dışında Türkiyeliler için seyahat serbesttir.

Madde 13 – Eğitim işi serbesttir. Kanun çerçevesinde her Türkiyelinin genel ve özel eğitimine izin verilmiştir.

Madde 14 – Okullar ve bütün eğitim öğretim kurumları devletin denetim ve gözetimi altındadır. Türkiyelilerin eğitim öğretimi birlik ve düzen içinde olmak zorundadır.

Madde 15 – Türkiyeliler yasa ve düzen çerçevesi içinde ticaret, sanayi ve tarım için her türlü şirketi kurabilirler.

Türkiye Cumhuriyeti Uyruklarının Genel Hakları

Madde 16 – Türkiye devleti uyruğunda bulunan bireylerin hepsi istisnasız Türk sıfatını taşır. Türk sıfatı yasaca belirlenmiş koşullara göre kazanılır ve kaybedilir.

Madde 17 – Türklerin can, ırz ve malları saygıdeğer, dokunulmaz ve devletin bütün güçlerinin koruması altındadır.

Madde 18 – Türklerin kişisel özgürlükleri her türlü saldırıdan korunmuştur. Hiçbir kimse yasanın belirlediği sebep ve yol dışında bir bahane ile tutuklanamaz, cezalandırılmaz.

Madde 19 – Kamu yararı için gerekliliği saptanmadıkça ve yasa uyarınca değerin karşılığı peşin verilmedikçe kimsenin kullanımında bulunan mal alınamaz.

Madde 20 – Türklerden bir veya birkaç kişinin gerek kendilerine gerek kamuya ilişkin olarak yasalara ve düzenlemelere aykırı gördükleri hallerden dolayı

و ملت مجلس مدعی مسئوله امضای هر محال و بر مکه
و مأمورینک افاضلین شکایت اینک حق و صلاحیتاری
وارد .

— ماده ۲۱ — هر توروک مأمور اولوق صلاحیتین حازدر .
یا لکز تورکجه بی بیلمک و مأمورینک استاز لایق بیکی لایق
و اهلیتی حازر اولوق شرطدر .

— ماده ۲۲ — کیمه قانوناً منسوب اوله بی عکمه دن
باشقه دیگر بر عکمه به کیمه اجبار اولته ماز .

— ماده ۲۳ — مصادره ، آفتار به و جریه ممنوعدر .
فقط احوال فوق الماده نهمین اولته حق تکالیف بوندن
مستادر .

— ماده ۲۴ — بر قانونه مقتدا اولانجه هر هانکی بر نام
ایله کیمه دن ورکو آله ماز . و اعانه اجبار اولوته ماز .

— ماده ۲۵ — اشکنج و سایر هر عاقلیت ممنوعدر .

— ماده ۲۶ — قانونه تصریح اولتان شرایط خارجده
کیمه انتخاب حقندن محروم ایدیلدن .

— ماده ۲۷ — پوسته خانه لره . بودوع اوراق و مکوبلر
مستطرق و یا عکمه قراری اولایجه آجیلای .

تورکیا بر برونک ملت مجلس

— ماده ۲۸ — تورکیا بر برونک ملت مجلس قانون دأره .
مسئله دوه ورون ، دوه ووه خلق طرفدن منتخب
مبعوثلردن مرکدر .

— ماده ۲۹ — بر برونک ملت مجلسک انتخابی دوت
سنه دهر کر کجا جرا اولور . انتخاب اولتان اعضا تک اعتدالی
مدتی دوت سنه دن عبارت اولوب تکرار انتخاب اولوق
جائزدر . بر برونک ملت مجلسی اعضا تک هر بری . میوئی
اوله بی هأره انتخابیه تک آیریمه وکیل اولایوب میوئی تک
وکیلدر .

— ماده ۳۰ — بر برونک ملت مجلسک هیئت عمومی
تشرین ثانی ابتدا سنه دعوتنر اجتماع ایدر . مدت اجتماع
دوت آیدر . بر مدتی مجلس قرار یله آلی آه ایلاخی
جائزدر . احوال فوق الماده رئیس جمهورک دعوتیه
مجلس فوق الماده اوله رق اجتماع ایدر . بواجتماع مدتی
ایکی آبی تجاوز ایدمن .

ilgisine başvurmayla ve Millet Meclisi'ne davacı sıfatıyla imzalı dilekçe vermeye ve memurların eylemlerinden şikâyet etmeye hak ve yetkileri vardır.

Madde 21 – Her Türk memur olma yeterliğini taşır. Yalnız Türkçeyi bilmek ve memuriyetin gerektirdiği yetenek ve beceriyi taşımak şarttır.

Madde 22 – Kimse yasal olarak bağı olduğu mahkemenen başka bir mahkemeye gitmeye zorlanamaz.

Madde 23 – Zorallm, angarya ve cereme yasaktır. Fakat olağanüstü hallerde belirlenecek yükümlölükler bunun dışındadır.

Madde 24 – Bir yasaya dayanmadıkça herhangi bir ad altında kimseden vergi alınamaz. Kimse bağışa zorlanamaz.

Madde 25 – İşkence ve benzeri her türlü eziyet yasaktır.

Madde 26 – Yasada açıklanan şartlar dışında kimse seçme seçilme hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde 27 – Postanelere verilmiş evrak ve mektuplar sorgu yargıcı veya mahkeme kararı olmadıkça açılmaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Madde 28 – Türkiye Büyük Millet Meclisi yasa çerçevesinde doğrudan doğruya halk tarafından seçilmiş milletvekillerinden oluşur.

Madde 29 – Büyük Millet Meclisi'nin seçimi dört yılda bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi dört seneye sınırlı olup yeniden seçilebilirler. Büyük Millet Meclisi üyelerinden her biri yalnızca kendi seçim bölgesinin vekili değil, bütün milletin vekilidir.

Madde 30 – Büyük Millet Meclisi'nin Genel Kurulu kasım ayı başında çağrılmadan toplanır. Toplanma süresi dört aydır. Bu süre meclis kararıyla altı aya çıkarılabilir. Olağanüstü hallerde cumhurbaşkanının çağrısıyla meclis olağanüstü toplanır. Bu toplanmanın süresi iki ayı geçemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yetkileri

Madde 31 – Türkiye Büyük Millet Meclisi bütün güç ve yetkilerin biricik kaynağıdır.

Madde 32 –

1 – Bütün yasaların konması, değiştirilmesi, yorumlanması, kaldırılması.

2 – Savaş ilanı.

3 – Barış yapılması, sözleşmeler

4 – Devletlerle antlaşmalar yapılması.

5 – Genel Bütçe Yasası'nın incelenip onaylanması.

6 – Para basılması.

7 – Başbakan ile bakanların görevlendirilmelerinin onaylanması ve sorumluluklarının denetlenmesi.

8 – Mali yükümlülükleri içeren sözleşme ve izinlerin onaylanması ve feshi.

9 – Ordu ve donanma başkomutanlığı.

X 10 – Genel ve özel af ilanı ve yasal olarak verilmiş cezaların indirilmesi, ertelenmesi

11 – Bakanlar Kurulu'na yön gösterme.

12 – Bakanlar Kurulu'nun veya üyelerinden birinin düşürülmesi.

13 – Kendisinin feshi veya yukarıda otuzuncu maddede sözü edildiği gibi toplanma süresinin uzatılması.

14 – Yargılama sonucu kesinleşmiş idam hükümlerinin infazı.

15 – Yasal olarak geçerliliği kalmayan yasaklanmış hakların geri verilmesi gibi temel haklar Büyük Millet Meclisi'ne aittir.

Türkiye Cumhurbaşkanlığı

Madde 33 – Türkiye cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından ve kendi üyeleri arasından beş yıl süreyle seçilir. Tekrar seçilmek mümkündür.

Madde 34 – Türkiye cumhurbaşkanı devletin ⁱⁿ ve

görevlendirilmeleri in
Bakanların onay aması ve denet emesi
görevlerinin
ve savaş zamanında bu görevi doğrudan doğruya (?) zamanında başkomutan seçimi

رئيسه . بناء عليه ترك كل منك من جيلك وحيث
وكذلك ليس طيبه . بصفته لزوم كوردنجه جابه
وحيث وكلمه راجعت ايدر .

ماده ۳۵- شور کابینه جمهوری مجلسی بنابر مجلس نامه قانونی، مشاوران و اعلان و هیئت و کابینه انتخاب و هیئت و کابینه مقرر ارای تصدیق و سفرای اجنبیه بی قبول و قانون محصوره توقفاً در عکس و معاصم توجیه، نشان اعطا و احکام قانونی که اجراء نظارت و مرعفی تأمین است که صلاحیت در حاد در .

ماده ۳۶ - - تورکیا رئیس جمهورى جلال
چغان رقاوتى امضا وتشر و اعلان ایچمن اول قروم
کوردی قیدوره و رای طرفه اسباب و جسیه
برای ترکیه ودا چنگل نظریه عرض ایاک صلاحیتی
حائزده یوزده جلد ثلثان اکثریته اتخاذ قرار
ایلدیورقاز قیطدره فقط رئیس جمهور رقاوتی ورجه
مشروع مدتن قیدورده مجلسا ماده ایچین صوره
آراق آتی امضا و اسنادره مجبورده

— ماده ۳۷ — بویوک ملت مجلسیت آچیلدیقون
رئیس جمهور خرقیدن سنه جاریه ظرفیتده وریک داخلی
و خارجی وضعیت و کله جک سنه ده اغتیبیه لزوم کوربان
تدبیرلر و تشکیله عاید بر نطق اقتاسی ایراد اوئور.

ماده ۳۸ - جمهوریت ریاستی مقامی انحلال
ایندکده برت یز دیکری انتخاب ایدایچه قدر
(تورکیا بولون ملت مجلسی رئیس) نیایه و تلفه ریاستی
ایا ایدر ، بر قدرده مجلسی مستندیکه بر وقت نظرده
رئیس جمهور انتخاب اولده . مجلسی حاکم القاعده دهل
ایسه بر حال و بلا دعوت اجتماع ایدر . امر انتخابی
اجرا ایدر .

نورگیا بوریك ملت مجلسی دیوان ریاستی

مادہ ۳۴۔۔۔ تو کیا بوبوک ملت جلی، بجاک
مذا کرتی و باقوم معا لائی بدور اجمک اور در برسنه
مدله بر رئیس له ایکی زیس و کی ور هت ادارہ
انتخاب اندر .

~~hükümet~~in başıdır. Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Bakanlar Kurulu'nun doğal başkanıdır. Bu sıfatla gerek gördükçe meclise ve Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder.

Madde 35 – Türkiye cumhurbaşkanı meclisi temsilen meclis adına yasaları imzalayıp yayımlama, Bakanlar Kurulu başkanını seçme, Bakanlar Kurulu kararlarını onaylama, yabancı elçileri kabul etme, ilgili yasa uyarınca askerî rütbe ve makam verme, nişan verme ve yasa hükümlerinin uygulanmasını gözeterek yürürlüklerini sağlama yetkilerine sahiptir.

Madde 36 – Türkiye cumhurbaşkanı meclisten çıkan bir yasayı imzalayıp yayımlamadan önce gerek gördüğü takdirde ve bir ay içinde gerekçeleriyle beraber bir kere daha meclisin görüşüne sunmak yetkisine sahiptir. Bu takdirde meclis üçte iki çoğunlukla karar verir ve bu karar kesindir. Fakat cumhurbaşkanı bir yasayı açıkladığı gibi söz konusu süre içinde meclise geri göndermezse artık onu imzalayıp çıkarmak zorundadır.

Madde 37 – Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı gün cumhurbaşkanı devletin o yıl içindeki iç ve dış durumu ve gelecek yıl için alınmasına gerek görülen önlemler ile girişimler konusunda bir açık konuşması yapar.

Madde 38 – Cumhurbaşkanlığı makamı boşaldığında yerine bir başkası seçilinceye kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı vekâleten başkanlık görevini yerine getirir. Bu durumda meclis toplanmış ise bir hafta içinde cumhurbaşkanı seçilir. Meclis toplantı halinde değilse derhal ve çağrılmadan toplanır. Seçim işlemini yerine getirir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı

Madde 39 – Türkiye Büyük Millet Meclisi, meclisin görüşmelerini ve bütün işlemlerini yürütmek üzere bir yıl süreyle bir başkan ile iki başkan vekili ve bir idare heyeti seçer.

- ماده ۴۰ — رئیس جمهور جلسه ریاست انجمنی
مجلسه بیرونک ملت مجلسی رئیس ، او دخی ریاست انجمنی
مجلسه بر عهده ریاست انجمنی رئیس وکیل ریاست انجمن .
— ماده ۴۱ — مجلس گندی کنترتی فتح ایده رک
بنی اختیارات قرار ویریدی خانه هیئت جدیدك ایتان
اجتماعی . ر اجتماع فوق العاده حکمده اولوب درتسندن
عبارت اولان مدت تجلیسی تشرین ثانی انجمنسندن
باشلاز .
— ماده ۴۲ — مجلس اعضای مجلسك آجیلدی کون
روجه آن بین ایدرل :

- ماده ۴۳ — بیرونک ملت مجلسك آجیلی و مدال
کراته ایتان ایدلی ایچون اعضای مرتبستک نصقندن
بر فقههستک حاضر بولشی شرطدر .
— ماده ۴۴ — بیرونک ملت مجلسی اعضای دای و مدال
له بیاندن مختار اولوب بولردن هیچ بیری کرک ویریدی
وایلدن وکرک مجلسك مذاکراتی انجمنده بیان ایتدی
مطلعه دن دولای بر وجه ایله لهام وؤ اخذ اولته ماز .
شو قدوک انای مطالعه بر شخص معین عالیده
استعمال ایلدی سب وئتمدن قانون دائر مته مشمول
اولور . وروه مجلسك نظامنامه داخلی خلایفده
حرکت ایدر ایست نظامنامه مذکور حکمنجه معمله
اولور .
— ماده ۴۵ — ملت مجلسی اعضاسندن هریری رأی
ایقت ویرز وهر بیری مذاکره ایدیلن بر مادهك رد
وقوله دائر دای ویرکدن استکاف ایتان صلاحیتی
حازدر .
— ماده ۴۶ — ثلثان اکثریتله مشروط اولان خصو
صات مستل اولوق اوزره دیگر کاف مذاکرات اکثریت
معلقه ایل قرار کید اولور . تساوی کرب وخرعنده
وئسک رأی ایکی عد اولور .

Madde 40 – Cumhurbaşkanı meclise başkanlık etmediğinde Büyük Millet Meclisi başkanı, o da başkanlık etmediğinde birinci veya ikinci başkan vekili başkanlık eder.

Madde 41 – Meclis kendi kendini feshederek yeni seçime karar verdiğinde yeni kurulun ilk toplantısı bir olağanüstü toplantı hükmünde olup dört sene-lik temsil süresi kasım ayı başından başlar.

Madde 42 – Meclis üyeleri meclisin açıldığı gün aşağıdaki gibi yemin ederler:

Madde 43 – Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve görüşmelere başlanması için toplam üye sayısının yarısından bir fazlasının hazır bulunması şarttır.

Madde 44 – Büyük Millet Meclisi üyeleri oy ve görüş bildirmekte özerk olup bunlardan hiçbiri gerek verdiği oylardan gerek meclisin görüşmeleri sırasında bildirdiği görüşlerden dolayı bir biçimde suçlanamaz ve kınanamaz. Yalnız görüş bildirirken belirli bir kişinin aleyhinde kullandığı küfür ve hakarettten yasa çerçevesinde sorumlu olur. Bir de meclisin içtüzüğüne aykırı davranırsa söz konusu tüzük hükmünce işlem yapılır.

Madde 45 – Millet Meclisi üyelerinden her biri oyunu bizzat verir ve her biri görüşülen bir maddenin red ve kabulüne ilişkin oy vermek konusunda çekimser kalma yetkisine sahiptir.

Madde 46 – Üçte iki çoğunluğa bağlı olan konular dışarıda kalmak üzere diğer bütün görüşmeler salt çoğunluk ile karara bağlanır. Oy ve güç eşitliği durumunda başkanın oyu iki sayılır.

— ماده ۴۷ — ملت مجلسك مذاكره‌ای علنیه در فقط بشی میبویك ذره جكي تقرير و یاخود رئیس جمهور و یا هیئت و كیله رئیس طرفندن وقوه‌یه حق تكلیف اوزرته خنی، مفاكرده یله ییلیر . خنی مفاكره امراسنه اکثریت مطلق ايله قرار ویریلیر .

— ماده ۴۸ — رأیله ، یا ال قاهره حق كی اشارت مخصوصه و یاخود رأی خنی و یا تمین اساسی ايله اولور . رأی خنی اصولك اجزاسی اعضای موجوده لك اکثریت آراسیه قرار ویرلكه متوقدر . تمین اساسی ايله رأی ویرلك ایچون ایسه قانونك تمین ابتدیی احواله و یاخود الهی میوت طرفندن اضافی بر تقرير ویرلك و آندن صوكره كذلك اعضای موجوده لك اکثریت آراسیه قرار كیر اولق شرطیر .

— ماده ۴۹ — هیچ برمیوت ، اجتماع زمانك دوا می اتاننده مجلسك قراری اولاد قییه جتیه و جنایت ماده سندن دولای نقیب و یاخود توقیف اوله ماز . مكره جرم مشهور حائمه دروست ایدلش اوله .

— ماده ۵۰ — بویوك ملت مجلسی اعضاسندن هر هانكی بری سرقت ، دولاد بریمیلق ، ساخته كارلق كی جرائم اخلاقیه دن و یاخود هر هانكی بر جانیندن دولای محكوم اولورسه مجلس اعضائی ساقط اولور .

— ماده ۵۱ — بویوك ملت مجلسی اعضاسندن برینك خیانت و تشكیلات اسابه قانونی قض و الفاء تصدی تهنكندن بری ايله مهم اولدینه لكز مجلس اعضاسك نشان اکثریت ايله قرار ویریلیر .

— ماده ۵۲ — ایكی آی بلاماً ذویت مجلس مفاكراته اشتراك ایچان هر هانكی اعضا ، مجلس اعضائی مفتی قائب ایلیر .

— ماده ۵۳ — رئیس جمهور و بویوك ملت مجلسی اعضای ايله هیئت و كیله اعضاسندن هر بری عهداً قانون تنظیم و یاخود قانونلردن برینك تبدیلی تكلیفه صلاحیتداردور .

— ماده ۵۴ — بر قانون لایحه سی بویوك ملت مجلسنده ماده ، ماده او قونوب و هر بدیت رأی ویریلوب اکثریت

Madde 47 – Millet Meclisi'nin görüşmeleri açıktır. Fakat beş milletvekilinin vereceği önerge ya da cumhurbaşkanı veya Bakanlar Kurulu başkanından gelecek teklif üzerine gizli görüşme de yapabilir. Gizli görüşme yapılmasına salt çoğunlukla karar verilir.

Madde 48 – Oylar ya el kaldırmak gibi özel işaretle ya da gizli oy veya ad okuma yoluyla verilir. Gizli oy yönteminin uygulanması mevcut üyelerin oy çokluğuyla karar verilmesine bağlıdır. Ad okunarak oy verilmesi içinse yasanın belirlediği hallerde ya da elli milletvekili tarafından imzalı bir önerge verilmesiyle ve ondan sonra yine mevcut üyelerin oy çokluğuyla karara bağlanması şarttır.

Madde 49 – Hiçbir milletvekili, toplantı zamanı boyunca meclisin kararı olmadıkça adi ve ağır suç maddesinden dolayı kovuşturulamaz ya da tutuklanamaz. Ancak suçüstü halinde yakalanmak bunun dışındadır.

Madde 50 – Büyük Millet Meclisi üyelerinden herhangi birisi hırsızlık, dolandırıcılık, sahtekârlık gibi ahlak suçlarından ya da herhangi bir ağır suçtan dolayı mahkûm olursa meclis üyeliği düşer.

Madde 51 – Büyük Millet Meclisi üyelerinden birisinin hıyanet ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu bozmaya ve kaldırmaya yeltenme suçlarından biri ile suçlanabilmesine yalnız meclis üyelerinin üçte iki çoğunluğu ile karar verilir.

Madde 52 – İki ay izinsiz olarak meclis görüşmelerine katılmayan herhangi bir üye, meclis üyeliği sıfatını kaybeder.

Madde 53 – Cumhurbaşkanı ve Büyük Millet Meclisi üyeleri ile Bakanlar Kurulu üyelerinden her birinin yeni yasal düzenleme yapılmasını ya da yasalardan birinin değiştirilmesini önerme yetkisi vardır.

Madde 54 – Bir yasa önerisi Büyük Millet Meclisi'nde madde madde okunup her bendine oy verilerek salt çoğunlukla karara bağlanmadıkça ve karardan sonra bütünü için de yeniden çoğunlukla karar çıkmadıkça kabul edilmiş sayılamaz.

آرا ايله قرار وړلديکي وبيدالقرار هیئت مجموعه سی ایچون
دخی تکرار اکثریتله قرار حاصل اولمادقیه قبول
ایشل عد اولته ماز .

— ماده ۵۵ — مجلسه قبول ایشل اولان قانونلر یس
جهور طرفدن امضا اولمادقدن صکره نشر اولتور .

— ماده ۵۶ — ملت مجلسی اعضای مرتبک اکثریت
مطلقه سی ايله کنديسنگ وقتاً نسلک ویا قسقه قرار
وریه یلیر .

انتخابات

— ماده ۵۷ — بولوك ملت مجلسی اعضاسنگ مقدار ی
تورکيا خلقک هر یك نفوسنده برابری اعتبار ايله
تعیین ایدر .

— ماده ۵۸ — انتخابات رأی حق و بلا واسطه و بر درجه ی
اصول اوزرینه اجرا اولتور .

— ماده ۵۹ — بکری باشی اکیال ایتمش اولان هر
هائیک تورک بیومان انتخابه اشزاک اینک حق
حائزدر .

— ماده ۶۰ — اوتور باشی اکیال ایتمش اولان هر هائیک
تورک بیوم، انتخاب ایدلک صلاحیتی حائزدر .

— ماده ۶۱ — خلیفه و خلیفه مائسسه منسوب اولانلر
اوتور باشی اکیال نه یئرله تورکجه بیلیرلر ، اجنیه خدمتده
بولانلر ، حیاض و طایفه جری ايله ایتم ایدلرک حق فرنده
عکسجه حکم بولش اولانلر ، عجز اولانلر ، تابیت
اجنیه ادا نلر بولانلر ، حیدلی افلاس ايله محکوم
اولوبده اعادة اعتبار ایتمش بولانلر و حقوقي مدنی یون
احفاظ ایشل اولانلر بیوم انتخاب اولماملر .

— ماده ۶۲ — مملکت و مدسک مستقلا اولق شرط یله
بیوملق ايله مأموریت اجناع ایدم .

— ماده ۶۳ — بلدی دیشلر یلر منصرفلر ، قوماندانلر ،
علیه زیشلری ، دفتر دارلر ، مکتوبچیلر مأمور بولاندقلری
سنباق داخنده بیوملقه انتخاب اولماملر .

— ماده ۶۴ — هر هائیک برسیله اغیال ایدن بیوملقده
اغیال تاریخندن اعتباراً دوت آی ظرفنده بر یکسی
انتخاب اولتور .

Madde 55 – Meclisçe kabul edilmiş yasalar cumhurbaşkanı tarafından imzalandıktan sonra yayımlanır.

Madde 56 – Millet Meclisi toplam üye sayısının salt çoğunluğu ile kendisinin geçici olarak tatiline veya feshine karar verebilir.

Seçimler

Madde 57 – Büyük Millet Meclisi üyelerinin sayısı Türkiye halkının her ——— bin nüfusunda bir olmak üzere belirlenir.

Madde 58 – Seçimler gizli oyla, doğrudan ve bir dereceli yöntemle yapılır.

Madde 59 – 20 yaşını bitirmiş olan herhangi bir Türk, milletvekili seçimine katılmak hakkına sahiptir.

Madde 60 – Otuz yaşını bitirmiş olan herhangi bir Türk milletvekili seçilmek yetkisine sahiptir.

Madde 61 – Halife ve halife ailesine mensup olanlar, otuz yaşını bitirmeyenler, Türkçe bilmeyenler, yabancı hizmetinde bulunanlar, vatana ihanet suçu ile suçlanarak haklarında mahkemece hüküm verilmiş olanlar, kısıtlı olanlar, yabancı uyrukluğu iddiasında bulunanlar, hileli iflas ile mahkûm olup da itibarı iade edilmemiş bulunanlar ve yurttaşlık haklarından yasaklı olanlar milletvekili seçilemez.

Madde 62 – Öğretmenlik ve öğretim üyeliği dışarıda olmak şartıyla milletvekilliği ile memuriyet bir araya gelemmez.

Madde 63 – Belediye başkanlarıyla mutasarrıflar, komutanlar, adliye reisleri, defterdarlar, mektupçular memur bulundukları sancak içinde milletvekili seçilemezler.

Madde 64 – Herhangi bir sebeple boşalan milletvekilliğine boşalma tarihinden itibaren dört ay içinde bir yenisi seçilir.

Madde 65 – Seçim sırasında eşit oy kazanan iki milletvekilinden yaşı büyük olan tercih edilir.

ماده ۶۵ - انتخاب آئینده مساوی رأی آواز نام
ایک میوند بانی فله اولان ترجیح اولور .
ماده ۶۶ - بردن زیاده دائره انتخابده نامزدک
اعلاق جائز دکلدر . بردن زیاده دائره انتخابیدن بیعت
انتخاب ایدیش اولان ذات ، آنلردن بری اختیار ترجیح
مجبوردر .

اجرا و کبری حیثی

ماده ۶۷ - جویولک حاکم ، حکومتک اقسام
ایندیکی شعاع ادا دمی ، اجرا و کبری حیثی واسطه سیله
اداره ایدر .

ماده ۶۸ - باش وکیل ، رئیس جمهور طرفدن
انتخاب اولور و حق حاکم تصدیقه عرض اولور
ماده ۶۹ - باش وکیل ، دیگر و کبری احساب
و حاکم تصدیقه عرض ایدر .

ماده ۷۰ - امور اداریه و جاریه مالد اولوب حاکم
مذاکره سی استیلام ایدن مسئل حیث و کینه جبهه نذر قره
حل اولور . حیث و کینه قراراری بالعدم اعضا ایل
رئیس و کلای طرفدن امضا و رئیس جمهور طرفدن تصدیق
ایدیلیر .

ماده ۷۱ - اجرا و کبری حیثی قراراری اکثریت
مطلقه ایل و برر ، شوقدر که متخذ قراره مخالف بولوتان
بر وکیل لزوم کوروب احضار ایدیلیر . قدرده مثله
بویولک ملت حاکم تدقیق و قراریه عرض اولور .
ماده ۷۲ - اجرا و کبری مواد آتیه حیث
حالده مذاکره و حل ایدرلر :

- ۱ - امنیت و آسایش مملکتک عاصم سیله
- ۲ - دولتک بین الملل مناسبتی تبتیق و اداره .
- ۳ - خارجه و کلتک انجمن ایل سفیر و ممثل تعیین
و عزلی .
- ۴ - بین الملل مذاکره لراجراسی انجمن حیثلر و مامورلرک
تعیین و عزلی .
- ۵ - داخله و کلتک انجمن ایل و الیرلرک بوعدله و کلتک
انجمن عکک تمیز رؤسا و احضارک و باش مدعی
عمومک تعیین و عزلی .

Madde 66 – Birden çok seçim bölgesinde adaylık konamaz. Birden çok seçim bölgesinden milletvekili seçilmiş olan kişi, onlardan birini seçip üstlenmek zordur.

Bakanlar Kurulu

Madde 67 – ~~Büyük Millet~~ Meclisi, yönetimin ayrıldığı yönetim birimlerini Bakanlar Kurulu aracılığıyla yönetir.

Madde 68 – Başbakan cumhurbaşkanı tarafından seçilerek meclisin onayına sunulur.

Madde 69 – Başbakan diğer bakanları seçer ve meclisin onayına sunar.

Madde 70 – Yönetime ve gündelik işlere ilişkin olup meclisin görüşmesini gerektirmeyen meseleler Bakanlar Kurulu'na görüşülerek halledilir. Bakanlar Kurulu kararları bütün üyelerle başbakan tarafından imzalanıp cumhurbaşkanı tarafından onaylanır.

Madde 71 – Bakanlar Kurulu kararlarını salt çoğunlukla verir. Yalnız alınan karara karşı olan bir bakan gerekli görüp ısrar ettiği takdirde mesele Büyük Millet Meclisi'nin incelemesine ve kararına sunulur.

Madde 72 – Bakanlar aşağıdaki maddeleri kurul X olarak görüşüp hallederler:

1 – Memleketin emniyet ve asayişinin ~~korunması ve sağlanması~~ atını

2 – Devletin uluslararası ilişkilerini izleyip yönetmek.

3 – Dışişleri bakanının yazısıyla elçi ve temsilci atanması ve görevden alınması.

4 – Uluslararası görüşmeleri yürütecek kurullarla görevlilerin atanması ve görevden alınması. ~~müfettiş~~

5 – İçişleri bakanının yazısıyla valilerin ve adalet bakanının yazısıyla Yargıtay başkanıyla üyelerinin ve başsavcının atanması ve görevden alınması.

6 – Sıkıyönetim ilanı.

7 – Genelkurmay bakanının yazısıyla ordu müfettiş[ler]i, ordu ve kolordu komutanlarının atanması ve görevden alınması. değiştirilmesi

8 – Askerlikle yükümlü olanların celbi ve terhisi.

9 – Özel seferberlik ilanı ve meclis toplantı halinde olmadığına 76. madde hükümleri uyarınca genel seferberlik ilanı.

10 – Genel seferberlik ilanında onaylanması için meclise sunulmak üzere başkomutan seçimi. Meclis toplantı halinde olmadığına 76. madde hükmüne göre işlem yapılır.

11 – Resmi dairelerin işlemlerine ve yasaların uygulanma biçimine ilişkin tüzükler çıkarılması.

Madde 73 – Yürürlükteki yasalara göre atanmalarını milli iradeye bağlı bulunan ve 72. maddede açıklanan memurlar dışında kalan memurların hepsi bağlı oldukları bakanın yazısı, Bakanlar Kurulu başkanının uygun görmesi ve cumhurbaşkanının onayıyla görevlendirilir, yükseltilir ve görevden alınır.

Madde 74 – Bakanlar Kurulu başkanı ile üyeleri meclis tarafından sorulan sorularla gensorulara belirlenen günde cevap vermekle yükümlüdürler. ~~Dolayısıyla cevap~~ verecek bakan (yalnız cevap verecek bakan sorumluluğu üzerine alarak) ya bizzat bulunarak veya kendisine bağlı yöneticilerden birini göndererek sorulacak sorulara cevap verir ve gerek görürse sorumluluğu üzerine alarak belirli bir süre için cevabı erteleyebilir. Meclis ısrar ettiği takdirde ya istenen açıklamayı yapar ya da açıklama yapmaksızın güven ister. Gensoru sonucunda meclisin oy çokluğuyla hakkında güvensizlik bildirdiği bakan düşer. Başbakan hakkında güvensizlik bildirildiği takdirde Bakanlar Kurulu hep birden düşer.

Madde 75 – Yönetim birimlerinin türleri ve bakanların sayısı özel yasa ile belirlenir.

Yalnız cevap verecek bakan
sorumluluğu üzerine alarak

ماده ۷۶ - بپوك ملت مجلسي شفق اولماديني زمانلرجه درلتي برعاشمردن و پاخود اينيت عومي يي خطلدن و قايمايچون بر ضرورت ميرمه ظهور ايتديكي ورو بايد انخاذا اولمه يي تدبيرك مذاكره سي ايچون مجلسك جلب و جمعه وقت مساعيد اولماديني عياله اجرا و كيلري هيتي طرفندن وريان قرارل تفكيكات اساسيه قانونه عتاقل احكامي محتوي اولماديني ديوان و استنجه تعيين ايديليري قنبرده ريش جمهور طرفندن كيدالامسا موقعا قانون حكم و قوتنده اولور . فقط مجلسك ايك اجتماعنده بركي وادارك مجلسه عرض اولغسي شرطدر .

ماده ۷۷ - اجرا و كيلري هيتي اعضاي لطق ايرادنده بپوك ملت مجلسي استانه قديم ايدرلر و ايستد دكلري زمان معتبرنده كي دؤساي مامور بندن يرستي كنديلرينه و قاله مجلسه بولنديرلر .

ماده ۷۸ - هر كيل و كالت متعلق اموري قوانين راصول موضوعه و بپوك ملت مجلسي طرفندن ايراديلر و ايستد .

ماده ۷۹ - اجرا و كيلري هيتي مستنجه قراولاشد يريلان اجرا آدن مشتركا و كالتلر عائد خصوصياتكند منفردا مستولدرلر .

ماده ۸۰ - اجرا و كيلري هيتيك و پاخوده كيلره دن برينك تحت حماكه به آتاييللري ايچون مجلسك اعضاي مريستهكنا كرتي ايله قرار و يرسي شرطدر .

ماده ۸۱ - ماذون و اساقط اولار ووكيله عودت و ايديليري . انتخاب ايديلرجه قدر هيت و كيله اعضا سنان بري نيابت ايدو .

دولت بودجه سي

ماده ۸۲ - دولت بودجه سي ، دولتك وادرات و مصارقات قرضيه سي مين قانوندر . و بركو و تكليفك وضع ، توزيع و تحصيل بو قانونه مستنددر .

ماده ۸۳ - بودجه قانوني خارجنده اولان و پاخود خصوصي ر قانونلار مين ايرتايان هيج ر و بركو و تكليف وضع ، توزيع و استحصا اولمه ماز .

ماده ۸۴ - بودجه قانوني ، بپوك ملت مجلسنده

Madde 76 – Büyük Millet Meclisi toplantı halinde olmadığında devleti bir tehlikeden korumak ya da genel güvenliğin bozulmasını önlemek için kaçınılmaz bir zorunluluk ortaya çıktığı ve bu bakımdan alınacak önlemlerin görüşülmesi için meclisin çağrılıp toplanmasına yetecek vakit olmadığı durumlarda Bakanlar Kurulu tarafından verilen kararlar Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na aykırı hükümler içermedikleri Başkanlık Divanı'na saptandığı takdirde cumhurbaşkanı tarafından imzalandıktan sonra geçici olarak yasa hükmünde ve gücünde olur. Fakat meclisin ilk toplantısında bu gibi kararların meclise sunulması şarttır.

Madde 77 – Bakanlar Kurulu üyeleri konuşma sırasında Büyük Millet Meclisi üyelerinden önce gelir ve istedikleri zaman kendilerine bağlı yöneticilerden birisini kendilerine vekâleten mecliste bulundururlar.

Madde 78 – Her bakan bakanlığıyla ilgili işleri yasarlar, yönetmelikler ve ~~Büyük Millet Meclisi tarafından gösterilen yön~~ çerçevesinde çekip çevirmekle görevlidir.

Madde 79 – Bakanlar Kurulu'nca kararlaştırılan uygulamalardan ortaklaşa ve bakanlıklarıyla ilgili kollarından tek tek sorumludurlar.

Madde 80 – Bakanlar Kurulu'nun ya da bakanlardan birisinin yargı önüne çıkarılabilmesi için meclisin toplam üye sayısının çoğunluğu ile karar vermesi şarttır.

Madde 81 – İzinli veya düşmüş bir bakana, dönüşüne veya yenisi seçilene kadar Bakanlar Kurulu üyelerinden biri vekâlet eder.

Devlet Bütçesi

Madde 82 – Devlet bütçesi, devletin yaklaşık gelir ve giderlerini ortaya koyan yasadır. Vergi ve yükümlülüklerin konması, dağıtılması ve toplanması bu yasa-ya dayanır.

Madde 83 – Bütçe yasası dışında kalan ya da özel bir yasayla belirlenmeyen hiçbir vergi ve yükümlülük konamaz, yüklenemez, toplanamaz.

Madde 84 – Bütçeyasası, Büyük Millet Meclisi'nde

اولا ، ماده .۱۰ ماده ، ثانياً فصل ، فصل مذا کره وقبول اولور .

— ماده ۸۵ — بودجه خارجده وبر قانون مخصوص ايله معین اولادقه اموال دولتدن صرفیات اجرایی جائز دقلر .

— ماده ۸۶ — بویوک ملت مجلسی متخذ اولمادی ایشاده اسباب مجبوره فوق العاده دن دولتی موازنه خارجده مصرف اختیارنه لزوم قوی تحقیق ایدرس مسئولیتی هیئت وکیلله هاند اولتی و بویوک ملت مجلسک کشادی عقیده آکا دائر قانون لایحه سی مجلسه قدیم ایدلک اوزره او مصرفک تسویه سی ایچون اقتضا ایدن مالیکت دارک وصرفی لازمدر .

— ماده ۸۷ — هیئت وکیلله موازنه عمومی قانونی هاند اولمادی سنه مالیه تک حولدن لایزال اوج آی اول ملت مجلسه تودیع ایدر .

— ماده ۸۸ — بودجه قانونک حکمی رسته مخصوصدر . اوستلک خارجده — کمی جاری اوله مار و بو حکم تأجیل و تسطیل ايله اخلاص ایدیلر . آ تحق بویوک ملت مجلسی بودجه سی قرار لاشدر مقسوزن کندیشی تعطیل و لاخود نسخ ایدرس هیئت وکیلله قیس جمهورک تصدیق ه — حکمی بر سنه تجاوز ایتیمک اوزره — رنه سابقه بودجه تنک جریان احکامی مجلسک اجبانه قدر تحدید ایده بیلر .

ثانیه قلم

— ماده ۸۹ — محاسبه قلمب قانونی متعلق اولمادی سنلک وارد ائندن استصال اولونان مالیه یه اوستلک صارفته وقوعولان صرفیاتک مقداری تعیین ایدن قانوندر . بو قانونک شکل و قسیمی دخی عموم بودجه قانونه تمایله مطابق اولدقلر .

— ماده ۹۰ — محاسبه قلمب قانون لایحه سی بویوک ملت مجلسه دیوان محاسبات قدیم ایدر . بو دیوان اوج آیدر بر کره ملکتنک احوال مالییه سی حقیقه هیئت وکیلله قیس ايله جمهوریت دواسته برابور قدیم ایدر .

— ماده ۹۱ — اون ایکی قانون عبارت اولان دیوان محاسبات اعصابی هیئت وکیللک انتخابی اوزره بویوک

önce madde madde, sonra bölüm bölüm görüşölüp kabul edilir.

Madde 85 – Bütçe dışında ve özel bir yasa ile belirlenmeden devlet malından harcama yapılamaz.

Madde 86 – Büyük Millet Meclisi toplantı halinde olmadığında olağanüstü zorlayıcı sebeplerden ötürü bütçe dışında harcama yapılması için güçlü gerekçeler ortaya çıkarsa sorumluluğu Bakanlar Kurulu'na ait olmak ve Büyük Millet Meclisi açılır açılmaz ilgili yasa önerisi meclise sunulmak üzere o harcamanın yapılması için gereken tutarın sağlanıp ödenmesi gerekir.

Madde 87 – Bakanlar Kurulu genel bütçe yasasını ait olduğu mali yılın başlangıcından en az üç ay önce Millet Meclisi'ne gönderir.

Madde 88 – Bütçe yasasının geçerliliği bir yılla sınırlıdır. O yılın dışında geçerli olamaz ve bu geçerlilik ertelenerek ya da durdurularak bozulamaz. Ancak Büyük Millet Meclisi bütçesini kararlaştırmaksızın kendisini tatil ya da feshederse Bakanlar Kurulu cumhurbaşkanının onayıyla –geçerliliği bir yılı geçmemek üzere– önceki yılın bütçesinin hükümlerinin yürürlüğünü meclisin toplanmasına kadar uzatabilir.

Kesin Hesap

Madde 89 – Kesin hesap yasası ilgili olduğu yılın gelirlerinden elde edilen toplamla yine o yılın harcamalarından doğan giderlerin tutarını belirleyen yasadır. Bu yasanın biçimiyle bölümlenmesi de genel bütçe yasasına bütünüyle uygun olacaktır.

Madde 90 – Kesin hesap yasa önerisini Büyük Millet Meclisi'ne Muhasebe Divanı sunar. Bu divan üç ayda bir memleketin mali durumu hakkında Bakanlar Kurulu başkanı ile Cumhurbaşkanlığı'na bir rapor sunar.

Madde 91 – 12 kişiden oluşan Muhasebe Divanı üyeleri Bakanlar Kurulu'nun seçmesi üzerine Büyük

ملت مجلسی طرفدن تعیین اولنور و مأمورینلری قید
حیات ایله مقیددر ، مگر که بویوک ملت مجلسی هر هانکی
برسنتک عزله اکثریتله قرار ویره .

مکمر

— ماده ۹۲ — قانوناً معین اولان اسباب خارجده حاکم
لا یستدرلر .

— ماده ۹۳ — محکمه لرده هر نوع عاکنه علناً جریان
ایدر . قانونده مصرح اسبابه بنی عاکنه ، عاکنه بی
حق اجرا ایده ییلیر .

— ماده ۹۴ — هر کس حضور محکمه ده حقوقی عافله
ایچون لزوم کوردیکی وسائط مشروعه ی استعمال
ایده ییلیر .

— ماده ۹۵ — بر عاکنه وظیفه سی داخلده اولان
دعواک نه وسیله ایله اولورسه نولون رویتدن استناع
ایده من . و بزرگه رویتنه و یا خود رویتی ایچون اقتضا
ایدن تحقیقات اولیسته باشلاندقندن سوکمه تسلیل و یا
تمویق جائز لوله ماز . مگر که مدعی دعوا دن کف ید
اعتس اوله . شو قدر که جرایه متعلق دعوا ییده حکومته
مائده اولان حقوق نظامی وجه ایله بیه اجرا اولنور .

— ماده ۹۶ — هر دعوی مائده اولدیگی محکمه ده
رویت اولنور . لشخاصه حکومت یشنده کی ضرورال دخی
حاکم عمومییه مائدر .

— ماده ۹۷ — محکمه لر هر دلو مداخلتدن آزادده در .

— ماده ۹۸ — هر نه نام ایله اولورب اولسون . بعض
مواد مخصوصه بی رویت و حکم ایچک ایچون حاکم یشنه
خارجنده نون الناده بر عاکنه و یا خود حکم و بر ملک حلاجیتی
حاضر قومیه دن تشکیلی قطعاً جائز دکلیله .

— ماده ۹۹ — هیچ برحاکم ، حاکمک صفیه دولتک
معاشلی باشقه بر مأموریتی عهده سنده جمع ایده من .

— ماده ۱۰۰ — ملکک بر جهتده اختلال و شورش
ظهور ایده یجکی مؤید آثار و امارات کوردیکی حالده
حکومت بیوک مات ملکک تصویبه . اوعله مخصوص
اولقی اوزره موقتاً اداره هر قیه اعلان ایده ییلیر . اداره
هر قیه قوانین و نظامات ملکیه تک موقتاً تعطیلدن عبارت

Millet Meclisi tarafından atanır ve görevleri ömür boyu sürer. Ancak Büyük Millet Meclisi'nin herhangi birisinin görevden alınmasına çoğunlukla karar vermesi durumu bunun dışındadır.

Mahkemeler

Madde 92 – Yasayla belirlenmiş sebepler dışında yargıçlar görevden alınamaz.

Madde 93 – Mahkemelerde her türlü yargılama açık yapılır. Yasada açıklanan sebeplere dayanarak mahkeme yargılamayı gizli yapabilir.

Madde 94 – Herkes mahkeme önünde haklarını korumak için gerekli gördüğü meşru araçları kullanabilir.

Madde 95 – Bir mahkeme, ne vesile ile olursa olsun, görev alanına giren davayı görmekten kaçınmaz. Bir kere görülmesine ya da görülmesi için gereken hazırlık soruşturmasına başladıktan sonra durdurulamaz ve geciktirilemez. Ancak davacının davadan el çekmesi durumu bunun dışındadır. Yalnız ceza davaları hükümete ait olan hukuk düzeni bakımından yine görülür.

Madde 96 – Her dava ait olduğu mahkemede görülür. Kişilerle hükümet arasındaki davalar da genel yargının alanındadır.

Madde 97 – Mahkemeler her türlü müdahalenin dışındadır.

Madde 98 – Her ne ad altında olursa olsun bazı özel maddeleri görmek ve hüküm vermek için belirli mahkemeler dışında olağanüstü bir mahkeme ya da hüküm verme yetkisini taşıyan komisyon kesinlikle kurulamaz.

Madde 99 – Hiçbir yargıç yargıçlık sıfatıyla devletin maaşlı başka bir memuriyetini üstünde toplayamaz.

Madde 100 – Memleketin bir yerinde ihtilal ve ayaklanma çıkacağını gösterir izler ve belirtiler görüldüğünde hükümet –Büyük Millet Meclisi'nin uygun görmesiyle– o bölgeyle sınırlı kalmak üzere geçici olarak sıkıyönetim ilan edebilir. Sıkıyönetim ülkenin yasalarıyla düzenlemelerinin geçici olarak askıya alınması

اولوب اداره عريفه تختده بولان عهك مودت ادارسى
نظام مخصوص اليه تعين ايدر .

درياره على

— ماده ۱۰۱ — ديوان على اولونايى اعضادن م كيدو.
هرسته تشريه استفسانده بونلك نصفي تور كيا بويوك ملت
جلسدن وديكر، نصفي عهكه تحييز دؤسا و اعضادن
قرعه اليه تفريق و تعين اولتور و لزوم كورولديگجه رئيس
جهورك دعوتيه اجتماع ايدر .
و نيفه، مى اجرا و كلفرى اليه عهكه تحييز دؤسا
و اعضادنك و بئى مدعى عمومينك ماموريتلرندن متولد
عماكلارك رؤيتيدر .

— ماده ۱۰۲ — ديوان على ۱ ايكيه متقم اولوب
برى دائره اتهايه و ديكرى ديوان حكمدر . دائره اتهايه
بئى اعضادن عبارت اولوب بونلك اوچى مجلس مى
وايكيى عهكه تحييز اعضادن قرعه اليه انتخاب اولتور.
بوداؤره شكايه اولانده و انك سهم اولوب اولادينه نئان ا كتريله
قرالو و يرز و دائره اتهايه ده بولونانلر ديوان حكمدر
بولونلر مقرر .

— ماده ۱۰۳ — ديوان حكيم يدي اعضادن عبارت
اولوب بونلك ددى عهكه تحييز و اوچى مجلس مى
اعضاسينددر . اشبور ديوان حكيم، دائره اتهايه دن عماكلسى
لازم اولدولميشه قرار و يرلى اولان دعوالر حقه ده كذاك
نئان ا كتريله قطبياً و قوانين موضوعه سه قطبياً حكم
ايدر حكملى قابل استيفاء و تحييز دكلدر .

تشكيوت اسباب قانونك قصريي

— ماده ۱۰۴ — تشكيلات اسباب قانونك مواد
مندرجه مندرجاتى ريسنك تعديل . بويوك ملت
عجلتنك نئان ا كتريله قراريله اجرا اولتور .

ادارى تقنيات

— ماده ۱۰۵ — ادارى تقنيات قانون مخصوص اليه
مقتدر .

ولايتيدر

— ماده ۱۰۶ — ولايتلر على اموره مضمونى شخصيتى

demek olup sıkıyönetim altında bulunan bölgenin yönetilme biçimi özel düzenlemeyle belirlenir.

Yüce Divan

Madde 101 – Yüce Divan 12 üyeden oluşur. Her yasama yılı başında bunların yarısı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden ve diğer yarısı Temyiz Mahkemesi başkanı ve üyeleri arasından kura ile ayrılıp atanır ve gerek görüldükçe cumhurbaşkanının çağrısıyla toplanır.

Görevi bakanlar ile Temyiz Mahkemesi başkanı ve üyelerinin ve başsavcının görevlerinden doğan yargılamaların görülmesidir.

Madde 102 – Yüce Divan iki bölüme ayrılır. Biri Suçlama Dairesi ve diğeri Karar Divanı'dır. Suçlama Dairesi beş üyeden oluşur. Bunların üçü Milli Meclis, ikisi Temyiz Mahkemesi üyeleri arasından kura ile seçilir. Bu daire şikâyet edilen kişilerin suçlanıp suçlanamayacağına üçte iki çoğunlukla karar verir ve Suçlama Dairesi'nde bulunanlar Karar Divanı'nda bulunamazlar.

Madde 103 – Karar Divanı yedi üyeden oluşur. Bunların dördü Temyiz Mahkemesi ve üçü Milli Meclis üyelerindendir. İşbu Karar Divanı, Suçlama Dairesi'nde yargılanması gerektiğine karar verilmiş olan davalar hakkında yine üçte iki çoğunlukla kesin olarak ve yürürlükteki yasaları uygulayarak hükmeder. Hükümleri yeniden görüşülmeye ve temyize kapalıdır.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Değiştirilmesi

Madde 104 – Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kapsamındaki maddelerden herhangi birisinin değiştirilmesi, Büyük Millet Meclisi'nin üçte iki çoğunluğunun kararıyla olur.

İdari Bölümleme

Madde 105 – İdari bölümleme özel yasayla belirlenir.

İller

Madde 106 – İller yerel işlerde tüzel kişiliğe ve

و مختاری حائز در . خارجی و داخلی سیاست ، شری ،
عدلی و عسکری ایثار ، بین المللی اقتصادی . مناسبتر
و دولتک عمومی تکلیف داری بویوک ملت مجلسه ماند اولدیندن
بونلره و منافی بردن زباده و لایئله شامل خصوصاً مسکن
اولق اوزره بویوک ملت مجلسه وضع ایده چك قاتونلر
موجبنج ارقاق ، معارف ، صحه ، اقتصاد ، زراعت ،
نافه و معاونت اجتماعیه ایثارك تنظیم و اداره سی ولایت
شورالريك صلاحیتی داخلند .

ماده ۱۰۷ — ولایت شورالری ؛ ولایتلر خلقجه
انتخاب اولونان اعضادن مرکبد . ولایت شورالريك
اجتماع دورسی ایکی سنده ؛ اجتماع مدنی ده سنده ایکی
آیدر .

قضا

ماده ۱۰۸ — قضا مالکین اداری و انضباطی بر جزه
اولوب معنوی شخصی حائز دکلدر . اداره سی جمهوریت
حکومتی طرفدن منصوب و والیک امری آلتده بر
قائمقامه مودوددر .

مجلس

ماده ۱۰۹ — ناحیه خصوصی جابنده مختاری
حائز بر معنوی شخصیتدر .

ماده ۱۱۰ — ناحیه نیک بر شوراسی ، بر اداره
هیئت و برده مدیری وارددر .

ماده ۱۱۱ — ناحیه شوراسی ناحیه خلقجه دوغریدن
دوغری به منتخب اعضادن ترک آیدر .

ماده ۱۱۲ — اداره هیئت و ناحیه مدیری ناحیه
شوراسی طرفدن انتخاب اولونور .

ماده ۱۱۳ — ناحیه شوراسی و اداره هیئت قضائی ؛
اقتصادی و مالی صلاحیتی حائز اولوب بونلرک درجائی
قوانین مخصوصه ایله تعیین اولونور .

ماده ۱۱۴ — ناحیه بر ویا بر قاج کوبدن مرکب
اولدینی کبی بر قصده بر ناحیه در .

özerkliğe sahiptir. Dış ve iç siyaset, şeri, adli ve askeri işler, uluslararası iktisadi ilişkiler ve devletin genel yükümleri Büyük Millet Meclisi'ne ait olduğundan bunları ve birden çok ilin çıkarını ilgilendiren konular dışında Büyük Millet Meclisi'nce konacak yasalar uyarınca evkaf, eğitim, sağlık, iktisat, tarım, bayındırlık ve sosyal yardım işlerinin düzenlenip yönetilmesi il kurullarının yetkisi içindedir.

Madde 107 – İl kurulları, o illerin halkınca seçilen üyelerden oluşur. İl kurullarının toplanma dönemi iki yıldır; toplanma süresi de yılda iki aydır.

İlçe

Madde 108 – İlçe yalnızca bir yönetim ve düzen birimi olup tüzel kişiliğe sahip değildir. Yönetimi Cumhuriyet hükümeti tarafından atanan, valinin emri altında bir kaymakama verilmiştir.

Nahiye

Madde 109 – Nahiye özel yaşamında özerkliğe sahip bir tüzel kişidir.

Madde 110 – Nahiyenin bir danışma kurulu, bir yönetim kurulu ve bir de müdürü vardır.

Madde 111 – Nahiye danışma kurulu nahiye halkınca doğrudan doğruya seçilmiş üyelerden oluşur.

Madde 112 – Yönetim kurulu ve nahiye müdürü nahiye danışma kurulu tarafından seçilir.

Madde 113 – Nahiye danışma kurulu ve yönetim kurulu yargılama gücüyle iktisadi ve mali yetkilere sahip olup bunların dereceleri özel yasalarla belirlenir.

Madde 114 – Nahiye bir veya birkaç köyden oluştuğu gibi bir kasaba da bir nahiyedir.

